

Demografische ontwikkeling in Noord-Holland

Een verkenning ten behoeve
van een mogelijke beleidsvisie

DEMOGRAFISCHE

INHOUD

4 | Inleiding

6 | Hoofdstuk 1

Demografische ontwikkeling in Noord-Holland door drs. W.T.G. Konter senior-beleidsadviseur provincie Noord-Holland

7 | 1.1 Demografische ontwikkeling, bevolkingsgroei,
ontgroening, vergrijzing en verstedelijking

16 | 1.2 Demografische ontwikkeling Noord-Holland

27 | 1.3 Regionale demografische perspectieven

27 | Kop van Noord-Holland

33 | Gooi & Vechtstreek

41 | Regio Alkmaar

46 | Gemeente Amsterdam

53 | 1.4 De doorwerking van het demografisch perspectief in het
huidige beleid van de provincie Noord-Holland

57 | Hoofdstuk 2

Drie wetenschappelijke reflecties

58 | 1. Voorsorteren op onvoorspelbaarheid:

Een reflectie op “Demografische
ontwikkeling in Noord-Holland”

Door prof. dr. D. Manting, Dr. J.R. Ritsema van Eck.
*Prof. Dr. D. Manting is bijzonder hoogleraar Bevolkingsdynamiek en
ruimtelijke ontwikkelingen Universiteit van Amsterdam en sectorhoofd
sector verstedelijking en mobiliteit van het Planbureau voor de
Leefomgeving. Dr. J.R. Ritsema van Eck is medewerker van deze sector.*

65 | 2. Demografische ontwikkelingen in Noord-Holland.

Een verkenning van een mogelijke beleidsvisie.

Door prof. dr. L.J.G. van Wissen. Hoogleraar Economische Demografie
Rijksuniversiteit Groningen en directeur NIDI (Nederlands
Interdisciplinair Demografisch Instituut).

71 | 3. Reflectie Op Verkenning ‘Demografische
Ontwikkeling In Noord-Holland’.

Door prof. dr. ir. H. Priemus, Leiden/Delft.

83 | Colofon

Inleiding

50 jaar geleden groeide de bevolking in Nederland jaarlijks met 150.000 mensen, vorig jaar groeide de bevolking 'nog maar' met 48.000 personen. 50 jaar geleden groeide de bevolking in Noord-Holland elk jaar met 19.000 mensen. In de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw, met de opkomst van de groeikernen Lelystad en Almere, nam dat af tot 6.000 personen.

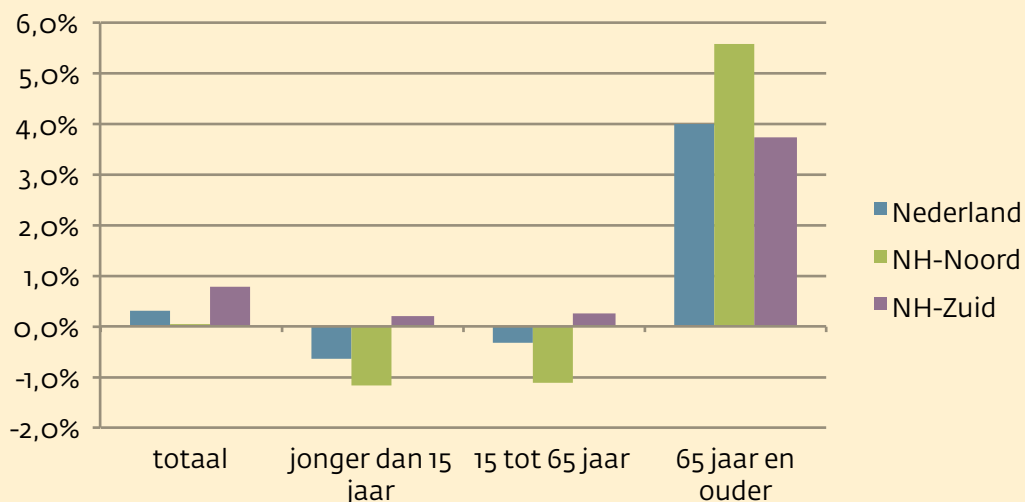
In de jaren '70 groeide de bevolking in het noorden van Noord-Holland jaarlijks met 12.000 personen en daalde de bevolking in het zuiden van de provincie gemiddeld met bijna 6.000 mensen per jaar. Op dit moment is dat beeld omgedraaid. In de afgelopen jaren is de bevolking in het noorden van de provincie niet gestegen, en is de bevolking in het zuiden toegenomen met 16.000 mensen per jaar.

In 2012 is de totale bevolking in Nederland gegroeid met ruim 54.000 personen, het aantal ouderen nam toe met 108.000 personen, het aantal jongeren nam af met 18.000, het aantal mensen tussen 15 en 65 jaar daalde met 36.000. Ook de samenstelling van de bevolking verandert.

Ontgroening, vergrijzing en concentratie

Deze cijfers brengen niet alleen een algemene ontwikkeling van vergrijzing, ontgroening en daling van de (beroeps)bevolking in beeld, maar laten ook een grote verscheidenheid zien tussen regio's in Nederland. In Noord-Holland is de bevolking sterk gegroeid en zijn het aantal jongeren en de omvang van de beroepsbevolking slechts licht gedaald. De verschillen binnen Noord-Holland zijn echter groot. In het zuiden van de provincie zijn het aantal jongeren en ook de beroepsbevolking nog gestegen. In het noorden van de provincie zijn het aantal jongeren en de beroepsbevolking gedaald, relatief gezien zelfs sterker dan in heel Nederland. Het aantal ouderen is in 2012 overal sterk toegenomen, maar in het noorden van de provincie aanzienlijk meer dan in het zuiden of in heel Nederland. Een en ander is grafisch weergegeven in de volgende figuur:

Groei bevolking naar leeftijd, 2012

Deze ontwikkeling is niet alleen het begin van een duidelijke trendbreuk in de bevolkingsgroei, maar ook van tegengestelde ontwikkelingen per regio. De effecten van de ontwikkeling op ruimtelijk economisch terrein en leefbaarheid zijn groot. Overheden bezinnen zich dan ook op de gevolgen daarvan voor diverse beleidsterreinen. Zo ook de provincie Noord-Holland. Daarbij komen allerlei vragen aan de orde. Wat is het middellange en langere termijnperspectief? Zijn de ontwikkelingen te beïnvloeden? Wat zijn de effecten van de toenemende regionale verschillen? Heeft dit gevolgen voor beleidsdoelstellingen? Op welke wijze beïnvloedt dit overheden en maatschappelijke organisaties?

Omdat de ontwikkelingen nog maar net gekanteld zijn ten opzichte van de afgelopen jaren is er nog geen helder antwoord op deze vragen. In deze verkenning wordt een beeld geschetst van de ontwikkelingen. Daarbij wordt ingegaan op het toekomstperspectief en de gevolgen voor verschillende beleidsterreinen, rekening houdend met die regionale verscheidenheid. Om zo de kennis over deze ontwikkelingen te vergroten. We willen echter ook een eerste aanzet geven om na te denken over de vraag of 'we' dingen anders moeten doen en als dat zo is, wat dan? En hoe dan? En wie dan? Maar verder dan het stellen van vragen gaat deze verkenning niet. In het eerste deel van de verkenning worden de ontwikkelingen in algemene zin en specifiek voor Noord-Holland beschreven. Daarbij gaan we in op de achtergronden en oorzaken van de ontwikkelingen, vooral om aan te geven dat het geen toevallige ontwikkelingen zijn, maar dat zij passen in een grotere trend. Daarbij gaan we ook in op de regionale verscheidenheid van de ontwikkeling binnen Noord-Holland. De algemene lijn, van ontgroening, daling van de beroepsbevolking en vergrijzing - met grote regionale verschillen - is redelijk vast. We geven ook summier de ontwikkeling weer in het denken over de wijze waarop het beleid reageert of zou moeten reageren op de demografische veranderingen. In Noord-Holland is de discussie daarover nog maar net gestart. In het tweede deel van deze verkenning wordt door een aantal deskundigen een reflectie op het eerste deel gegeven.

DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELING IN NOORD-HOLLAND

1.1 DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELING, BEVOLKINGSGROEI, ONTGROENING, VERGRIJZING EN VERSTEDELIJKING.

De belangstelling voor de demografische ontwikkeling is recent sterk toegenomen. Dit komt vooral omdat er grote veranderingen zijn ten opzichte van het verleden. We waren gewend dat elke nieuwe generatie in aantal groter was dan de voorgaande en dat in Nederland de bevolking altijd groeide. In de afgelopen jaren is dat beeld veranderd en het zal de komende jaren nog sterker veranderen. De bevolkingsgroei in Nederland neemt langzaam maar zeker af. Het aantal jongeren is in de jaren '70 van de vorige eeuw al sterk gedaald en neemt op dit moment opnieuw af. Tegelijkertijd daalt ook de beroepsbevolking¹. In delen van Nederland, ook in de Noord-Holland, daalt de bevolking zelfs in absolute zin. In een aantal regio's rond de grote steden groeit daarentegen de bevolking juist sterk. Het aantal ouderen neemt overal sterk toe. Regionale verschillen in bevolkingsgroei zijn niet nieuw. In de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw groeide de bevolking sterk in de landelijke gebieden en nam de bevolking in de grote steden af.

De toename van de bevolking verklaarde in belangrijke mate de grote groei van de woningbehoefte, de verstedelijking, de ruimtebehoefte voor werklocaties en de behoefte aan recreatieruimte in Nederland. Wanneer de groei niet langer vanzelfsprekend is, wanneer grote veranderingen in de samenstelling van de bevolking optreden en de ontwikkelingen in ruimtelijke zin soms tegengesteld zijn aan elkaar, neemt de aandacht voor de demografische ontwikkeling toe. Op het terrein van de woningbouw werden behoefte-ramingen in de jaren '70 van de vorige eeuw al gekoppeld aan demografische ontwikkelingen. Dat is geleidelijk uitgebreid naar ramingen voor behoefte aan ruimte, mobiliteit en voorzieningen. Pas recent houdt men ook in werkgelegenheidsramingen en prognoses voor de behoefte aan ruimte voor bedrijventerreinen rekening met de demografische ontwikkeling.

In de publieke discussie is de term 'demografische ontwikkeling' deels een eufemisme voor de krimp van de bevolking. Maar de ontwikkelingen zijn feitelijk veel breder en ingrijpender dan alleen een bevolkingsdaling. Groei of daling van bevolking is het resultaat van veranderingen in de bevolkingssamenstelling. Deze veranderingen betreffen enerzijds een verandering in 'demografisch gedrag' zoals de afname van het aantal kinderen per gezin, de huishoudenvorming en migratie. Anderzijds is de enorme toename van de gemiddelde levensverwachting, tot inmiddels boven de 80 jaar, van grote invloed. Veranderingen in het aantal geboorten hebben als gevolg hiervan tot minimaal 80 jaar hun effect op het totaal van de bevolking. Daarom zal dit niet alleen leiden tot schommelingen in de omvang, maar vooral ook in de samenstelling van de bevolking. Met name die veranderingen in de samenstelling hebben grote effecten op diverse beleidsterreinen. Met als centraal thema dat groei, als constante factor in veel beleidsvelden, niet meer vanzelfsprekend is. Relatief nieuw in de huidige ontwikkeling zijn de grote regionale verschillen. Groei en krimpregio's liggen soms in elkaars nabijheid en beïnvloeden elkaar in hun ontwikkeling.

¹ De beroepsbevolking wordt in dit rapport bepaald door de potentiële beroepsbevolking, het aantal mensen tussen 15 en 65 jaar.

Het nieuwe aan de demografische ontwikkeling in Nederland is het feit dat de daling nu plaatsvindt op regionaal niveau en dat die daling structureel is. De daling vindt vooral plaats in perifeer gelegen delen van het land. In Nederland zijn Zuid-Limburg, Oost-Groningen en Zeeuws-Vlaanderen de meest bekende krimpregio's. In de Kop van Noord-Holland is de bevolking in de afgelopen 10 jaar bijna elk jaar licht gedaald.

De demografische ontwikkeling in Nederland.

Algemene ontwikkelingen in Nederland en verhuistromen van of naar regio's zijn van invloed op de bevolkingsontwikkelingen in Noord-Holland. Vergrijzing en afnemende bevolkingsgroei in Nederland zijn vooral een gevolg van verandering in het geboortepatroon in de periode 1945 tot 1970. In deze periode worden gemiddeld rond de 250.000 kinderen per jaar geboren, terwijl buiten deze periode in Nederland gemiddeld 180.000 kinderen worden geboren. Door het hogere geboortecijfer in de periode 1945-1970 gaat begin jaren '50 het aantal basisschoolleerlingen sterk toenemen, vanaf de jaren '60 het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs en vanaf het midden van de jaren '70 het aantal starters op de woningmarkt en arbeidsmarkt. De stijging van het aantal geboorten vanaf 1945 is nu verantwoordelijk voor de sterke vergrijzing. Omdat we weten dat gedurende een periode van 25 jaar het aantal geboorten hoog was, weten we dus ook dat de groei van het aantal ouderen de komende 25 jaar zal aanhouden, onafhankelijk van de hogere levensverwachting. De vergrijzing betekent ook dat veel mensen met pensioen gaan en dus uitstromen

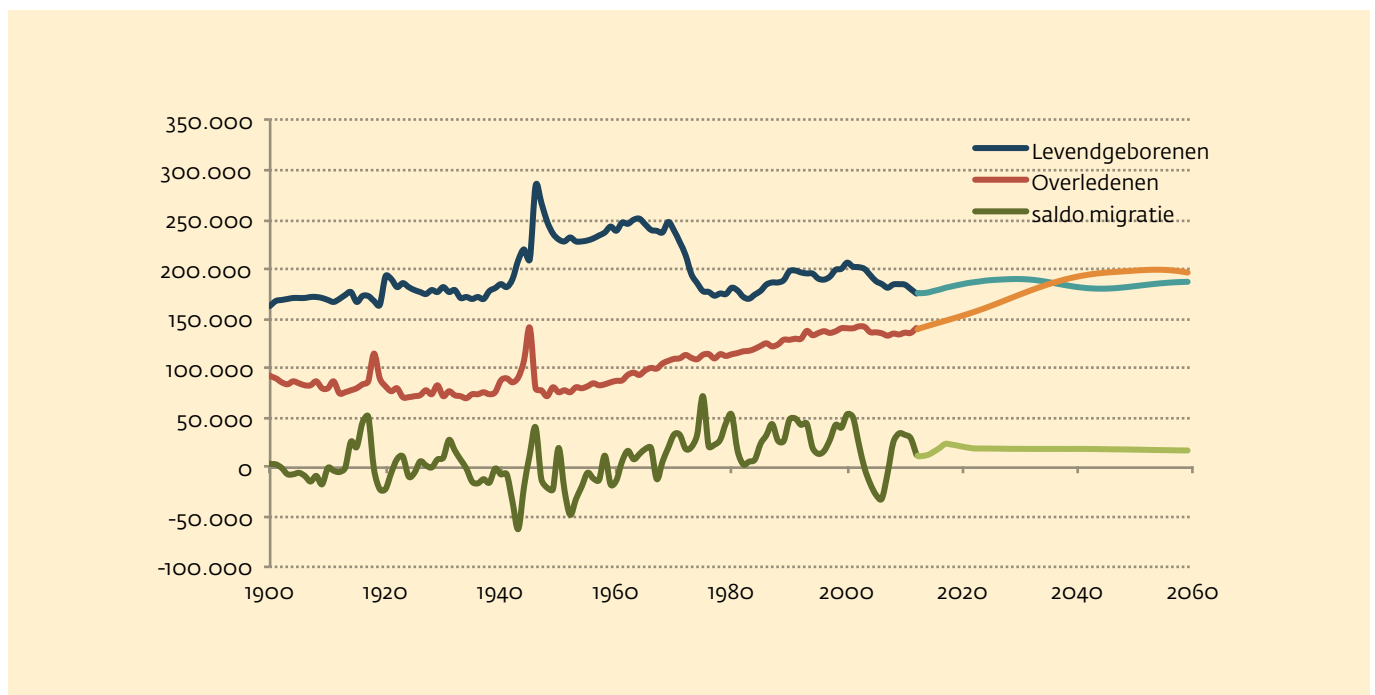
uit de arbeidsmarkt. Een omgekeerde ontwikkeling zien we met de daling van het aantal geboorten vanaf 1970 en later. Omdat de instroom op de arbeidsmarkt op dit moment bepaald wordt door de mensen die 25 jaar geleden zijn geboren, is het logisch dat de beroepsbevolking in Nederland in de komende jaren zal gaan dalen.

Vanaf de jaren '60 neemt ook het aantal sterfgevallen systematisch toe. Dit heeft vooral te maken met de groei van de bevolking. Het aantal sterfgevallen zal mede door de vergrijzing ook in de komende decennia verder toenemen. Het CBS verwacht dat rond 2035 meer mensen zullen overlijden dan er geboren worden. Dit leidt nog net niet tot bevolkingsdaling in Nederland, omdat we voor die periode ook een licht buitenlands vestigingsoverschot verwachten. De omvang van dat toekomstige vestigingsoverschot lijkt op het gemiddelde patroon van de voorgaande decennia

Figuur 1.1 laat duidelijk het tijdelijk hoge geboortecijfer zien in de periode 1945-1970, de geleidelijke toename van de sterftcijfers en het meer grillige patroon van de buitenlandse migratie.

Vier trendbreuken

Met de demografische ontwikkeling als achtergrond kunnen we in Nederland thans vier grote trendbreuken onderkennen. De eerste drie trendbreuken hebben rechtstreeks te maken met de algemene demografische ontwikkeling in Nederland. De vierde heeft vooral te maken met verhuizingen binnen Nederland. Omdat

Figuur 1.1 Geboorte, sterfte en saldo buitenlandse migratie in Nederland 1960 - 2060

jongeren vaker verhuizen dan ouderen, omdat in wisselende periodes verschillende voorkeuren zijn voor een meer suburbane of juist meer stedelijke woonomgeving, zorgen die verhuizingen voor verschillende ontwikkelingen binnen Nederland. Uiteraard hebben alle regio's te maken met vergrijzing. Maar de verhuizingen in het verleden en toekomstige verhuizingen zorgen ervoor dat in sommige regio's de algemene ontwikkeling wordt versterkt terwijl die in andere regio's juist iets wordt afgezwakt. Ze zorgen ervoor dat in sommige regio's nu al sprake is van bevolkingsdaling terwijl in andere regio's de bevolking juist sterk groeit. De vier trendbreuken zijn:

- 1. De overgang van een explosieve bevolkingsgroei naar een veel lager groeitempo en een sterke vergrijzing en ontgroening;**
- 2. De beroepsbevolking neemt in demografisch opzicht niet meer toe en zal de komende decennia gaan dalen;**
- 3. De groei van de woningbehoefte wordt vooral bepaald door de toename van de oudere huishoudens;**
- 4. Een verschuiving van een sterke suburbanisatie in de jaren '60 tot midden jaren 80 van de vorige eeuw naar een sterke verstedelijking op dit moment.**

Deze trendbreuken hebben vanzelfsprekend een groot effect op het ruimtelijk economisch en sociaal beleid van

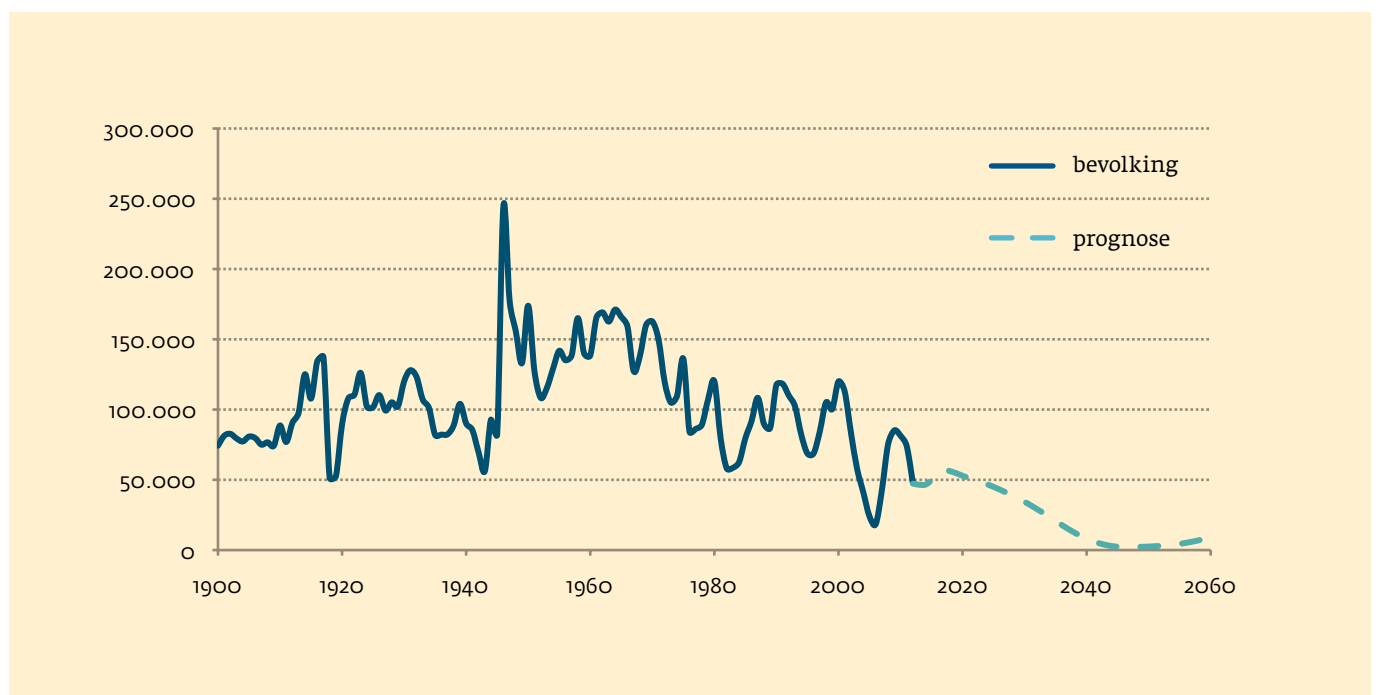
de diverse overheden. De traditionele beelden of beleidsdoelen (woningen voor gezinnen, werkgelegenheidsgroei, draagvlak voor voorzieningen) zullen sterk veranderen.

1. Van extreme groei naar vergrijzing en ontgroening

Omdat het aantal geboorten in Nederland min of meer gelijk blijft en meer mensen zullen overlijden, zal in ieder geval de bevolkingsgroei in de komende jaren veel lager zijn dan in de afgelopen 100 jaar. Dit is een eerste belangrijke trendbreuk met de afgelopen jaren: "Na een 20e eeuw die in demografisch opzicht werd gedomineerd door een nooit eerder vertoonde explosieve bevolkingsgroei, zal de 21e eeuw vooral in het teken staan van de vergrijzing (en de verstedelijking)."²

Figuur 1.2 onderaan deze pagina laat de explosieve groei zien van de voorbije 100 jaar, afgezet tegen de veel lagere verwachte groei voor de komende decennia.

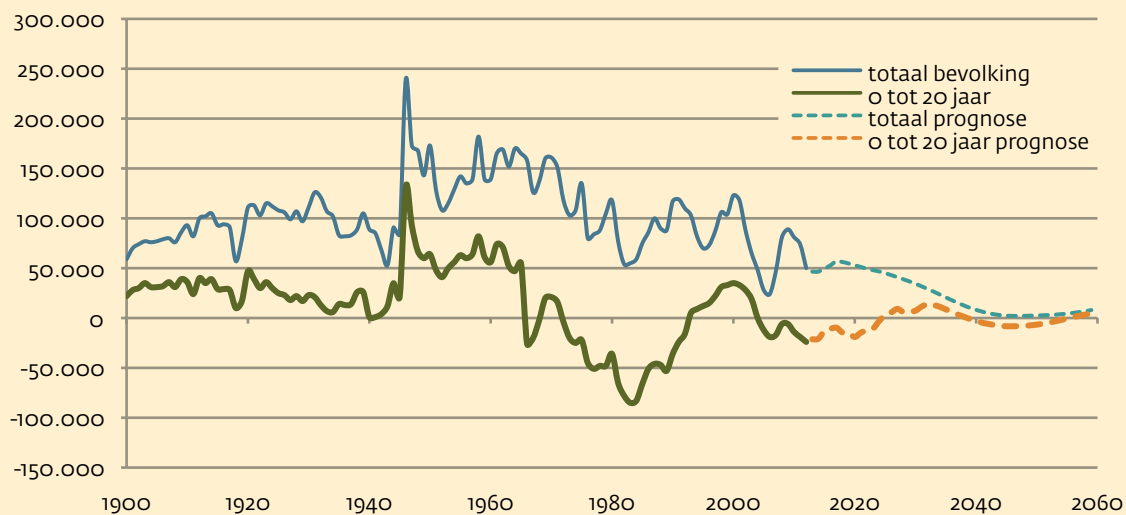
² Nimwegen, Nico van en Carlo van Praag. Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012. Actief ouder worden in Nederland. NIDI, 2012. P. 2

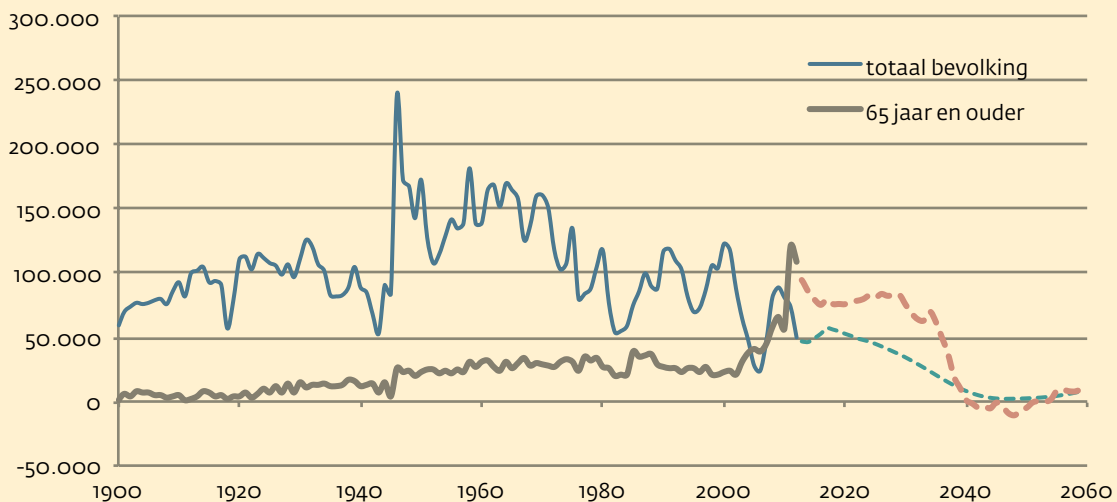
Figuur 1.2 Bevolkingsgroei in Nederland 1900 - 2060

Als gevolg van de geboortegolf in de periode 1945 tot 1970 neemt op dit moment het aantal ouderen al veel sterker toe dan de totale bevolking. Dit blijft ook in de komende 30 jaar het geval, wanneer het aantal jongeren en de beroepsbevolking gaan dalen. De geboortegolf in de periode 1945-1970 leidde tot een sterke instroom in het onderwijs vanaf de jaren '50. Uiteraard eerst in het basisonderwijs, daarna in het voortgezet onderwijs en vervolgens in het tertiaire onderwijs. Vanaf 1975 daalde

de instroom in het onderwijs. Door de indirecte effecten van de geboortegolf zal in de komende jaren het aantal leerlingen in het basisonderwijs opnieuw weer licht dalen en daarna stabiliseren. Met een echo daarvan op het vervolgonderwijs. De volgende twee figuren geven de vergrijzing in Nederland en de groei van het aantal jongeren in de vorige eeuw, afgezet tegen algehele bevolkingsontwikkeling, duidelijk weer.

Figuur 1.3 Groei van het aantal jongeren in Nederland in vergelijking tot de totale bevolkingsgroei

Figuur 1.4 Groei van het aantal ouderen in Nederland in vergelijking tot de totale bevolkingsgroei

2. Daling van de (potentiële) beroepsbevolking

In het midden jaren '60 werd de instroom op de arbeidsmarkt veel groter; de bevolking tussen 15 en 65 jaar steeg veel sterker dan de totale bevolking.

Het effect van deze demografische ontwikkeling op de beroepsbevolking werd nog eens versterkt door een geleidelijk toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen. Deze ontwikkelingen leidden eind jaren '70 tot een relatief hogere jeugdwerkloosheid en tot maatregelen om jongeren aan een baan te helpen. Vanaf 1990 is de instroom van jongeren op de arbeidsmarkt veel geringer, omdat het aantal geboorten na 1970 sterk daalde. En op dit moment zien we een sterke stijging van de uitstroom op de arbeidsmarkt, nu als gevolg van pensionering van de mensen uit het begin van de geboortegolfperiode. Figuur 1.5 laat deze ontwikkeling zien.

Op basis van het verloop van het aantal geboorten in de periode 1945-1970 is dus goed te voorspellen dat de komende 30 jaar die uitstroom uit de beroepsbevolking groot zal zijn en dat de (potentiële) beroepsbevolking in deze periode in Nederland zal gaan dalen. Die daling wordt slechts deels gecompenseerd door de nog steeds stijgende arbeidsparticipatie van vrouwen en van ouderen. Dat heeft gevolgen voor de economische ontwikkeling voor heel Nederland, namelijk een lagere economische groei in de komende 30 jaar dan in de afgelopen 50 jaar. Vanuit een demografische invalshoek gezien is het logisch dat na de jaren '70 van de vorige eeuw het accent in het economische beleid kwam te liggen op groei van werkgelegenheid. Vanuit diezelfde invalshoek zal dat in de komende decennia niet meer het

geval kunnen zijn. Economische ontwikkeling en vitaliteit kunnen steeds minder of niet langer een gevolg zijn van een toename van de beroepsbevolking.

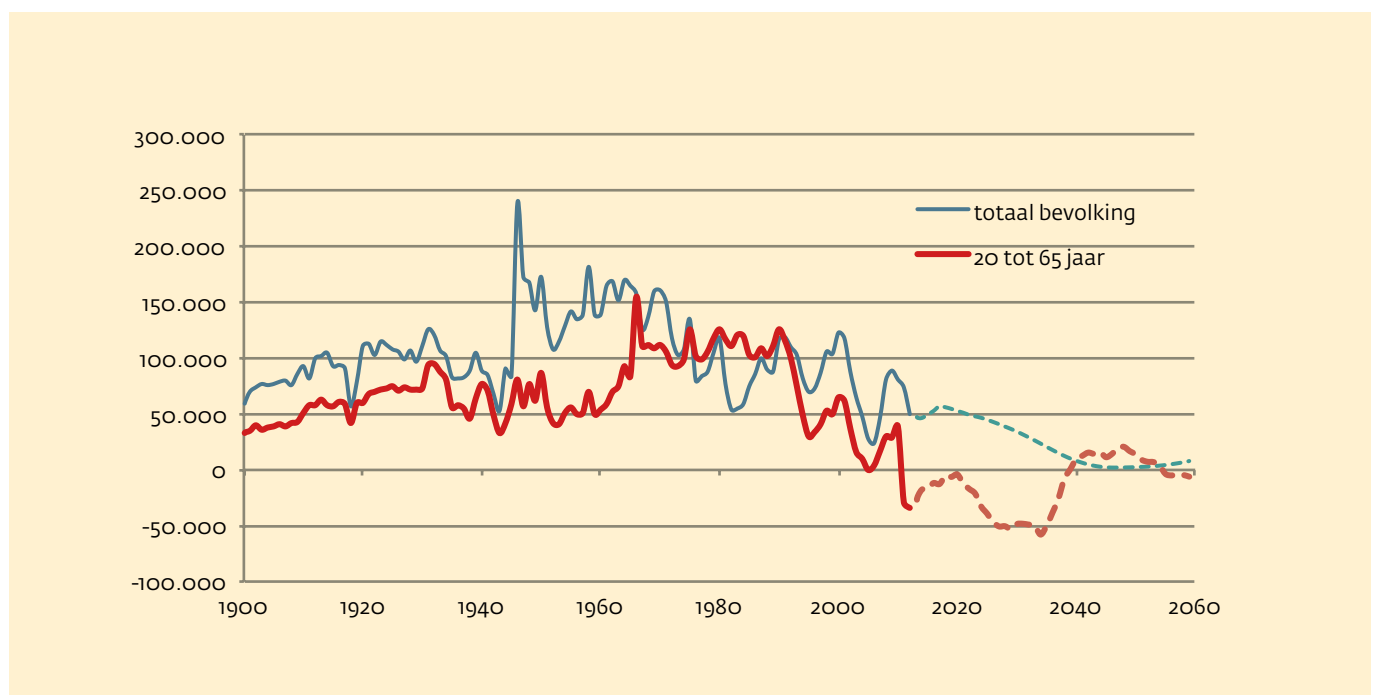
3. Groei van de woningbehoefte door ouderen

De afgelopen veertig jaar laten ook een opmerkelijke verschuiving zien in de groei en samenstelling van het aantal huishoudens naar leeftijd in Nederland, zoals blijkt uit figuur 1.6 op bladzijde 15.

In de jaren '70 was sprake van een sterke instroom van jongeren op de woningmarkt; de groei van de woningbehoefte werd toen vooral veroorzaakt door jonge gezinnen. Die sterke oriëntatie op gezinswoningen, gecombineerd met slechte woonomstandigheden in de grote steden en een algehele welvaartsgroei leidde in eerste instantie tot een sterke suburbanisatie, die later beleidsmatig werd vormgegeven in het groeikernenbeleid.

Vanaf de jaren '90 daalde het aantal jongere huishoudens en groeide vooral het aantal huishoudens ouder dan 35 jaar, dat de eerste stappen op de woningmarkt (en arbeidsmarkt) al had gezet. Mede vanuit dit perspectief richtte het beleid zich meer op doorstroming van huishoudens van kleinere naar grotere woningen. De verbetering van de woonomstandigheden in de grote steden beperkte de uitstroom uit die steden.

Sinds kort stijgt het aantal huishoudens tussen 35 en 65 jaar niet meer. De toekomstige stijging van de woningbehoefte wordt bijna volledig bepaald door de groei van het aantal oudere huishoudens en die hebben

Figuur 1.5 Groei van de potentiële beroepsbevolking in Nederland in vergelijking tot de totale bevolkingsgroei

al een woning. Op termijn zal behoefte ontstaan aan woningen met aanpassingen in verband met een beperktere mobiliteit en zorgvraag, maar ouderen zullen die vraag zo lang mogelijk proberen uit te stellen. Waarschijnlijk zal de doorstroming op de woningmarkt in Nederland daardoor in de komende jaren veel geringer zijn. Onderzocht zal moeten worden of dit gevolgen heeft voor de huisvestingskansen voor starters.

4. Van suburbanisatie naar verstedelijking

In ruimtelijk opzicht traden de afgelopen periode eveneens opmerkelijke veranderingen op, samengebond in de figuur 1.7 op pagina 15.

In de jaren '60 en '70 verlieten veel mensen de grote steden in Nederland. Dit had enerzijds te maken met de sterke groei van de bevolking, vooral van de jonge gezinnen, maar ook met de deplorabele woonkwaliteit in de grote steden. De stadsvernieuwing moest nog starten en toen die op gang kwam, werden evenveel woningen gesloopt als nieuwe gebouwd. De groei van het aantal jonge gezinnen bepaalde in grote mate de voorkeur voor een groene, ruime woonomgeving en voor de eengezinswoning. Vooral in de jaren '70 van de vorige eeuw waren die migratiestromen sterk gericht op de kleinere, landelijke gemeenten rond die grote steden. De bevolking in de grote steden nam af terwijl de bevolking in Nederland en vooral in veel kleine gemeenten juist explosief groeide.

Vanaf het eind van de jaren '70 wordt de min of meer autonome suburbanisatie afgeremd met het groeikernenbeleid. De groei buiten de steden wordt dan gestuurd naar kernen die goed bereikbaar zijn met het openbaar vervoer³. Verkeersinfrastructuur en voorzieningenniveau worden in die kernen afgestemd op de grote groei. Dat leidt vooral tot vestiging in gemeenten als Alkmaar, Hoorn, Purmerend, Haarlemmermeer, Heerhugowaard en Almere. De grafiek toont het vestigingsoverschot in de sterk stedelijke gemeenten. De vestiging in kleinere gemeenten wordt geremd met een restrictief beleid. Door een nationaal spreidingsbeleid groeien ook de perifeer gelegen regio's.

Vanaf het midden van de jaren '80 neemt het vertrekoverschot uit de grote steden in Noordwest Nederland af. Dit hangt samen met de verbeterde woonkwaliteit in de steden, maar ook met de verschuiving in de groei van het aantal huishoudens: de groei van de woningbehoefte wordt steeds minder bepaald door de jonge gezinnen, maar veeleer door gezinnen die al wat verder gevorderd zijn in hun woon- en arbeidscarrière. Zij hebben een andere woonvoorkeur en zijn zo van invloed op de keuzemogelijkheden. Vanaf 2000 neemt de vestiging in de grootste stedelijke centra

sterk toe. Dit gaat vooral ten koste van de perifeer gelegen niet-stedelijke regio's, grotendeels uit overig Nederland.

Belangrijke achtergronden bij de groei van de stedelijke regio's zijn o.a. de kansen op werk en de aanwezige sociaal-culturele voorzieningen. Ook de toename van het aandeel tweeverdieners in de traditionele gezinshuishoudens versterkt de voorkeur voor gebieden waar de kans op werk en de mogelijkheid tot het combineren van werk en gezin groter zijn.

In het lange termijn perspectief is de sterke verstedelijking van de recente jaren opvallend, omdat in de afgelopen decennia vooral het vertrek uit de grote steden het beeld bepaalde. Ten opzichte van de omvangrijke stromen uit de grote steden in de periode 1960-1990 is de vestiging in de steden nu nog relatief beperkt. Het doortrekken van een vestigingsoverschot voor de grote steden naar de toekomst is onzeker maar past wel in een Europese en mondiale trend.

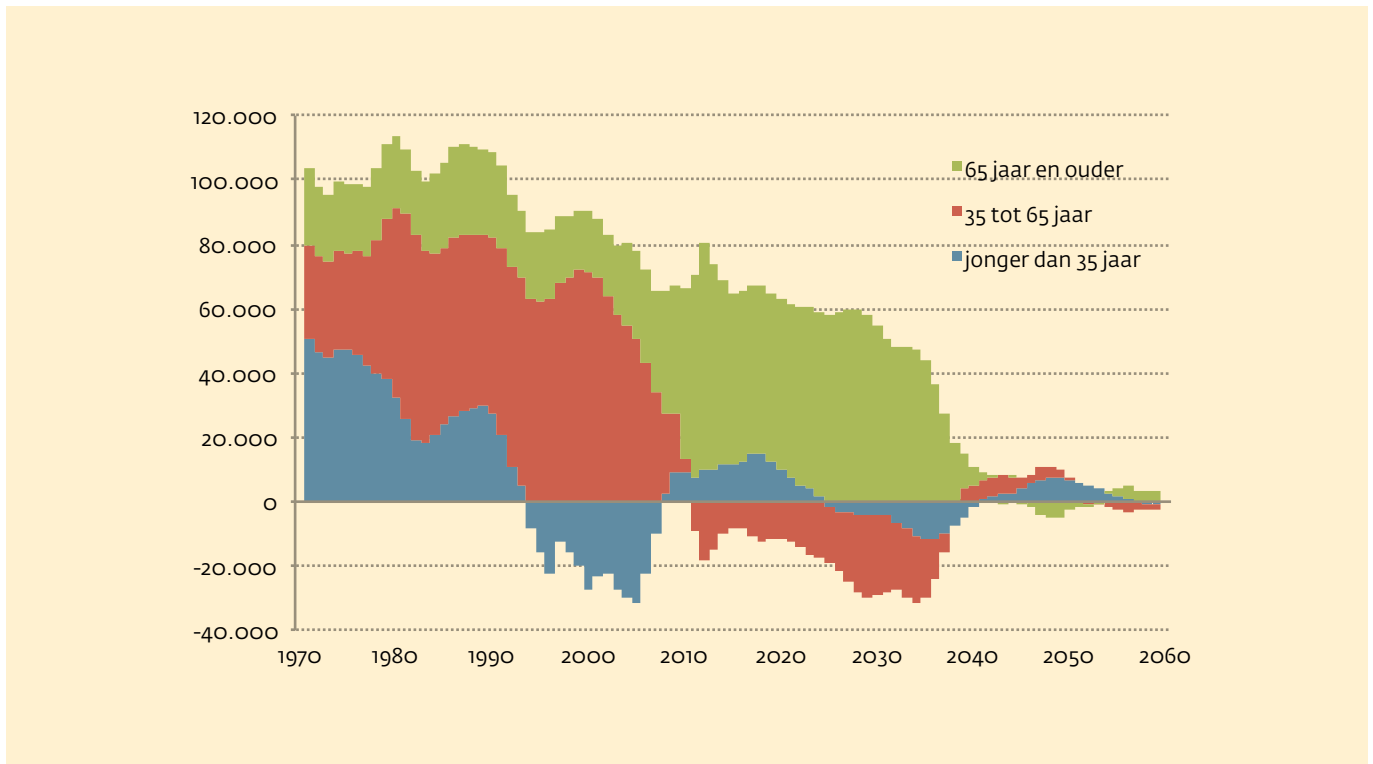
Gevolgen voor beleidssectoren.

Deze ontwikkelingen hebben uiteraard gevolgen voor een aantal beleidsterreinen. Omdat sprake is van een aantal trendbreuken, zullen de demografische ontwikkelingen leiden tot een grotere omschakeling in het tot nu toe gevoerde beleid. De problematiek van de vergrijzing staat op dit moment al ruim in de belangstelling. Op de bestuurlijke agenda staan inmiddels ook de daling van leerlingenaantallen, het komende tekort aan arbeidskrachten als gevolg van de vergrijzing en de problematiek van de krimpregio's. Er is inmiddels discussie over het effect op het voorzieningenniveau. Bevolkingsdaling, ontgroening en vergrijzing hebben effect op voorzieningen voor sport, onderwijs en zorg en op de beschikbaarheid van de detailhandel. Er is een afname én een verschuiving in de doelgroepen voor de voorzieningen. De gevolgen van de vergrijzing in de toekomstige woningvraag zijn nog niet goed in beeld. Het Planbureau voor de Leefomgeving geeft aan dat de vergrijzing de groei van de mobiliteit afremt en het effect van de nog aanwezige bevolkingsgroei in Nederland neutraliseert⁴. De 'mobiliteitsvergreijzing' draagt ook bij aan een gelijkmatiger spreiding van het verkeer over de dag en daarmee aan het verminderen van de verkeerscongestie.

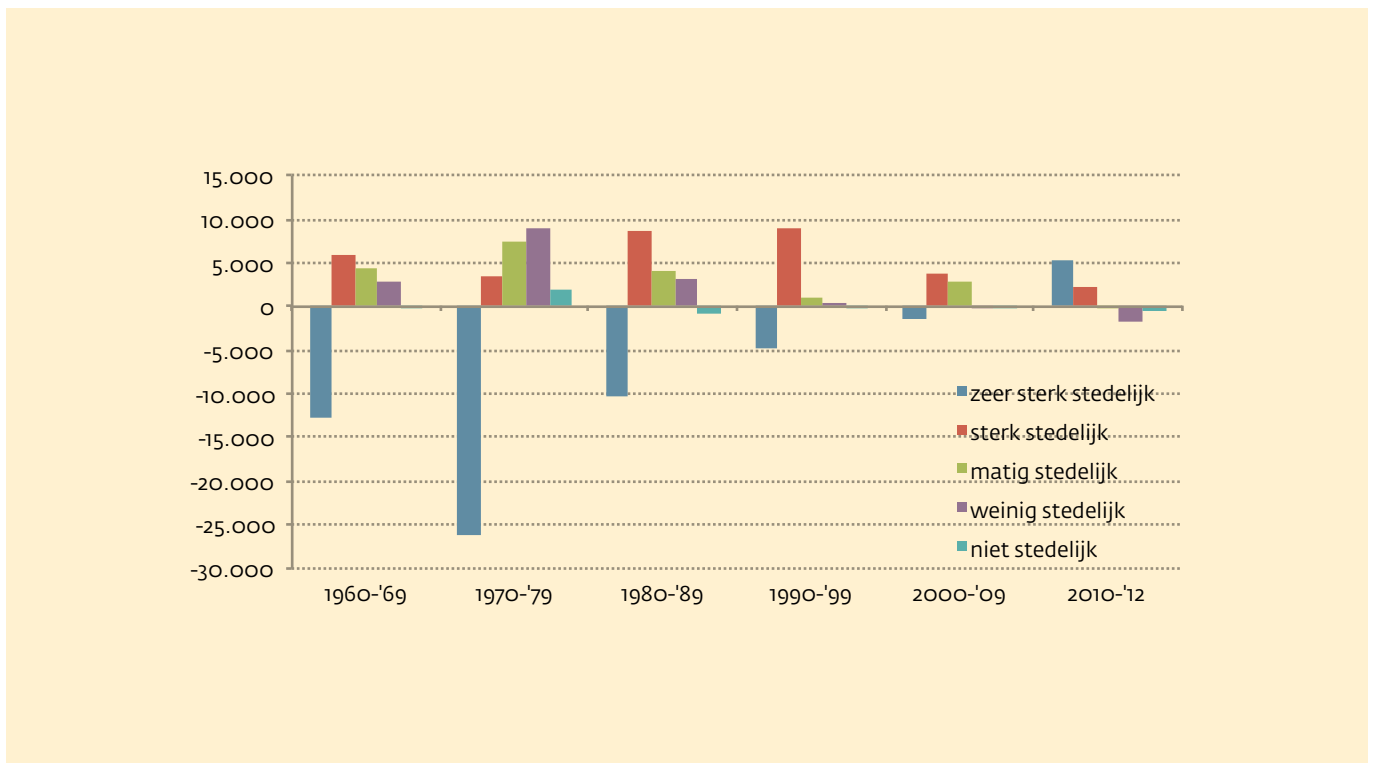
Uiteraard zijn allerlei veranderingen in de voorzieningenstructuur niet alleen afhankelijk van demografische ontwikkelingen. Voor de detailhandelsstructuur zijn ook de aankopen via internet van groot belang. Individualisering, het nieuwe werken, welvaartsgroei, automatisering en internet kunnen demografische

3 Zie o.a. provincie Noord-Holland, Nota Overloopproblematiek Noord-Holland, Haarlem, 1973

4 Dam, F. van en Hilbers, H. Vergrijzing en Mobiliteit. Planbureau voor de Leefomgeving, juni 2013

Figuur 1.6 Groei huishoudens naar leeftijd

Figuur 1.7 Van suburbanisatie naar stedelijk wonen in Nederland. Migratiesaldi (gemiddeld per jaar) naar type gemeenten in Noordwest Nederland.

ontwikkelingen afzwakken (daling beroepsbevolking) of versterken (meer gezinnen in de stad). Nieuw is een mogelijk gecombineerd effect van verschillende ontwikkelingen. De groei van de woningbehoefte (huishoudens) is bijna onverminderd groot en steeds meer gericht op de stedelijke gebieden. De groei van ruimtebehoefte voor werklocaties en voorzieningen zal in de komende jaren overal veel lager zijn dan in de afgelopen decennia. Binnen bestaande steden en dorpen komt door wijzigingen in functiegebruik meer ruimte vrij voor woningbouw, waardoor de ruimtelijke uitbreiding van stedelijke gebieden ook veel lager zal zijn. Het ligt voor de hand dat de afname van werkenden en de toename van het aantal ouderen ook effect zal hebben op de mobiliteit en daarmee op de groei van de infrastructuur in Nederland.

1.2. DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELING NOORD-HOLLAND

Huidige situatie.

In het voorgaande is geconstateerd dat de verstedelijking een van de grote trendbreuken is van dit moment. De verstedelijking zorgt voor een zeer gedifferentieerd beeld van de demografische ontwikkeling in Noord-Holland: sommige regio's kennen een sterke groei, andere laten juist een bevolkingsdaling zien. Uiteraard spelen de factoren vergrijzing, daling van het aantal jongeren en van de beroepsbevolking en de veranderingen in de woningbehoefte voor ouderen hier een rol. Maar door de verstedelijking krijgen deze factoren in Noord-Holland een specifieke dimensie en wijkt de demografische ontwikkeling in Noord-Holland af van die in Nederland in zijn geheel. In Noord-Holland zien we namelijk zowel krimp als extreme groei.

De provincie Noord-Holland heeft op dit moment absoluut gezien de grootste bevolkingsgroei van alle provincies: in 2013 nam de bevolking toe met 16.100 mensen, 33% van de bevolkingsgroei in heel Nederland. Dat is een groei van 0,6% van de bevolking. Daarmee behoort Noord-Holland met Utrecht (0,7%) tot de grootste groeiprovincies van Nederland (0,3%).

Die groei heeft volledig plaats gevonden in het zuidelijk deel van de provincie. In 2012 en 2013 is de bevolking in Noord-Holland Noord niet gegroeid en in de Kop van Noord-Holland is die zelfs gedaald. Tabel 2.1 op pagina 17 illustreert deze ontwikkeling in detail.

Het meest opvallende in de bevolkingsontwikkeling van 2013 zijn het sterfteoverschot in de regio's Kop van Noord-Holland en Gooi & Vechtstreek, de vertrekoverschotten in de regio's in het noorden van de provincie en de vestigingsoverschotten in het zuidelijke deel van de provincie. Het sterfteoverschot in de Kop van Noord-

Holland en Gooi & Vecht hangt samen met de vergrijzing. Deze zal ook in de toekomst toenemen en in meerdere regio's ontstaan. Het binnenlandse vestigingsoverschot in de zuidelijke regio's van de provincie is typerend voor het beschreven proces van verstedelijking. De stad Amsterdam trekt veel mensen aan uit heel Nederland. Op een later moment verhuizen zij naar de regio, na een korte of langere periode in Amsterdam, wanneer zij enkele stappen op de arbeidsmarkt hebben gezet en een volgende stap in de gezinsfase zetten. Ten opzichte van vroeger wordt die stap naar de regio later of minder vaak genomen. Ook gezinnen met kinderen blijven langer in de stad Amsterdam wonen. Tabel 2.2 op pagina 17 gaat dieper in op de ontwikkeling van de bevolking, uitgesplitst naar leeftijd. Hij geeft een beeld van de vergrijzing en ontgroening zoals die op dit moment al in gang zijn gezet.

Voor heel Nederland geldt dat in de periode 2010-2013 de groei van het aantal ouderen de totale groei van de bevolking al overtreft en dat het aantal jongeren en de totale beroepsbevolking zijn gedaald. Voor heel Noord-Holland is echter nog sprake van groei in alle leeftijdscategorieën: een minieme groei bij de jongeren, een lichte groei bij de beroepsbevolking (0,2 % per jaar) en een grotere groei bij de ouderen (3,9 %). Er treden aanzienlijke verschillen op tussen de regio's:

- In Noord-Holland Noord daalt het aantal jongeren met bijna 1% per jaar. De beroepsbevolking daalt met 0,7% per jaar, gemiddeld met 3.200 personen per jaar. Sinds 2010 stijgt het aantal ouderen met 5,4% per jaar, landelijk stijgt dit met 3,8%.
- In de Kop van Noord-Holland is de bevolking in de periode 2010-2013 in lichte mate gedaald, in 2013 is de bevolking sterker gedaald door het sterfteoverschot, maar vooral door het binnenlandse vertrekoverschot. Het aantal ouderen is sterker toegenomen dan gemiddeld in Nederland, het aantal jongeren en ook de beroepsbevolking dalen hier meer dan gemiddeld in Nederland.
- In Amsterdam is sprake van een omgekeerde ontwikkeling. Het aantal jongeren neemt nog aanzienlijk toe en ook de beroepsbevolking groeit nog steeds. De groei van het aantal ouderen lijkt ten opzichte van de totale bevolkingsgroei relatief gering, maar bedraagt toch 2,8% per jaar en is daarmee in relatieve zin vergelijkbaar met de groei van het aantal ouderen in de IJmond of Zuid-Kennemerland. Landelijk groeide het aantal ouderen met 3,8% per jaar.

Binnen Noord-Holland zijn dus grote verschillen in de demografische ontwikkeling. Daarbij is sprake van een concentratie van de bevolkingsgroei in de stedelijke gebieden in het zuiden van de provincie, en een tendens naar bevolkingsdaling in het noorden van de provincie.

	Geboorteoverschot	Saldo migratie buitenland	Saldo migratie binnenlands	/ daling
Kop van Noord-Holland	-20	30	-890	-880
Westfriesland	470	410	-320	560
regio Alkmaar	290	380	-160	500
regio Waterland	100	10	320	420
Zaanstad	300	100	720	1.120
IJmond	40	140	80	270
Zuid-Kennemerland	70	460	1.370	1.900
Amstel-Meerlanden	790	630	220	1.630
Amsterdam	5.640	320	4.660	10.610
Gooi & Vecht	-410	250	160	0
Noord-Holland Noord	740	820	-1.370	180
Noord-Holland Zuid	6.520	1.900	7.550	15.960
Noord-Holland	7.260	2.710	6.170	16.140

Tabel 2.1 Bevolkingsgroei naar componenten 2013 (op basis van voorlopige cijfers CBS, afgerond op 10)

	<15 jaar	15 - 65 jaar	>65 jaar	totaal
Kop van NH	-408	-1.175	1.341	-242
Westfriesland	-260	-723	1.787	804
regio Alkmaar	-392	-1.292	2.225	542
regio Waterland	-463	-512	1.318	343
Zaanstad	75	487	868	1.430
IJmond	-226	19	772	565
Zd Kennemerland	278	-37	1.104	1.345
Amstel-Meerlanden	101	482	1.916	2.499
Amsterdam	1.763	6.447	2.397	10.607
Gooi & Vecht	-55	-773	1.342	514
NH-Noord	-1.060	-3.190	5.353	1.104
NH-Zuid	1.473	6.112	9.716	17.302
Noord-Holland	413	2.922	15.070	18.405
Nederland	-11.663	-15.481	95.339	68.195

Tabel 2.2 Ontwikkeling van de bevolking naar leeftijd, 2010 tot 2013 (gemiddeld per jaar)

Die verschillen worden voornamelijk bepaald door de (binnenlandse) migratie die zeer selectief is naar leeftijd. Het noorden van de provincie heeft een vertrekoverschot van jongeren⁵ en een licht vestigingsoverschot van personen en huishoudens in de middelbare leeftijdscategorieën. Amsterdam heeft een groot vestigingsoverschot van jongeren en een (gering) vertrekoverschot van mensen in de middelbare leeftijdscategorieën zoals te zien in de tabel onderaan deze pagina.

Voor Amsterdam wordt deze ontwikkeling ook wel geschetst in de context van de eerder genoemde 'roltrap'. De stad trekt vooral jongeren aan vanwege studie, een zeer gedifferentieerde en hoogwaardige arbeidsmarkt en een hoog aanbod van sociaal-culturele voorzieningen. Jongeren hebben daardoor veel kansen. In een latere fase van gezinsvorming en een volgende stap in hun arbeidscariëre verhuizen ze naar de (nabijgelegen) regio en maken daardoor plaats voor een nieuwe vestiging van jongeren. Op dit moment zien we een geringe stagnatie van die roltrapfunctie, in die zin dat het vertrek van de middelbare leeftijdscategorie lijkt te stagneren. Gezinnen met kinderen blijven langer of vaker in de stad wonen. De instroom van jongeren is echter onverminderd groot.

⁵ Hierbij moeten we bedenken dat niet zozeer veel jongeren vertrekken, maar dat de vestiging van jongeren zeer laag is. Het vertrek van jongeren is gemiddeld, maar wordt niet gecompenseerd door een evenredig grote vestiging van jongeren.

Dit zou wel eens een belangrijke verklaring kunnen zijn voor de toename van de bevolkingsgroei in Amsterdam, waarbij het de vraag is of het verminderde vertrek conjunctureel is (crisis) of structureel.

In het schema 'Saldi migratie Nederland' op bladzijde 22 zijn de belangrijkste migratiestromen in Noordwest Nederland naar richting weergegeven voor het jaar 2012. Relevante ontwikkelingen daarbij zijn:

- Het vestigingsoverschot naar Amsterdam neemt geleidelijk toe en is vooral afkomstig van overig Nederland.
- De migratie vanuit Amsterdam naar de regio is iets afgenomen; opvallend is de sterke afname van het vertrek naar Almere.
- Het vertrekoverschot vanuit het noorden van Noord-Holland is vooral gericht op de regio Amsterdam, maar ook met de rest van Nederland heeft de regio een vertrekoverschot.

Uiteraard heeft de verandering in de samenstelling van de bevolking ook effect op de groei van verschillende typen huishoudens. Zoals blijkt uit de volgende tabel is dit effect in 2012 in het noorden van de provincie beperkt geweest in vergelijking met voorgaande jaren. Belangrijk is de daling van het aantal huishoudens (en daarmee de woning-behoefte) jonger dan 65 jaar en de sterke groei van het aantal

De demografische ontwikkelingen laten zich als volgt per regio typeren:

	Bevolking totaal	Jongeren	15-65 jaar	Ouderen
Kop van Noord-Holland	Al enige jaren bevolkingsdaling	Afname van 1,5% per jaar	Start van een steeds sterker wordende afname	Sterke vergrijzing die de komende jaren nog zal toenemen
Westfriesland	Licht afnemende bevolkingsgroei	Eerste aanzet voor een verdere daling	Omslag naar daling	Meest sterke toename vergrijzing
Regio Alkmaar	Stabiele lage groei	Eerste aanzet voor daling in de komende jaren	Daling	Relatief sterke vergrijzing
Regio Waterland	Afnemende groei van de bevolking	Al opgetreden sterke daling zal sterk doorzetten	Omslag van geringe groei naar daling	Sterke vergrijzing
Zaanstad	Stabiele boven gemiddelde groei	Geringe groei	Geringe groei	Gemiddelde vergrijzing
IJmond	Afnemende groei	Reeds ingezette daling versterkt	Van geringe groei naar stagnatie	Vergrijzing lager dan het gemiddelde
Zuid-Kennemerland	Lichte groei die sterk toeneemt	Groei	Stabiel	Lichte tot matige toename
Amstel-Meerlanden	Sterke maar wel afnemende groei	Van sterke groei naar minieme daling	Sterke maar afnemende groei	Nu lichte, maar straks gemiddelde toename
Amsterdam	Sterker wordende groei	Sterker wordende groei	Stabiele groei rond 1% per jaar	Van afname naar groei
Gooi & Vechtstreek	Lichte groei	Lichte daling	Lichte daling	Geringe toename van vergrijzing

oudere huishoudens (zie tabel 2.3 onderaan deze pagina). In het zuiden van de provincie groeit het aantal jongere huishoudens nog, vooral in Amsterdam. Ook hier stijgt het aantal oudere huishoudens, maar relatief minder sterk dan in het noorden van de provincie. In het noorden stijgt het aantal gezinnen met kinderen (inclusief de eenoudergezinnen) niet langer. In 2012 is er alleen een toename geweest van alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens. Het aantal gezinnen met kinderen steeg alleen in het zuiden van de provincie. De groei van het aantal huishoudens bestaat voor de helft uit alleenstaanden.

De afname van het aantal jongeren is een tijdelijk effect. De verwachting is dat tot 2020 het aantal jongeren nog zal dalen, maar dat er daarna een stabilisatie of lichte stijging zal optreden. De beroepsbevolking zal gedurende een langere periode afnemen; pas rond 2035 zal het aantal mensen tussen 15 en 65 jaar niet meer verder dalen. In de afgelopen jaren is het aantal ouderen sterk gestegen. De mensen die zijn geboren in de geboortepiek (1946) zijn onlangs 65 jaar geworden. Omdat tot 1970 het geboortenniveau hoog bleef, zal de stijging van het aantal ouderen nog tot 2040 aanhouden. Deze wordt nog eens versterkt door de stijging van de levensverwachting. De twee tabellen op pagina 21 gaan in detail in op deze verschillen per 2020 versus 2040.

De verwachting is dat op de langere termijn de verschillen tussen het noorden en het zuiden van de provincie groter zullen worden. De ontwikkeling die we nu al constateren zal zich doorzetten. Het aantal jongeren zal vooral in het noorden van de provincie gaan dalen, in het zuiden zal hun aantal iets toenemen. De beroepsbevolking zal vooral

in het noorden van de provincie gaan dalen. In het zuiden van de provincie verwachten we een lichte groei, vooral in de directe omgeving van Amsterdam. Op korte termijn stijgt het aantal ouderen in het noorden van de provincie iets sneller dan in het zuiden, maar op de langere termijn zal ook in het zuiden het aantal ouderen sterk toenemen.

Het lange termijn perspectief - 1960-2040

In de periode 1960-1980 had Noord-Holland een vertrekoverschot met alle landsdelen: meer mensen vertrokken uit de provincie dan omgekeerd. Dit was mede een gevolg van het decentralisatiebeleid. Vanaf de jaren '80 verandert het beeld. Vanuit de provincie Noord-Holland vertrekken dan alleen meer mensen naar de provincies Utrecht en Flevoland dan vanuit die provincies in omgekeerde richting verhuizen. Met alle andere provincies is er sprake van een vestigingsoverschot. Na 1990 en versneld na 2000 doet zich een grote omslag voor. De steden worden aantrekkelijker, de aantrekkingskracht van vooral Amsterdam op jongeren uit heel Nederland wordt sterker en die jongeren blijven ook langer dan voorheen in de stad wonen. Voor het eerst sinds decennia krijgt het zuiden van de provincie een vestigingsoverschot. Het noorden van de provincie krijgt ook voor het eerst sinds decennia een vertrekoverschot naar het zuiden van de provincie en naar de rest van Nederland.

Het vestigingsoverschot leidt uiteraard tot een hogere bevolkingsgroei, maar er is ook een aanzienlijk indirect effect. Het zijn vooral jongeren (studenten en net afgestudeerden) die zich in Noord-Holland, en dan vooral in Amsterdam, vestigen. De kinderen die zij dan na enige tijd krijgen zorgen voor extra bevolkingsgroei.

	totaal	<35 jaar	35-65 jaar	>65 jaar	alleenstaand	gezin zonder kinderen	gezin met kinderen
Kop van N-H	-35	-261	-720	946	23	-59	1
Westfriesland	534	-177	-557	1268	406	148	-20
Regio Alkmaar	604	-353	-670	1627	374	267	-37
Regio Waterland	717	-45	-287	1049	567	113	37
Zaanstad	982	217	118	647	636	234	112
IJmond	398	117	-279	560	354	25	19
Zuid-Kennemerland	657	-79	-153	889	238	231	188
Amstel-Meerlanden	1215	137	-371	1449	907	35	273
Amsterdam	4213	1804	-62	2471	1802	1918	493
Gooi & Vecht	75	-76	-842	993	-184	265	-6
Noord-Holland Noord	1103	-791	-1947	3841	803	356	-56
Noord-Holland Zuid	8257	2075	-1876	8058	4320	2821	1116
Noord-Holland	9360	1284	-3823	11899	5123	3177	1060

Tabel 2.3 Groei van het aantal huishoudens naar leeftijd en samenstelling 2012.

	Bevolking	Jongeren >15 jaar	Bevolking 15-65 jaar	Ouderen
Kop van N-H	99	87	94	131
Westfriesland	104	94	99	140
Regio Alkmaar	102	92	98	130
N-H Noord	103	92	98	133
Waterland	101	835	97	131
Zaanstad	106	99	103	124
IJmond	102	94	100	118
Zuid-Kennemerland	104	100	102	118
Amstel-Meerlanden	107	98	105	127
Amsterdam	108	109	105	123
Gooi & Vecht	102	93	99	119
N-H Zuid	105	100	103	123
Noord-Holland	105	98	102	125
Nederland	103	95	99	125

Tabel 2.4 Relatieve bevolkingsgroei naar samenstelling 2020 (index, 2012=100)

	Bevolking	Jongeren <15 jaar	Bevolking 15-65 jaar	Ouderen
Kop van N-H	96	88	79	168
Westfriesland	108	99	91	193
Regio Alkmaar	107	99	92	173
N-H Noord	105	96	88	177
Waterland	103	91	84	188
Zaanstad	113	106	102	168
IJmond	103	97	89	162
Zuid-Kennemerland	109	100	99	152
Amstel-Meerlanden	122	113	108	195
Amsterdam	118	113	109	175
Gooi & Vecht	107	98	94	155
N-H Zuid	113	106	103	171
Noord-Holland	111	104	99	173
Nederland	107	99	93	170

Tabel 2.5 Relatieve bevolkingsgroei naar samenstelling 2040 (index 2012=100)

Voor de komende jaren verwachten we dat de provincie een vestigingsoverschot zal blijven houden. Die vestiging zal echter minder hoog zijn dan nu het geval is. De achterliggende gedachte is dat de druk op de woningmarkt in Amsterdam te hoog wordt als het huidige vestigingsoverschot doorzet, maar dat er in de omgeving van Amsterdam door vergrijzing ruimte ontstaat voor extra vestiging. Onder meer in Gooi & Vechtstreek en in Zuid-Kennemerland zullen vanwege de vergrijzing steeds meer woningen in de bestaande woningvoorraad vrijkomen. Gezien de druk op de regio Amsterdam zal dit niet leiden tot een afname van de vraag naar woningen in deze regio's, maar zullen meer mensen vanuit Amsterdam naar deze regio's verhuizen.

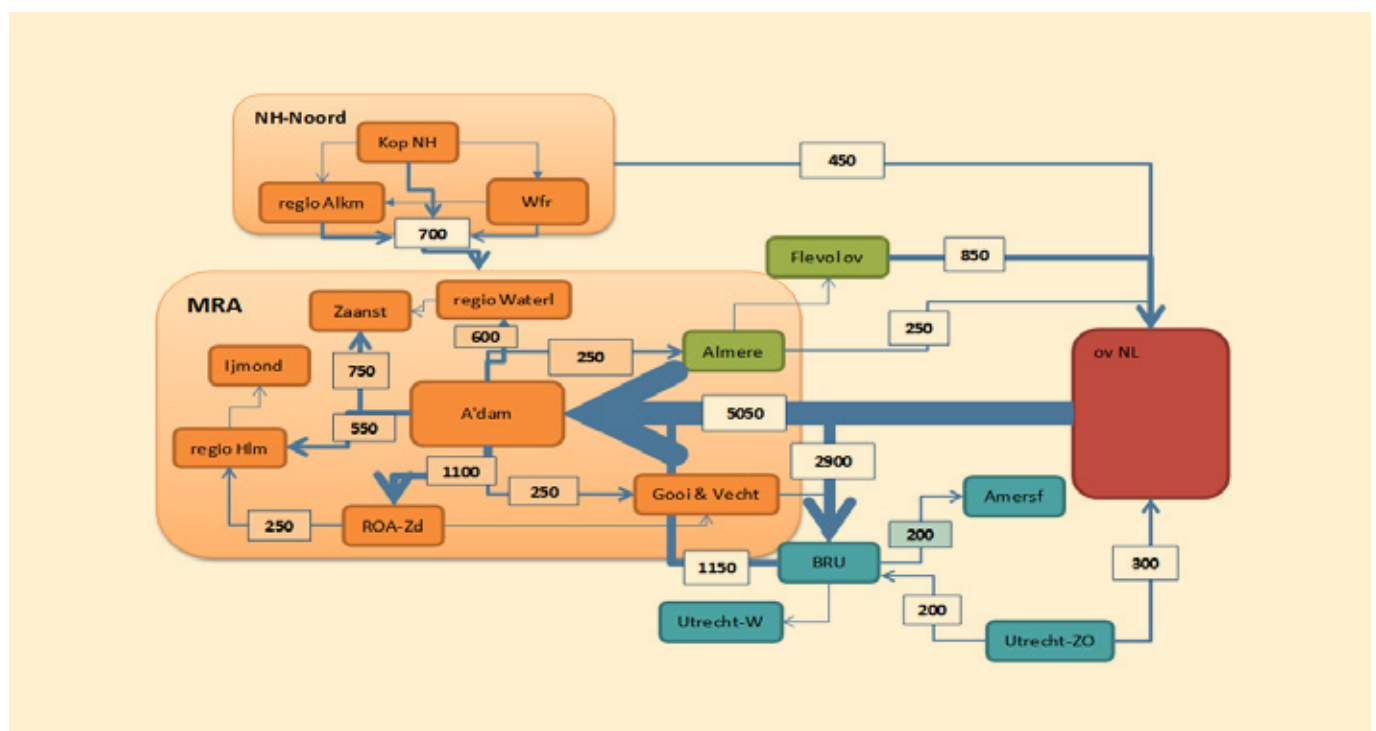
Tegengestelde ontwikkelingen binnen de provincie

Binnen Noord-Holland zijn tussen de regio's Noord-Holland Zuid en Noord-Holland Noord grote verschillen te zien in de demografische ontwikkeling. Figuur 2.2 op bladzijde 23 geeft dit fraai weer.

In de jaren 1970-1990 zien we in Noord-Holland vooral een hoge bevolkingsgroei in Noord-Holland Noord als gevolg van de suburbanisatie en van het groeikernenbeleid. In diezelfde tijd daalt de bevolking Noord-Holland Zuid, vooral in de grote oude steden Amsterdam en Haarlem. Het zijn vooral de gezinnen met jonge kinderen die woonruimte vinden in het noorden van de provincie. Tegelijkertijd hebben veel kleinere gemeenten in die

periode een vertrekoverschot van jongeren die of voor hun opleiding, eerste baan of woonruimte naar de steden verhuizen. Belangrijker nog dan deze migratiestromen is het leeftijdsspecifieke karakter van die stromen. De vestiging of het vertrek van jongeren heeft effect op het toekomstige aantal geboorten en daarmee op de bevolkingsgroei. Terwijl in Nederland op dit moment het aantal geboorten licht daalt, stijgt het aantal geboorten in de grote steden en dalen die in de perifere gemeenten. In heel Nederland stijgt het aantal ouderen, maar in de grote steden stijgt het aantal jongeren zowel door het vestigingsoverschot van jongeren, maar ook door het stijgend aantal geboorten. In de perifere regio's groeit alleen het aantal ouderen.

De bevolkingsgroei zal in de komende decennia in de hele provincie afnemen; in het noorden van de provincie aanzienlijk sterker dan in het zuiden. Het lijkt niet aannemelijk dat er in de komende periode opnieuw een grote verhuisstroom naar het noorden van de provincie op gang zal komen. De groei van het aantal gezinnen was een belangrijke motor achter de verhuisstromen in de jaren '60 en '70; die groei is nu bijna volledig verdwenen. Daarnaast zijn de grote steden veel aantrekkelijker geworden dan een aantal decennia geleden. De woonomgeving is sterk verbeterd, er is meer kans op gekwalificeerd werk in en nabij de steden en er zijn meer sociaal-culturele voorzieningen.

Figuur 2.1 Saldi binnenlandse migratie naar richting

Groei van de bevolking voor de periode 2010-2040 in Noord-Holland Noord en Zuid

De grafieken op pagina 24 geven de voorspelde, leeftijdspecieke toe- en afname van de bevolking weer voor de periode 2010-2040. Naar verwachting zullen de verschillen binnen de weergegeven regio's groter zijn dan hier wordt weergegeven, ook over de hele periode gezien. Maar de grafieken geven wel een overzicht van het totale beeld en van de verschillen tussen het zuiden en het noorden van de provincie Noord-Holland.

Vergrijzing is voor alle regio's in Noord-Holland een dominante ontwikkeling. In het noorden van de provincie zal de totale bevolking nog licht stijgen, maar dat is vooral een oudere bevolking. De beroepsbevolking zal sterk dalen en het aantal jongeren daalt licht. In het zuiden van de provincie zal de bevolking in de komende 30 jaar nog sterk toenemen, met ongeveer 300.000 mensen. Ook hier valt een sterke mate van vergrijzing te zien. Tegelijk blijft de beroepsbevolking licht groeien, vooral door de nog aanwezige toename van het aantal jongeren.

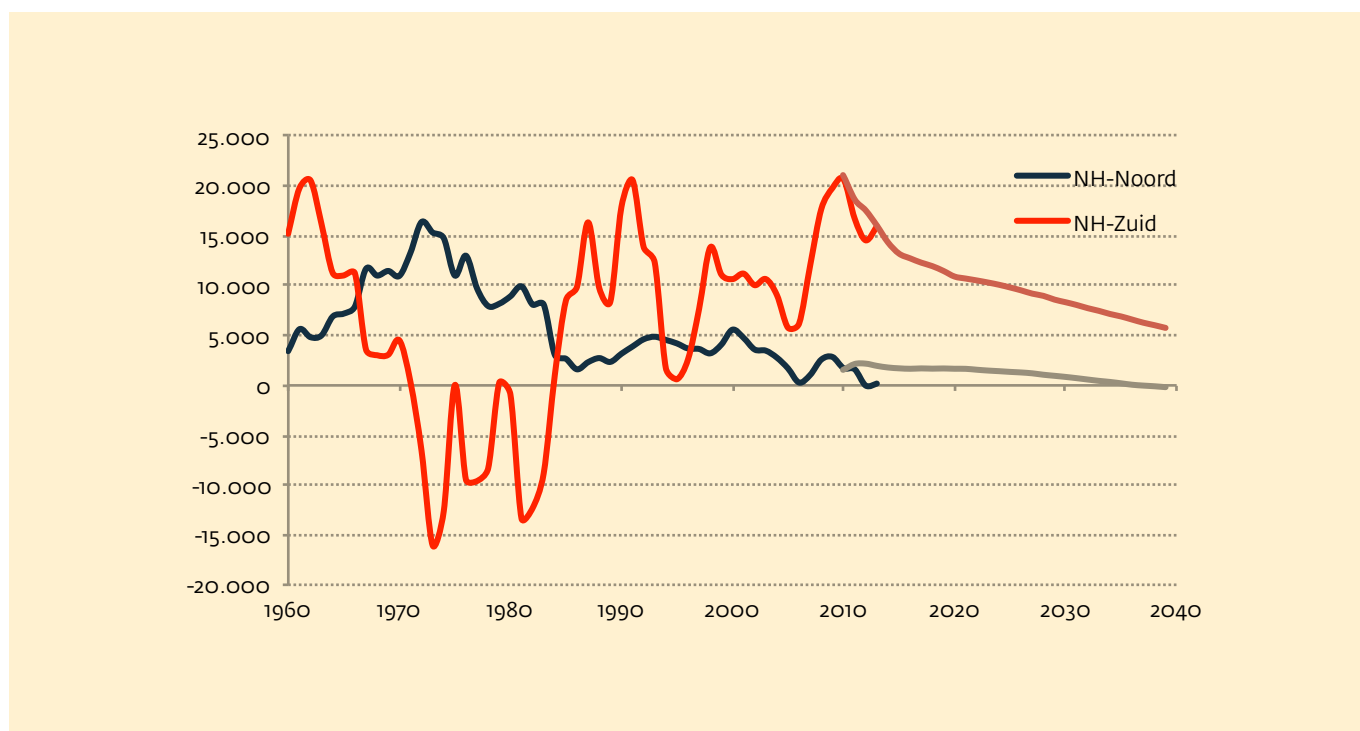
Groei aantal huishoudens 2010-2040 in Noord-Holland Noord en Zuid

Uiteraard is eenzelfde ontwikkeling te zien in de groei van het aantal huishoudens naar leeftijd (figuur 2.4, pagina 25). In het noorden van de provincie groeit uitsluitend het aantal oudere huishoudens. De midden categorie, huishoudens in leeftijd van 30 tot 60 jaar, zal sterk gaan afnemen. In het zuiden van de provincie zal het aantal jonge huishoudens nog toenemen. Het aantal huishoudens tussen 30 en 60 jaar zal min of meer stabiliseren.

Indirecte effecten

De verschillen in de demografische ontwikkeling tussen regio's leiden ook tot grote verschillen bij andere ontwikkelingen en daarmee vermoedelijk ook op toekomstig beleid. Enkele van de meest voor de hand liggende ontwikkelingen zijn:

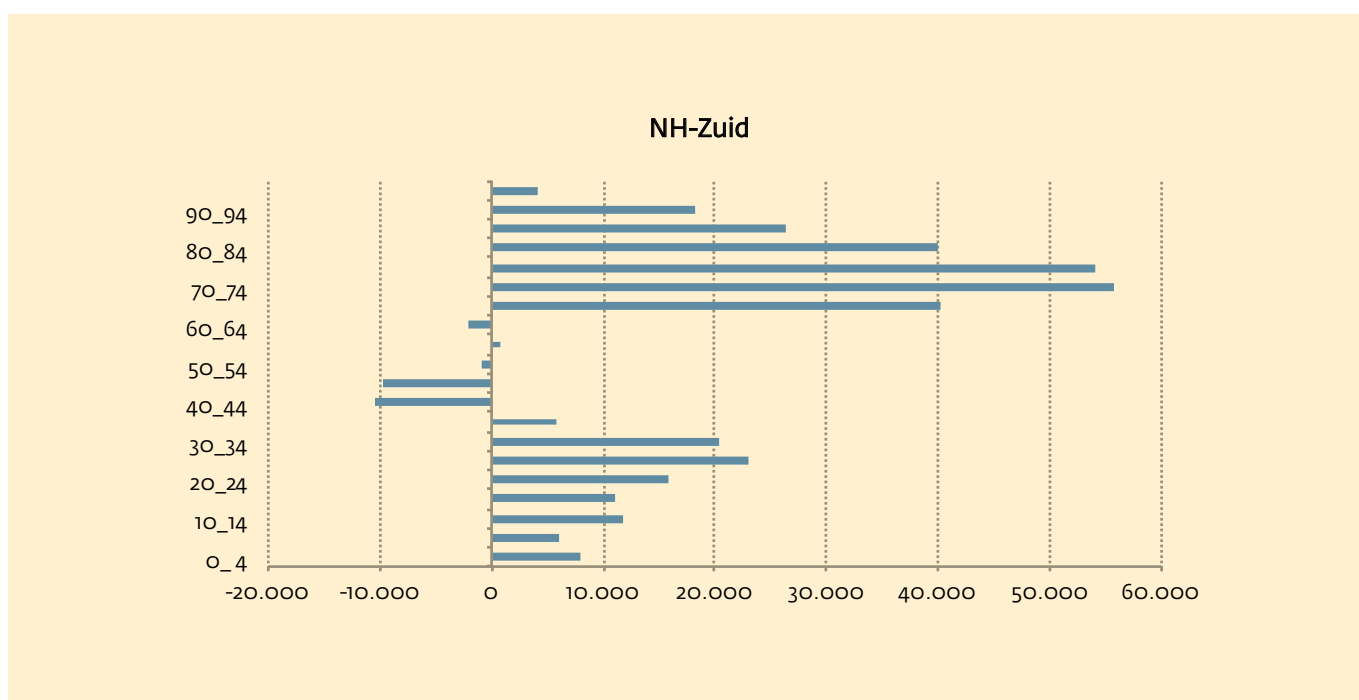
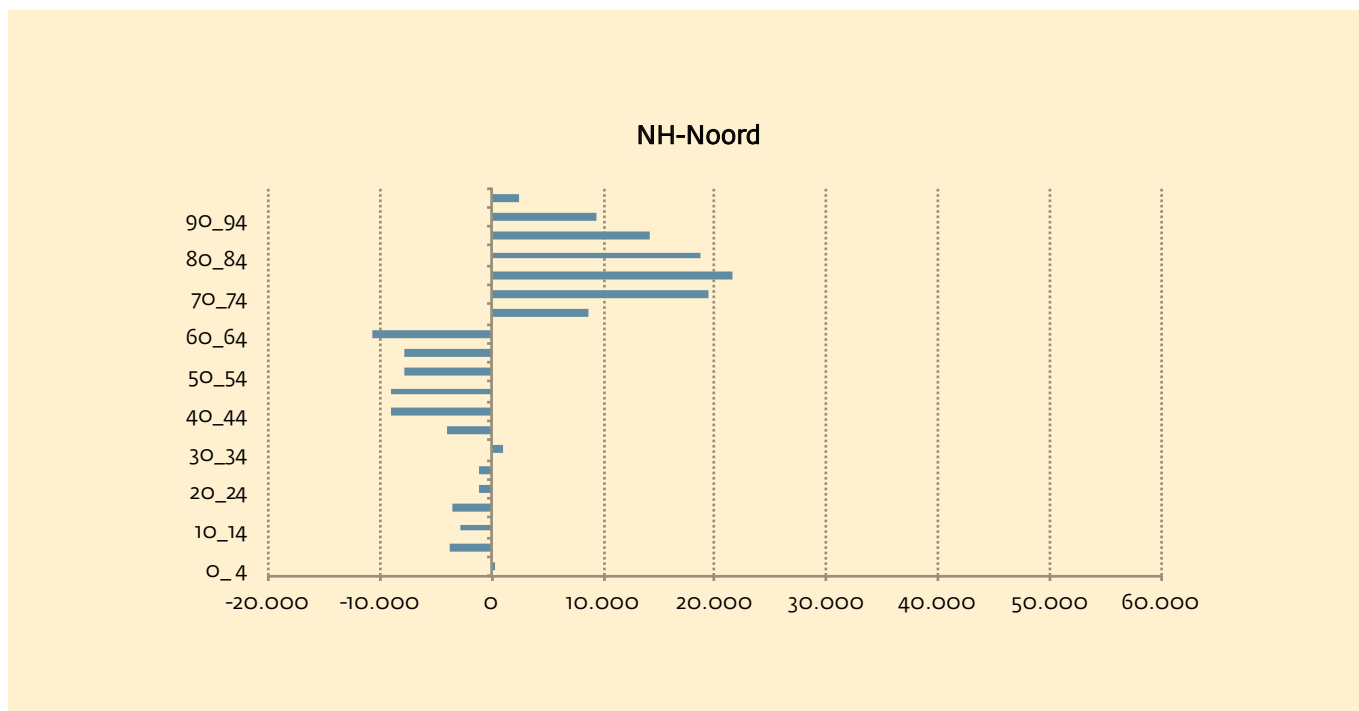
- Een toename van leerlingen voor het basis- en voortgezet onderwijs in de grote steden en tegelijkertijd een scherpe daling (tot 20%) van leerlingenaantallen in perifere (krimp)regio's. Dit geldt vooral voor de eerstkomende 10 jaar.
- Een daling van de beroepsbevolking in regio's buiten de directe invloedssfeer van de grote steden, met mogelijk een groot effect op het regionaal economisch beleid in die regio's. In de steden zal de beroepsbevolking nog licht blijven groeien.
- Een daling van het draagvlak voor voorzieningen (detailhandel, zorg) in de dun bevolkte perifeer gelegen gebieden.
- Een daling van de woningbehoefte, met een sterker accent op vergrijzing in het noorden van de provincie en tegelijkertijd een groei (ook en vooral voor jongeren) in de stedelijke gebieden in het zuiden van de provincie.
- Een afnemende groei van de beroepsbevolking in de stedelijke gebieden. De behoefte aan werklocaties blijft aanwezig in de grote steden, maar is veel minder dan tot voor kort werd gedacht. Dat biedt kansen voor het wonen in grote steden. In perifeer gelegen delen neemt de behoefte aan werk- en woonlocaties sterk af. De druk op de ruimte zal afnemen.

Figuur 2.2 Bevolkingsgroei binnen Noord-Holland (bron: CBS, prov. Noord-Holland)

- De groei van het aantal ouderen en de daling van het aantal jongeren, vooral in het noordelijk deel van de provincie, heeft gevolgen voor het voorzieningen-niveau. Er is minder behoefte aan voorzieningen voor jongeren (sport, onderwijs, recreatie) en meer aan voorzieningen voor ouderen (o.a. zorg). Dat laatste zal ook afhankelijk zijn van beleidsmatige ontwikkelingen. Bestaande voorzieningen komen onder druk te staan.

De verschillen tussen Noord-Holland en Nederland en de verschillen binnen de provincie laten zien dat op regionaal niveau de ontwikkelingen zeer divers zijn en dat ontwikkelingen soms tegengesteld kunnen zijn. De daling van leerlingen in het basisonderwijs is in plattelands-regio's urgent, maar in stedelijke regio's niet of nauwelijks een probleem. In de ene regio is een overschot aan woningbouwplannen, in andere delen van de provincie niet. In het verleden konden deze situaties aan elkaar

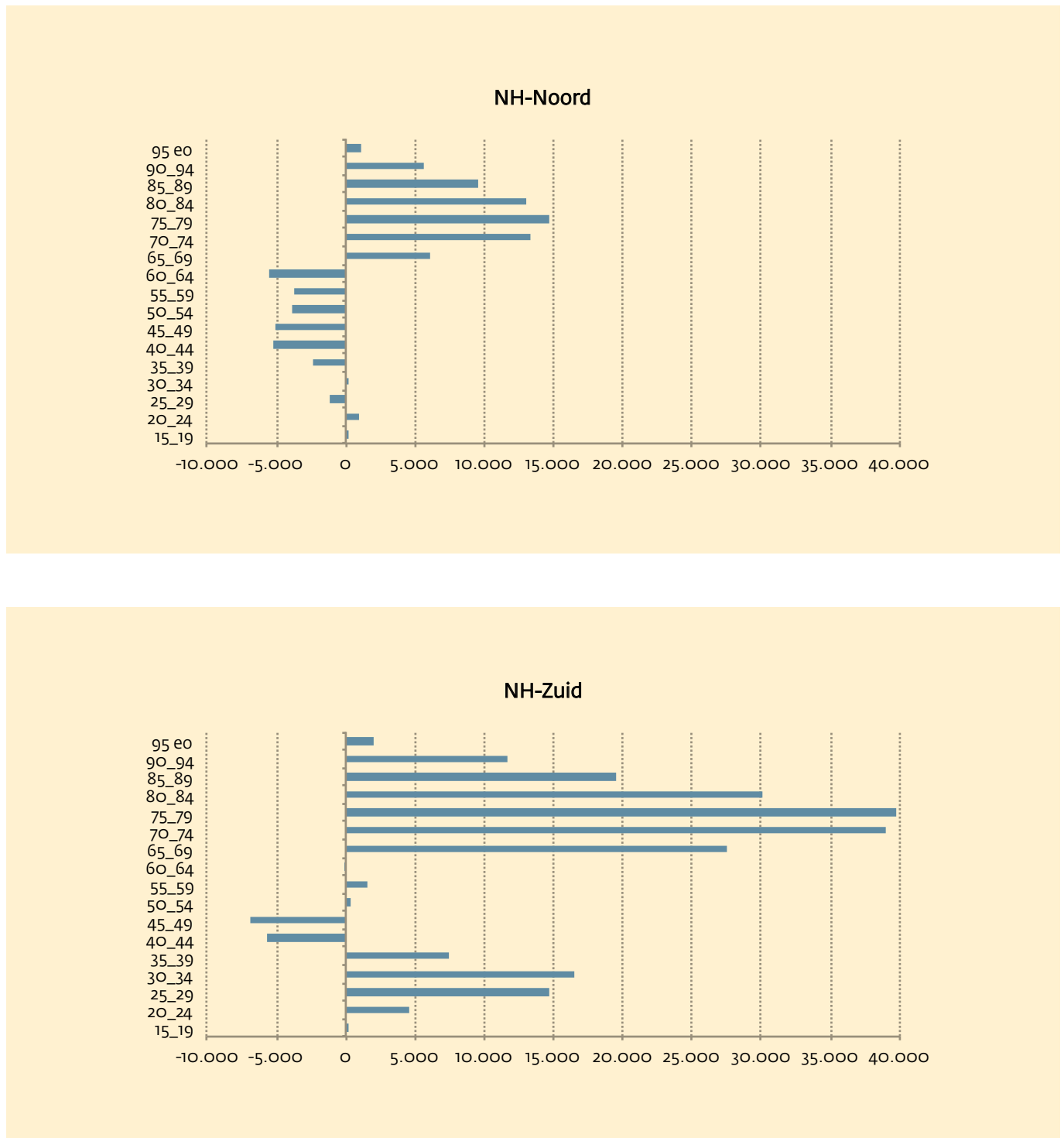

Figuur 2.3 Groei van de bevolking naar leeftijd in Noord-Holland 2010 - 2040

worden gekoppeld, maar dat lijkt in de komende jaren steeds minder het geval te zijn. In het noorden van de provincie bestaat het risico van overaanbod en daarmee waardedaling van onroerend goed, in het zuiden van de provincie is dat niet het geval. In het noorden van de provincie is de daling van de beroepsbevolking een belemmerende factor in de potentiële economische ontwikkeling. In het zuiden van de provincie is de groei

weliswaar minder groot dan in de afgelopen decennia, maar enige groei is nog wel mogelijk.

Kortom, er lijken zich steeds meer tegengestelde ontwikkelingen op regionaal niveau af te spelen. De volgende beschrijvingen van de demografische ontwikkeling in enkele regio's geven een beeld van die verschillen.

Figuur 2.4 Groei van aantal huishoudens in Noord-Holland naar leeftijd 2010 - 2040

1.3 REGIONALE DEMOGRAFISCHE PERSPECTIEVEN

De regio's in de provincie Noord-Holland verschillen veel van elkaar wat demografische ontwikkeling betreft. In dit hoofdstuk werken we voor een viertal regio's die verschillen verder uit, namelijk voor de Kop van Noord-Holland, de Gooi & Vechtstreek, de regio Alkmaar en tot slot voor de gemeente Amsterdam. Ook leggen we een eerste relatie met de diverse beleidsthema's. Daarbij worden aandachtspunten genoemd voor het beleid vanuit een demografisch perspectief. Die aandachtspunten zijn gericht op algemene en breed gedragen doelen zoals het behoud en het versterken van welvaart (economische vitaliteit) en welzijn. Dit zijn weliswaar centrale doelstellingen, geformuleerd voor krimpregio's, maar deze doelstellingen gelden in deze abstracte zin voor alle regio's, dus ook voor groeiregio's.

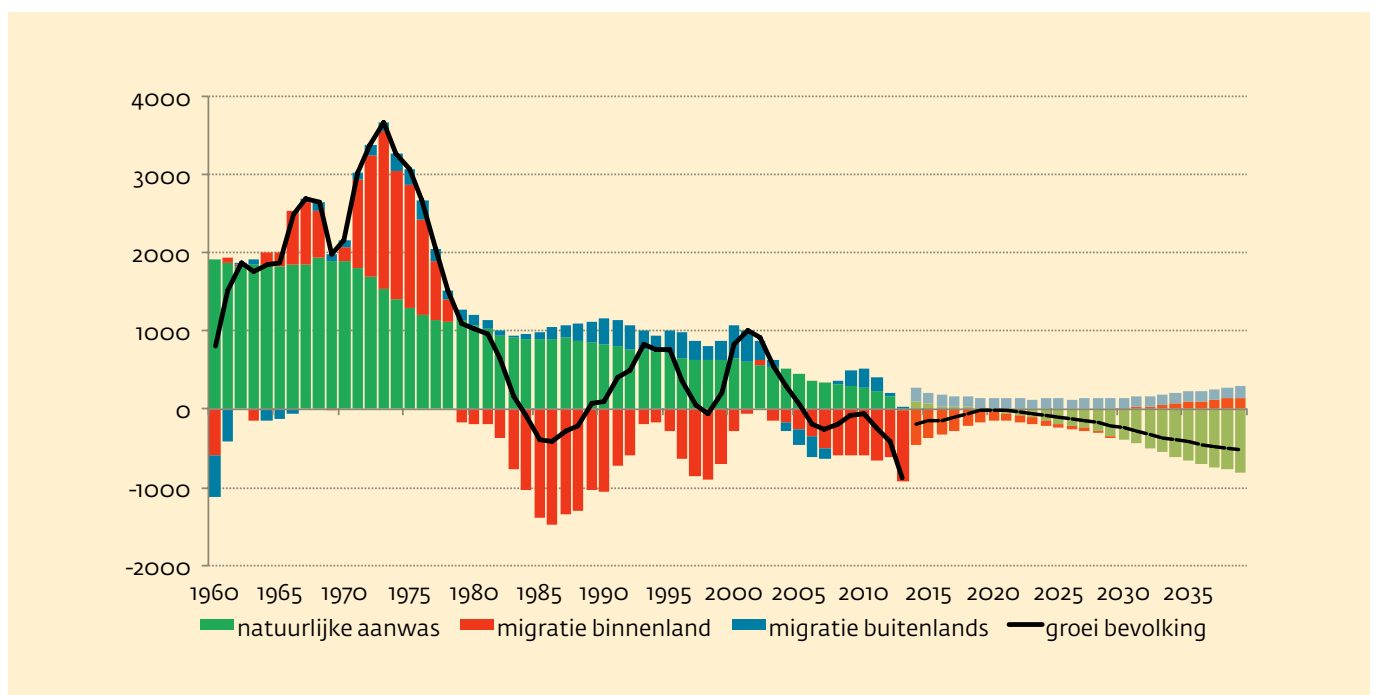
Kop van Noord-Holland

Op 1 januari 2014 heeft de Kop in totaal 163.590 inwoners. De volgende figuur (figuur 3.1) geeft grafisch de bevolkings-ontwikkeling weer in de Kop van Noord-Holland over de afgelopen periode.

Tot 1985 kent de Kop van Noord-Holland een relatief grote bevolkingsgroei, tot 1970 vooral als gevolg van een groot geboorteoverschot. Na 1970, als het aantal geboorten sterk daalt, blijft de bevolking in de Kop van Noord-Holland sterk groeien door een vestigingsoverschot uit het zuiden van de provincie. De regio profiteert daarvan niet zo sterk als Westfriesland of de regio Alkmaar, maar tot 1980 is er

sprake van een substantieel vestigingsoverschot. Na 1980 verdwijnt dat vestigingsoverschot, net als in Alkmaar en Hoorn, gedeeltelijk als gevolg van de woningbouw in dichterbij gelegen groeikernen Purmerend, Almere en Haarlemmermeer. Midden jaren '80 daalt de bevolking in de Kop van Noord-Holland voor het eerst.. Die daling verandert eind jaren '80 weer in een periode van groei, veroorzaakt door een nog steeds aanzienlijk geboorteoverschot en een licht vestigingsoverschot uit het buitenland. Vanaf 2000 daalt de bevolking opnieuw, nu vooral door een steeds verdere afname van het geboorteoverschot en een nieuw vertrekoverschot naar de rest van Nederland, voor een deel gericht op de regio Amsterdam. Het vertrekoverschot wordt niet zozeer veroorzaakt door een bovenmatig vertrek van jongeren, maar veeleer door het achterblijven van nieuwe vestigingen. Het vertrek van jongeren vanwege opleiding, werk of verandering van de gezinsfase wordt niet meer zoals vroeger gecompenseerd door de vestiging van jonge gezinnen. Het geboorteoverschot blijft ook de komende jaren verder dalen, niet door een daling van het aantal geboorten, maar vooral door een toenemende sterfte als gevolg van de vergrijzing.

In de jaren '70 bestaat het binnenlandse vestigingsoverschot in de Kop van Noord-Holland vooral uit gezinnen met jonge kinderen. Er vertrekken wel jong volwassenen voor opleiding en werk uit de regio, maar die worden meer dan voldoende gecompenseerd door de gezinnen met kinderen die zich komen vestigen. Na 1980 verandert ook de samenstelling van de migranten. Gezinnen met kinderen komen door het ontstaan van

Figuur 3.1 Groei van de bevolking in de Kop van Noord-Holland

dichterbij gelegen alternatieven niet meer naar de Kop van Noord-Holland. Het vertrekoverschot uit de Kop van Noord-Holland bestaat nu vooral uit jonge, opgeleide mensen. Het vertrek is niet extreem hoog, maar het wordt niet langer gecompenseerd door de vestiging van jonge gezinnen.

Deze ontwikkelingen samen leiden in de Kop van Noord-Holland tot een bevolkingssamenstelling in 2012, waarin ten opzichte van Nederland vooral de leeftijdscategorie 20 tot 40 jaar veel minder sterk is vertegenwoordigd en de leeftijdscategorie 50 tot 70 jaar is oververtegenwoordigd. Figuur 3.2 onderaan deze pagina laat dit zien.

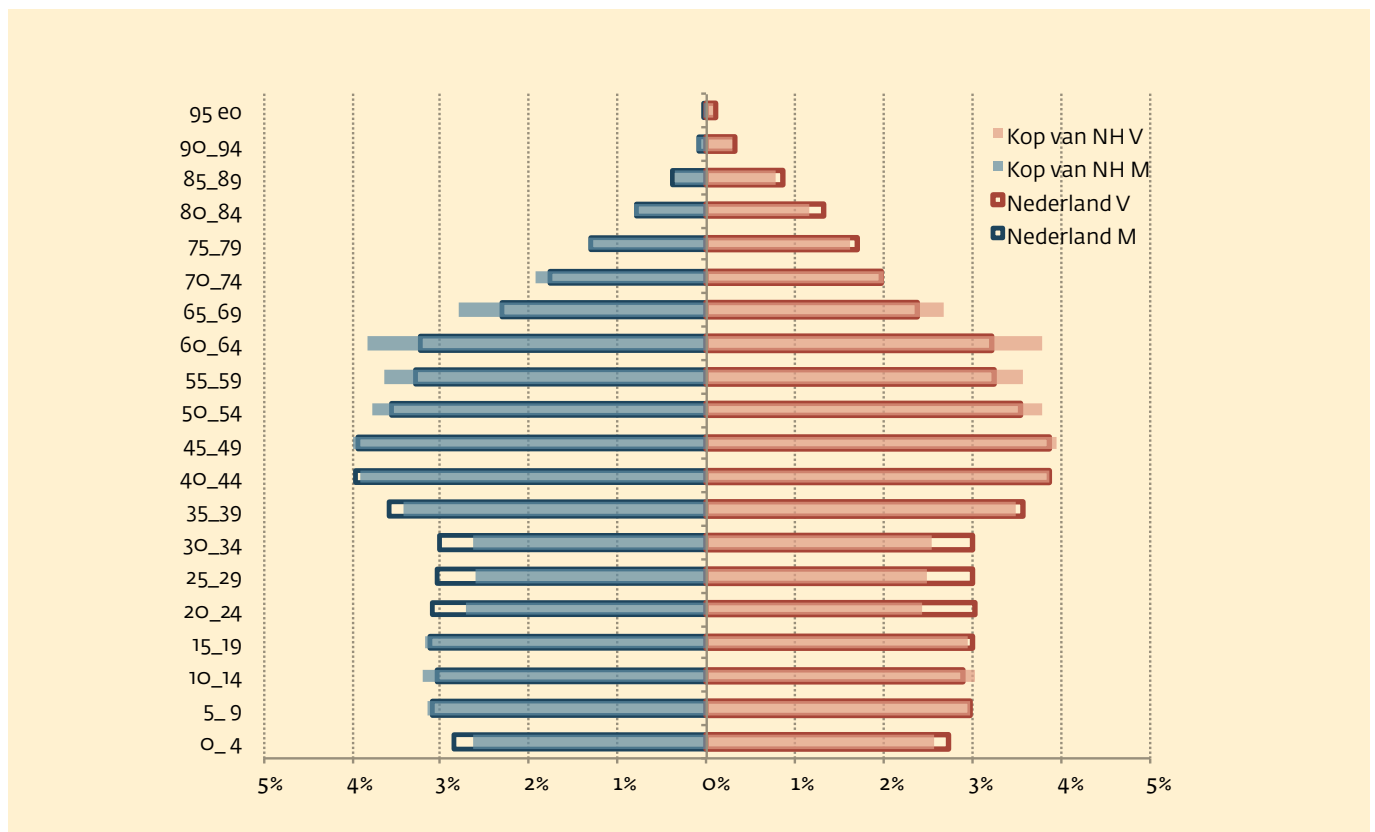
De Kop van Noord-Holland kent veel kleine kernen en buurtschappen. Het onderscheid tussen kleine dorpjes en grotere kernen is overigens betrekkelijk arbitrair. Volgens opgave van de gemeenten zijn er in de regio 60 kernen, dorpen of gehuchten. Wikipedia onderscheidt 77 kernen of gehuchten, en daarnaast 82 buurtschappen. Het CBS onderscheidt bij een vrij strikte definitie ⁶ 45 kernen in de

⁶ Een kern wordt (naar de habitat-definitie van VN) gedefinieerd als "een morfologisch aaneengesloten gebied met een groep gebouwen met een duidelijk herkenbaar stratenpatroon, dat voor het overgrote deel door mensen wordt bewoond". Door een herkenbaar stratenpatroon aan de voorwaarden toe te voegen, worden de in Nederland veel voorkomende lintbebouwing langs wegen, kanalen en rivieren en soortgelijke nederzettingvormen in het landelijke gebied uitgesloten. (CBS, Bevolkingskernen 2008)

regio. 85% van de bevolking woont in de kernen, 15% woont daar dus buiten. Het aandeel dat niet in kernen woont is het grootst van alle regio's in Noord-Holland. In de terminologie van het CBS zijn er maar 3 min of meer stedelijke kernen⁷: Den Helder (42.000 inwoners), Schagen (18.600) en Julianadorp (14.000). Dan zijn er nog 5 kernen met een matig stedelijk karakter (Anna Paulowna, Den Burg, Hippolytushoef, Warmenhuizen en Wieringerwerf (5.000 tot 7.000 inwoners)). Ruim een kwart van de bevolking woont in landelijke kernen, in totaal 35 kernen met gemiddeld 1.000 inwoners (minimaal 75, maximaal 4.300). De bevolking in die kleinere kernen heeft gemiddeld genomen een groter aandeel jongeren en een kleiner aandeel ouderen dan de grotere kernen in de regio. De variatie tussen de kernen is echter groot.

De ontwikkeling van de bevolking in de Kop van Noord-Holland zal de komende jaren vooral worden bepaald door de huidige samenstelling van de bevolking. Een relatief vergrijsde bevolking is natuurlijk een sterke indicatie dat de sterfte gaat toenemen. Een geringer aantal mensen tussen 20 en 40 jaar betekent dat het aantal geboorten relatief laag zal zijn. Van de huidige vier gemeenten hebben er drie een sterfteoverschot, jaarlijks overlijden er

⁷ NB. Dit gaat dus niet om gemeentelijke cijfers, maar om cijfers per kern. De meest recente cijfers zijn van 2008.

Figuur 3.2 Bevolkingssamenstelling Kop van NH ten opzichte van Nederland, 2012

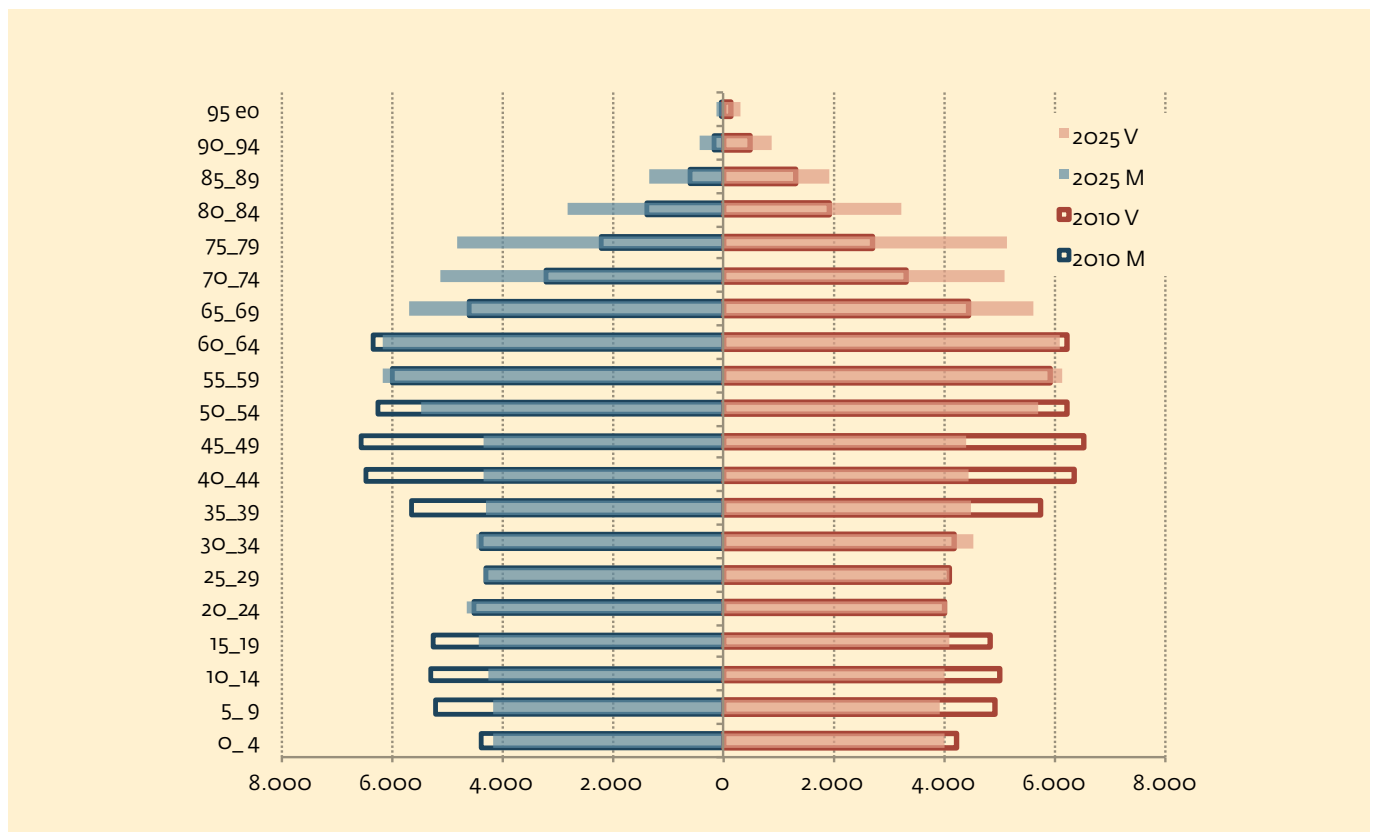
meer mensen dan dat er geboren worden. Alleen de gemeente Hollands Kroon heeft nog geen sterfteoverschot. Binnenkort zullen alle gemeenten een sterfteoverschot kennen en dit zal in ieder geval tot 2040 verder toenemen. Op dit moment heeft de regio verder een licht toenemend vertrekoverschot. De bewoners vertrekken voor een deel naar de aanliggende regio Alkmaar en naar Amsterdam, maar voor het grootste deel naar buiten de provincie Noord-Holland. De migratie richting regio Amsterdam en verder heeft een sterk structureel karakter. Het is daarom niet aannemelijk dat dit patroon met extra woningbouw kan worden doorbroken. We verwachten hooguit een geleidelijke afname van dat vertrekoverschot en dan vooral wanneer de Kop van Noord-Holland (conform de beleidsdoelstellingen) ook aantrekkelijk kan worden als werkregio⁸. Zowel aantrekkelijk werk, als de kans op werk zijn daarbij van belang. De vraag van bedrijven naar werknemers heeft mede geleid tot een meer dan gemiddelde stijging van de vestiging uit het buitenland. In deze vooruitzichten is alleen rekening gehouden met mensen die zich meer permanent vestigen en zich laten inschrijven in de bevolkingsadministratie bij gemeenten. De ervaring leert dat een deel van de buitenlandse werknemers slechts tijdelijk in Nederland verblijft en dat op den duur de retourmigratie zal toenemen.

8 Het advies van het Team Deetman / Mans was hier positief over (Advies betreffende demografische ontwikkeling Den Helder, 2010).

Deze wordt versterkt door een goede economische ontwikkeling in veel van de Oost-Europese herkomstlanden. Op grond hiervan wordt voor de Kop van Noord-Holland, conform de nationale ontwikkelingen, een vestigingsoverschot uit het buitenland verwacht dat min of meer vergelijkbaar is met het vestigingsoverschot van de afgelopen jaren.

De verwachte ontwikkelingen leiden tot een verdergaande bevolkingsdaling. Het vertrekoverschot zal door gericht beleid zal afzwakken. Ook op langere termijn zal de bevolking blijven dalen door het ontstaan van een sterfteoverschot. Als deze trend doorzet, zullen in 2040 159.000 mensen in de Kop van Noord-Holland wonen. Ook de bevolkingssamenstelling verandert sterk in de Kop van Noord-Holland. De 'bevolkingsspiramide' in figuur 3.3 onderaan deze pagina laat dat zien. Wat daarbij het meest opvalt is de afname van het aantal jongeren tot 20 jaar, de afname van de bevolking 35 tot 55 jaar en de toename van het aantal ouderen.

Uiteraard hebben deze veranderingen ook effect op de samenstelling van de huishoudens (en daarmee de woningbehoefte). Ondanks een daling van de bevolking zal het aantal huishoudens in de Kop van Noord-Holland nog toenemen. Dit betreft echter vooral een toename van oudere een- en tweepersoons huishoudens; het aantal gezinnen met kinderen zal afnemen.

Figuur 3.3 Ontwikkeling van de bevolking naar leeftijd in de Kop van Noord-Holland 2010 - 2025

Belangrijk is ook het langere termijn perspectief. Na de aanvankelijke toename van het aantal huishoudens zal rond 2030 het totaal aantal huishoudens in de Kop van Noord-Holland afnemen. Daardoor komt in de regio minder vraag naar uitbreiding van de woningvoorraad. Sterker nog, er moet nagedacht worden over een vermindering van de woningvoorraad om ongewenste problemen als leegstand, verloedering, waardedaling te vermijden⁹. De woningbouwopgave wordt daarmee een vergrijzingsopgave, gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de bestaande woningvoorraad. Voor de aantrekkingskracht van de regio is het verder van belang de kwaliteit van de woonmilieus te verbeteren, zowel in landschappelijk, cultuurhistorisch, stedenbouwkundig als in recreatief opzicht.

De volgende tabel 3.1 geeft de toekomstige veranderingen in de omvang en samenstelling van de huishoudens in de Kop van Noord-Holland tot 2025 cijfermatig weer.

Het verloop van de toekomstige ontwikkeling is goed te zien in de grafiek op pagina 33. Deze toont duidelijk de reeds in gang gezette omslag naar de groei van de oudere huishoudens (groene lijn) en de afname van de huishoudens tussen 35 en 65 jaar (rode lijn).

⁹ Het gaat dan al snel om een vermindering met 100 woningen per jaar.

Deze ontwikkelingen zijn uiteraard niet gelijkmatig over de regio verspreid. De daling van het aantal jongeren en van de beroepsbevolking is op Texel en Wieringen veel sterker. Voor Den Helder, Texel en Wieringen verwachten we de grootste bevolkingsdaling, met een nog maar geringe groei van het aantal huishoudens en van de woningbehoefte. In Niedorp en Schagen blijft de daling van het aantal jongeren zeer beperkt. Niedorp en Harenkarspel laten nauwelijks een daling van de beroepsbevolking zien, maar wel een zeer sterke vergrijzing. Deze spreiding lijkt vooral samen te hangen met de mate van verstedelijking. Harenkarspel, Niedorp en Zijpe profiteren van de uitstraling van het stedelijk gebied van Alkmaar. Texel en Wieringen¹⁰ ondervinden de meeste effecten van een perifere ligging, maar ook Den Helder lijkt als grote stad niet aangesloten op het metropolitane stedelijke netwerk Amsterdam.

De veranderingen voor de lange termijn in de leeftijds-samenstelling van bevolking en huishoudens in de Kop van Noord-Holland zijn te zien in de grafieken op pagina 34.

¹⁰ De prognosegegevens zijn gebaseerd op de ontwikkelingen; vóór de gemeentelijke herindeling. Ze zijn uiteraard beschikbaar voor de nieuwe gemeenten Hollands Kroon en Schagen. Voor het beeld van de differentiatie zijn de oorspronkelijke gegevens hier weergegeven.

	Leeftijd	Toe- / afname huishoudens
Alleenstaanden	<35	-200
	35<70	0
	>70	4.400
Samenwonenden zonder kinderen	<35	-650
	35<70	-2.200
	>70	4.000
Samenwonenden met kinderen	< 60	-2.950
	> 60	1.350
Eenoudergezinnen		600
Overig		150
totaal huishoudens		4.450
Mensen in tehuizen		400

Tabel 3.1 Veranderingen in omvang en samenstelling van het aantal huishoudens Kop van NH, groei 2010 - 2025

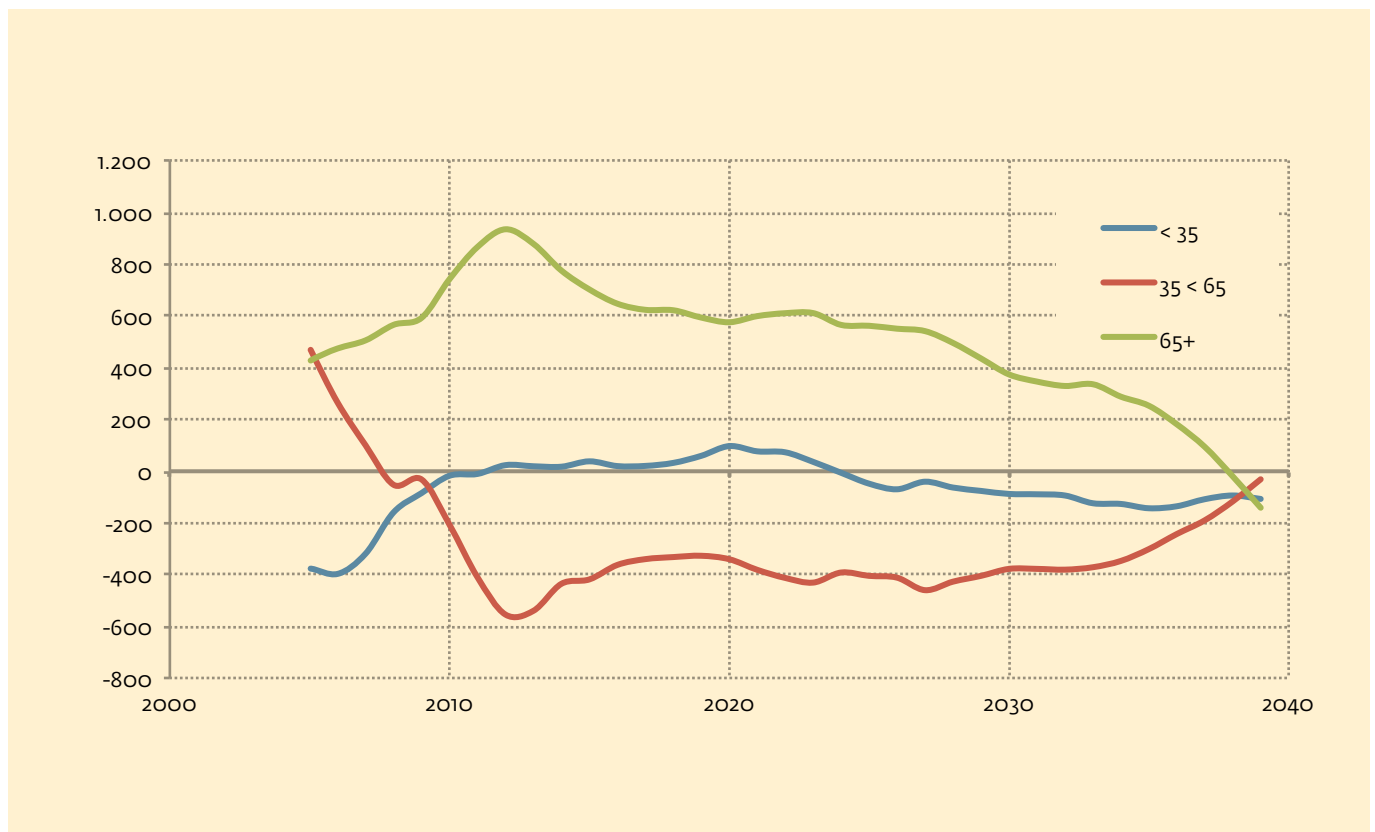
De meest in het oog springende demografische ontwikkelingen zijn:

- De bevolking in de regio daalt op dit moment. Bevolkingsprognoses voorspellen voor de komende 10 jaar een lichte stijging, maar lijken in de context van recente ontwikkelingen te positief. Voor de langere termijn lijkt een bevolkingsdaling onontkoombaar.
- De bevolking jonger dan 65 jaar zal sterk dalen en de bevolking ouder dan 65 jaar zal sterk toenemen. Over ruim 10 jaar is de Kop van Noord-Holland de meest vergrijsde regio van de provincie Noord-Holland. De beroepsbevolking zal sterk dalen en dat geldt ook voor het aantal leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs.
- Het aantal huishoudens neemt nog beperkte tijd toe. Na 2025 verwachten we geen groei meer van het aantal huishoudens, de woningbouw zal vooral gestuurd worden door een wenselijk geachte kwaliteitsverbetering van het woonmilieu en door veranderingen in de vraag als gevolg van vergrijzing. De vraag naar woningen voor gezinnen neemt duidelijk af, de woningvraag wordt steeds meer bepaald door ouderen.
- De perifere ligging van de regio is mede debet aan de demografische ontwikkeling. De regio heeft te maken met de aanzuigende werking van de regio Alkmaar en Amsterdam.

- De demografische ontwikkelingen veroorzaken een verschuiving van de vraag naar voorzieningen. Voorzieningen gericht op jongeren nemen af en die voor ouderen nemen toe. Het sterk gespreide nederzettingenpatroon in de Kop van Noord-Holland versterkt de afname van het draagvlak van die voorzieningen.

Aandachtspunten voor beleid vanuit demografisch perspectief.

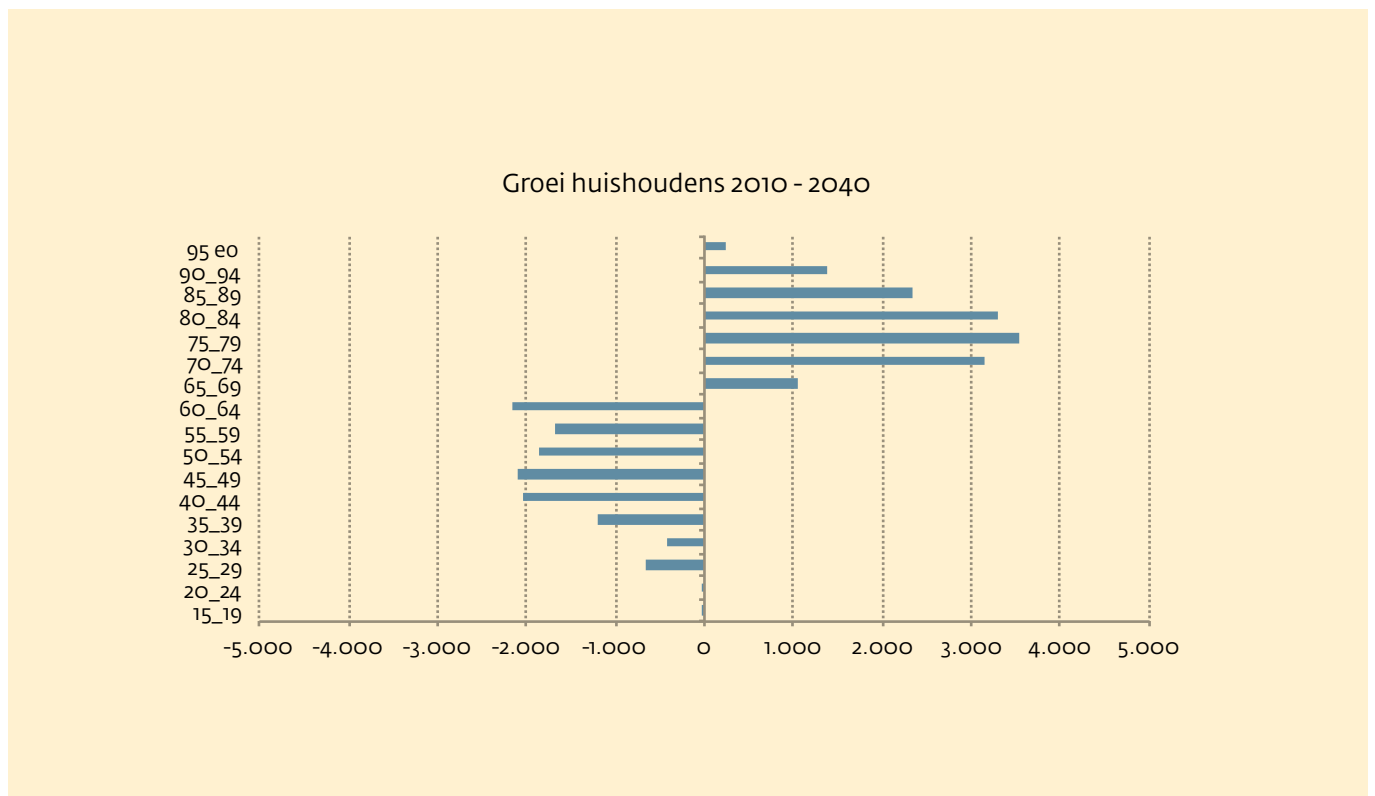
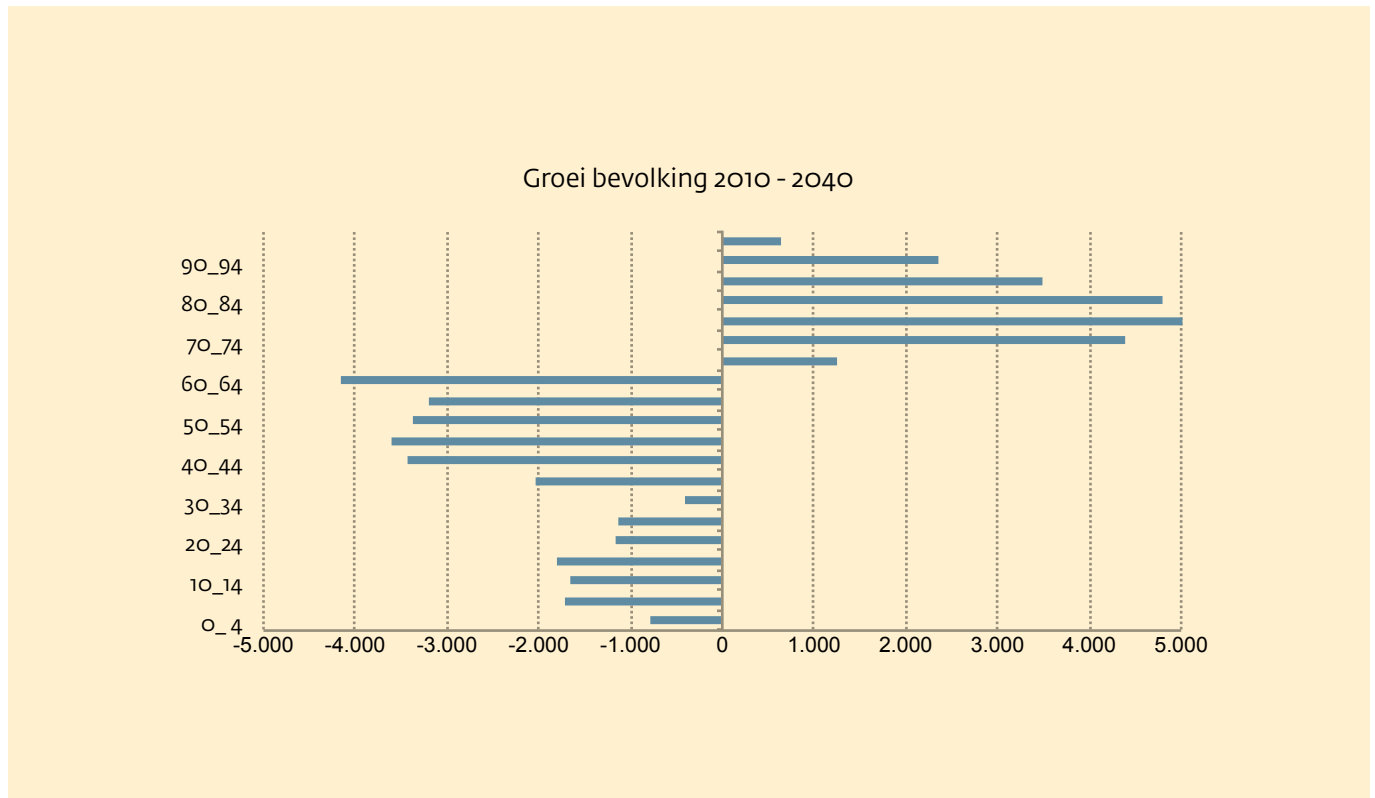
In een eerste reactie op de ontwikkelingen is men geneigd deze te willen bijsturen. Het vertrekoverschot in de Kop van Noord-Holland zou moeten worden tegengegaan door het bieden van voldoende opleidingsmogelijkheden, het verhogen van de kansen op werk en het bouwen van voldoende woningen voor starters en jonge gezinnen. Uit het voorgaande wordt echter duidelijk dat de ontwikkelingen in de Kop van Noord-Holland en ook in de omliggende regio's samenhangen met structurele veranderingen in de groei van de bevolking in heel Nederland en in de aantrekkingskracht van grote steden. Vanuit dit perspectief gezien is een terugkeer naar de groei van enkele decennia geleden niet realistisch. Het is daarentegen wel van belang om, gegeven het demografische perspectief, de gewenste ontwikkelingen te formuleren. Als we de kansen voor de regionale economie willen versterken, hoe kunnen we dan, gezien de ontwikkeling van de beroepsbevolking, voorzien in de

Figuur 3.4 Groei van het aantal huishoudens naar leeftijd in de Kop van Noord-Holland, 2005 - 2040

behoefte aan arbeidskrachten? Hoe kunnen we het woonmilieu kwalitatief verbeteren voor het welzijn van de huidige bevolking en daarmee het vertrekoverschot te verminderen? Welke aanpassingen zijn nodig in het niveau van voorzieningen om tijdig in te spelen op de

veranderende bevolkingssamenstelling? Hoe kunnen we kwalitatief hoogwaardige zorg aanbieden voor een vergrijzende bevolking in de vele kleine kernen in de regio? Voor de Kop van Noord-Holland worden hierna meer specifieke aandachtspunten geformuleerd met het

Figuur 3.5 Groei bevolking en huishoudens naar leeftijd in de Kop van Noord-Holland 2010 - 2040

oog op doelstellingen als 'het behoud van welvaart' en 'het versterken van het welzijn'.

Behoud van welvaart kan worden gerealiseerd met een sterke regionaal-economische structuur die zich niet primair richt op groei van werkgelegenheid, maar die rekening houdt met de ontwikkeling van de in de regio woonachtige beroepsbevolking. Te denken valt dan aan:

- Het versterken van die sectoren van de economische structuur, waarin de regio sterk is en waar grote kansen liggen (economische agenda).
- Het vanuit de vraag van die sectoren inventariseren van de behoefte aan arbeidskrachten (kwantitatief en kwalitatief) en nagaan hoe op termijn aan die behoefte kan worden voldaan. Het aantrekken van mensen buiten de regio is lastig omdat vanuit demografisch perspectief op grote schaal krapte gaat ontstaan. Bovendien is in de afgelopen jaren gebleken dat grootstedelijke gebieden voor hoogwaardig opgeleiden veel aantrekkelijker zijn. Het is belangrijk een focus te leggen op het versterken van de (beroeps)kwaliteiten van de in de regio woonachtige bevolking (agenda arbeidsmarkt en onderwijs, sterk gericht op de regionaal-economische structuur) of verbeteren van huisvestingsopties voor mensen die tijdelijk (project of seizoensgebonden) in de regio werken.
- Het versterken van de economische en ruimtelijke relaties met de nabijgelegen stedelijke gebieden Alkmaar en Metropoolregio Amsterdam om meer gebruik te kunnen maken van schaalvoordelen en differentiatie van economische activiteiten (spin off). Daarbij is het belangrijk dat de ontwikkelingen in de regio Kop van Noord-Holland zo goed mogelijk aansluiten bij en aanvullend zijn op de ontwikkelingen in Noord-Holland Noord en de Metropoolregio Amsterdam: congruentie in plaats van concurrentie.

Specifieke aandachtspunten bij het versterken van welzijn op gebied van wonen, voorzieningen, leefbaarheid en bereikbaarheid zijn:

- Woningbouwbeleid dat gericht is op kwaliteitsverbetering voor huidige en toekomstige bewoners (vraaggestuurd), met aandacht voor de waardeontwikkeling van de woningen, in nieuwbouw, maar vooral in de bestaande woningvoorraad. Een strategische nieuwbouw is gebaseerd op toekomstige woningvraag en op gewenste ontwikkelingen in de bestaande woningvoorraad. Successen uit het verleden lijken, gezien de ontwikkeling van de vraag, nu een garantie op mislukken. Extra woningbouw voor de behoefte uit het regionale bedrijfsleven is onzeker en zou zeer voorzichtig moeten worden opgepakt.

- De sterke ontgroening en vergrijzing zorgen voor een verandering in de vraag naar voorzieningen. Dat geldt voor detailhandel, recreatie, sport en zorg. Een aspect dat daarbij speelt is dat de bevolking is verspreid over veel kleine kernen. Een afname van jongeren en gezinnen met kinderen kan betekenen dat in veel kleinere kernen onvoldoende draagvlak is voor die voorzieningen. Daarbij speelt uiteraard ook de toenemende differentiatie in de vraag en de grotere actieradius van veel mensen een rol.
- Kleine kernen groeien (al een tijd) niet meer. Er vinden wel veranderingen plaats: minder kinderen, minder gezinnen, meer ouderen. Door afname en vooral verandering van draagvlak komen deze voorzieningen en daarmee ook de leefbaarheid onder druk. Dorpshuizen als ontmoetingsruimte dragen volgens velen bij aan de leefbaarheid in die kernen. Tot nu toe lijken de demografische veranderingen (zeker de bevolkingsdaling) echter niet groot genoeg om als voornaamste oorzaak van die 'afnemende leefbaarheid' te worden gezien. De aanwezigheid van voorzieningen wordt mede bepaald door het 'sociale kapitaal' van de bewoners zelf (organiserend vermogen).
- De vraag naar zorg zal gezien de vergrijzing sterk toenemen. Dat vraagt om extra arbeidskrachten in een toch al krappe arbeidsmarkt. Los van het financiële vraagstuk zullen de grotere vraag, de krappe arbeidsmarkt en de grote verspreiding van de zorgvragers leiden tot een organisatievraagstuk voor de komende tijd. Daarbij zal ook innovatie van belang zijn.

Gooi & Vechtstreek

Vanaf 1980 is de omvang van de bevolking in Gooi & Vechtstreek redelijk stabiel, tussen de 235.000 en 243.000 inwoners. In de afgelopen jaren is de bevolking echter licht gestegen tot iets meer dan 245.000 inwoners in 2010. De regio is een aantrekkelijk woongebied te midden van de 4 grote stedelijke gebieden Amsterdam, Utrecht, Almere en Amersfoort, met in totaal bijna 2,5 miljoen inwoners. Vanaf 1960 is sprake van een permanent vertrekoverschot. Niet omdat de omringende regio's aantrekkelijker waren, maar omdat er vanwege restrictief ruimtelijk beleid onvoldoende woningen gebouwd konden worden om de behoefte van de lokale bevolking op te vangen. Dat vertrekoverschot bestond tot midden jaren '80 vooral uit jonge gezinnen met kinderen die naar betaalbare woonruimte zochten. Vanaf 1995 neemt het vertrekoverschot af en sinds kort is er sprake van een vestigingsoverschot. De regio heeft wel te maken met een bijna permanent vestigingsoverschot uit Amsterdam, vooral gericht op het luxe marktsegment in de woningvoorraad. Door het ruimtegebrek is er sprake van verdringing. Over de gehele periode bekeken is er praktisch geen geboorteoverschot, in 2011 is voor het eerst sprake van een sterfteoverschot in de regio.

De buitenlandse migratie vertoont sinds midden jaren '80 een sterk wisselend beeld, dat vooral wordt bepaald door de opvang van asielzoekers (Crailo).

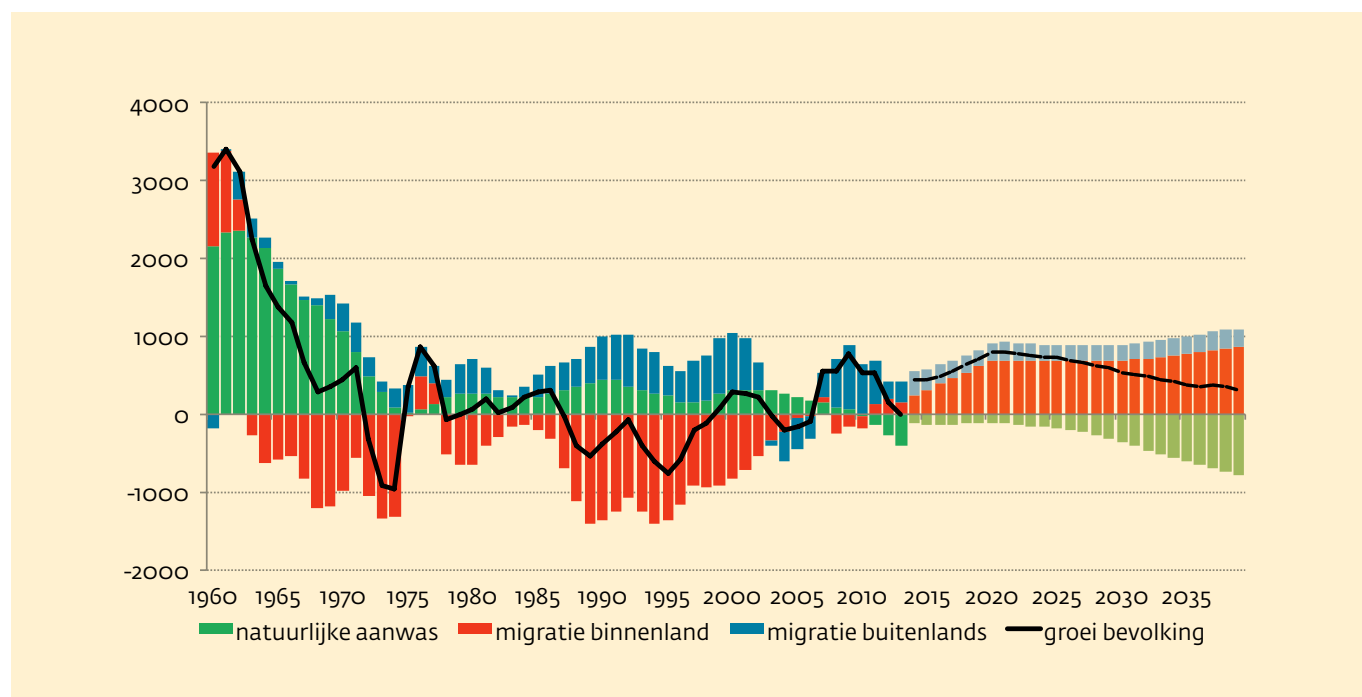
Deze verschillende ontwikkelingen leiden uiteindelijk tot de huidige bevolkingssamenstelling, die ten opzichte van Nederland iets meer ouderen telt en vooral veel minder mensen tussen 20 en 35 jaar. Dat heeft vooral te maken met de prijs van de woningvoorraad en de aantrekkelijkheid van stedelijke gebieden in de directe nabijheid. De ondervertegenwoordiging van jong volwassenen lijkt geen effect te hebben op het aandeel kinderen in de regio. Het aantal kinderen per huishouden is relatief hoog.

Gooi & Vechtstreek is een sterk verstedelijkte regio. Bijna de gehele bevolking woont in grote of middelgrote kernen. Er zijn 4 stedelijke kernen (Hilversum, Bussum, Huizen en Weesp) waar ruim 80% van de bevolking woont. 15% van de bevolking woont in 5 'matig verstedelijkte' kernen met gemiddeld 6.500 inwoners. Slechts 5% van de bevolking woont in 7 landelijke kernen van gemiddeld 1.700 inwoners. Er zijn geen grote leeftijdsverschillen tussen de grotere en kleinere kernen, maar er zijn wel verschillen tussen de kernen.

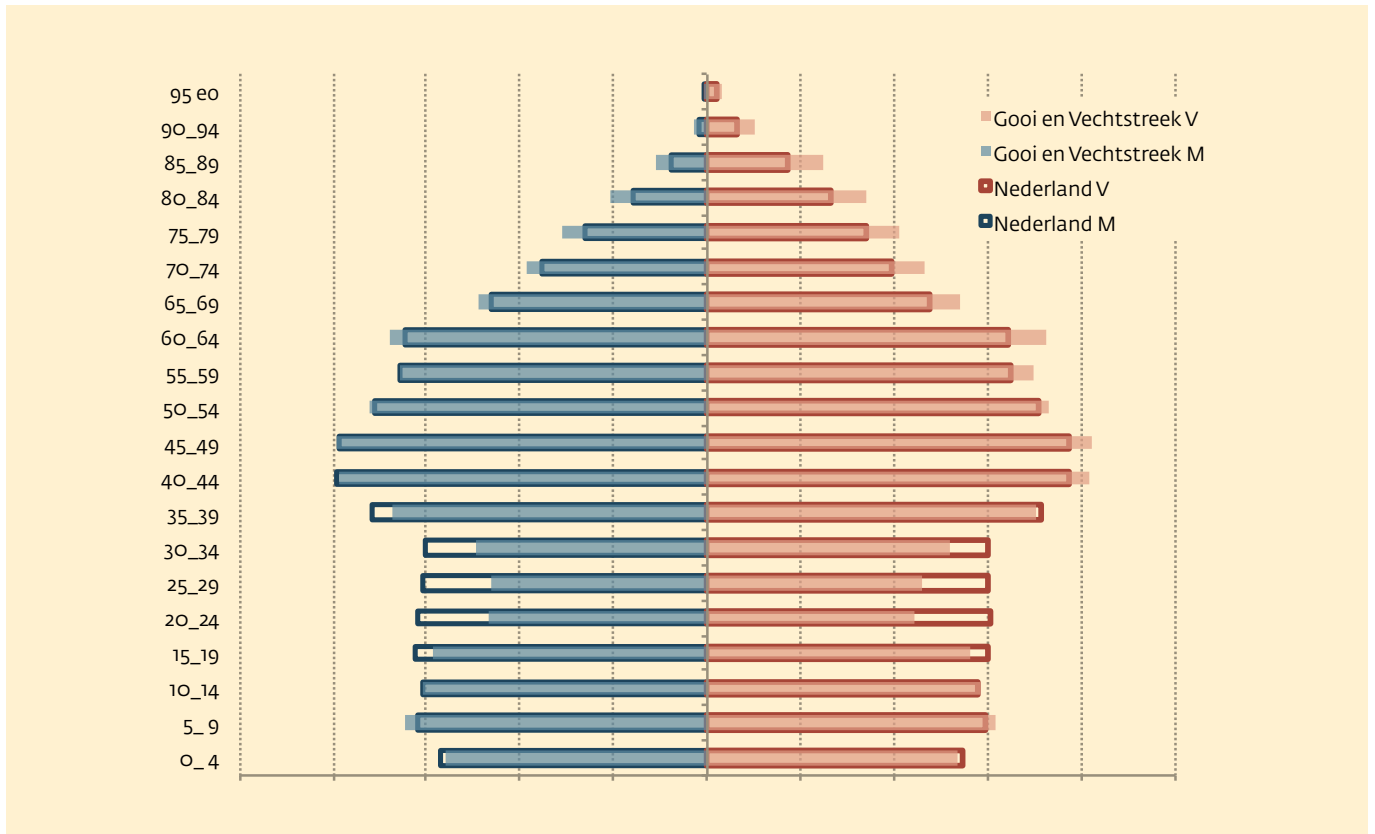
Voor de komende jaren verwachten we een toenemend vestigingsoverschot uit de directe omgeving. Die verwachting is gebaseerd op de druk op de woningmarkt vanuit de nabij liggende grootstedelijke gebieden, het voorgenomen woningbouwprogramma en de geringe autonome groei van de woningbehoefte. Dit staat in groot

contrast met de verwachte ontwikkeling in de Kop van Noord-Holland, waar ook ruimte op de woningmarkt gaat ontstaan, maar waar de druk van andere regio's nagenoeg ontbreekt. Het is voor de Gooi & Vechtstreek echter ook een breuk met de ontwikkeling in het verleden die gekenmerkt werd door een vertrekoverschot. De regio kan de komende decennia voorzien in zijn eigen woningbehoefte; er is zelfs ruimte voor opvang van buiten de regio. De sluiting van het opvangcentrum voor asielzoekers zal de buitenlandse migratie lager zijn dan in de afgelopen 20 jaar.

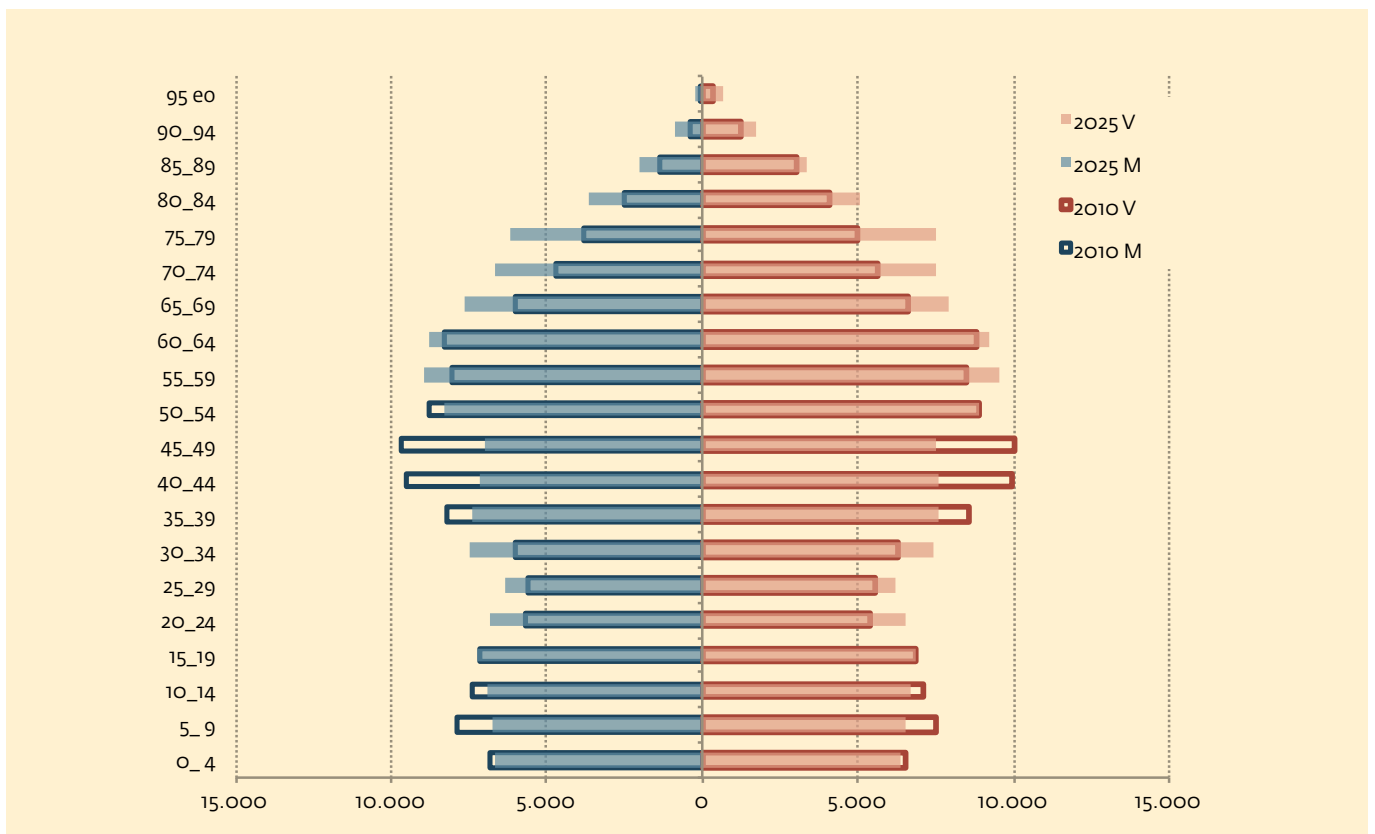
Deze ontwikkelingen samen zullen de bevolkingsgroei tot 2020 nog iets doen toenemen, maar na 2020 wordt die groei steeds kleiner door de toename van het sterfteoverschot. In 2025 zullen in de regio bijna 254.000 mensen wonen, een groei ten opzichte van 2010 met 10.000 personen. De groei van de bevolking doet zich net als in de rest van Nederland vooral voor bij de ouderen, maar opvallend voor deze regio is ook de groei van het aantal jongeren tussen 20 en 35 jaar. De verwachte bevolkingsgroei is in Muiden en Weesp aanzienlijk groter vanwege de verwachte realisering van de woningbouwplannen Bloemendalerpolder en KNSF-terrein. In 2025 zal bijna een kwart van de bevolking ouder dan 65 jaar zijn en zal 1/8 deel ouder dan 75 jaar zijn. De leeftijds specifieke verschillen in de samenstelling van de bevolking in de regio Gooi & Vechtstreek versus die van Nederland in zijn geheel in 2010 is goed te zien in figuur 3.7 op pagina 37. In figuur 3.8 op pagina 37 zijn de leeftijds specifieke verschuivingen in de Gooi & Vechtstreek in 2010 versus 2025 te zien.

Figuur 3.6 Groei van de bevolking in Gooi en Vechtstreek

Figuur 3.7 Bevolkingssamenstelling Gooi & Vechtstreek ten opzichte van Nederland, 2010

Figuur 3.8 Bevolkingssamenstelling Gooi & Vechtstreek, 2010 - 2025

De potentiële beroepsbevolking zal in omvang min of meer stabiel blijven. In combinatie met de stijgende arbeidsparticipatie zal de actieve beroepsbevolking licht stijgen. Het aantal jongeren zal met ongeveer 8% dalen.

Door bevolkingsgroei en verandering in de leeftijdsstructuur van de bevolking stijgt het aantal huishoudens. Dat betreft ook hier vooral een toename van oudere een- en tweepersoons huishoudens. Daarnaast zal ook nog sprake zijn van een lichte toename van het aantal gezinnen met kinderen en dan vooral een toename van het aantal eenoudergezinnen.

De komende wijzigingen in de omvang en de samenstelling van de huishoudens in de Gooi & Vechtstreek tot 2025 worden cijfermatig weergegeven in de tabel 2.2 op pagina 39.

Deze ontwikkeling van de omvang en het aantal huishoudens valt ook af te lezen uit de grafiek op pagina 39.

Het grootste deel van de groei vindt plaats bij oudere een- en tweepersoons huishoudens. Ook in Gooi & Vechtstreek zien we geen toename van gezinnen met kinderen, wel een verschuiving van gezinnen met jongere kinderen naar gezinnen met oudere kinderen en naar eenoudergezinnen. Opvallend is de groei van jonge huishoudens, zeker ten opzichte van de algemene ontwikkeling in Nederland. Deze categorie was in de Gooi & Vechtstreek tot nu toe sterk ondervertegenwoordigd. De veranderingen in de leeftijdssamenstelling van bevolking en huishoudens voor de lange termijn zijn weergegeven in de grafieken op pagina 40.

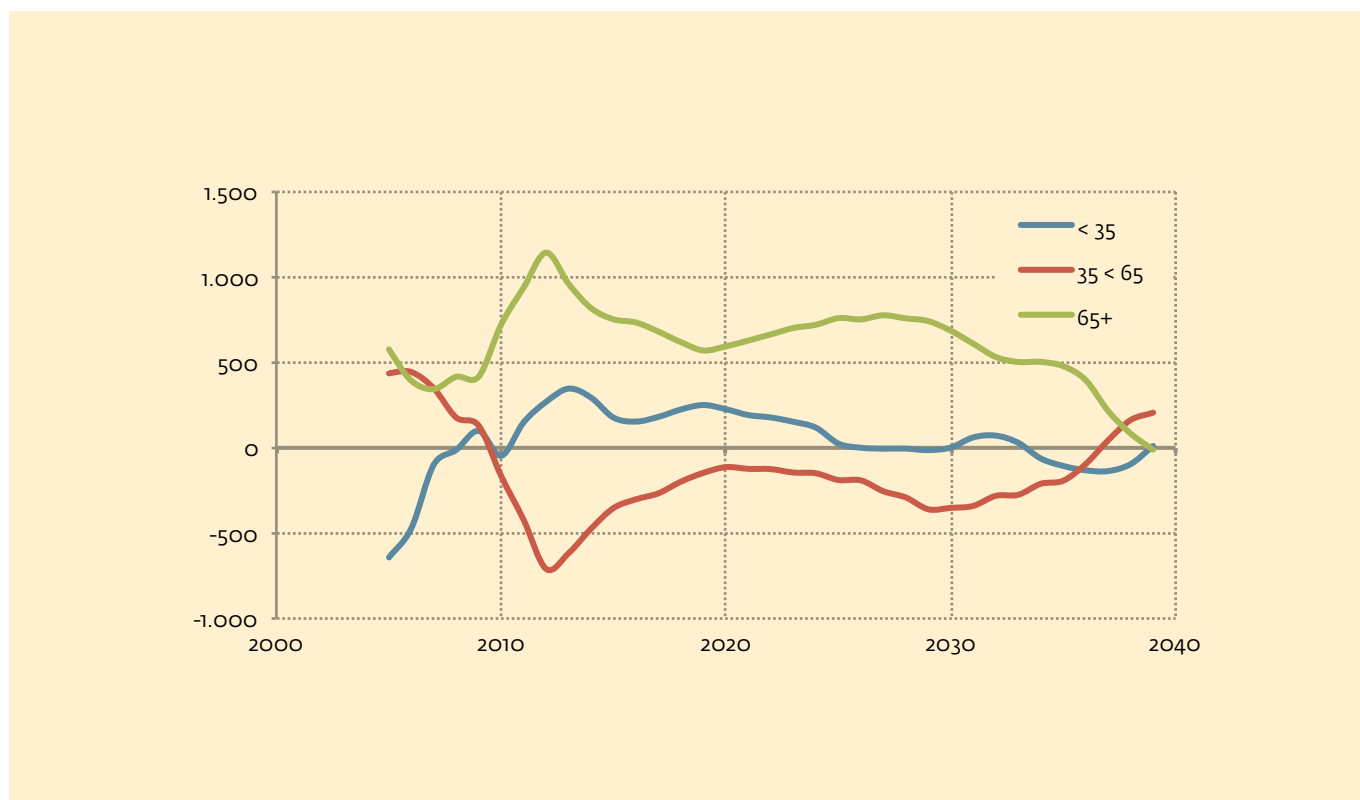
Aandachtspunten voor beleid vanuit demografisch perspectief

De komende 15 jaar is een lichte stijging van de beroepsbevolking te verwachten, dus enige groei van het aantal arbeidsplaatsen is mogelijk. Specifieke aandachtspunten voor de Gooi & Vechtstreek met het oog op doelstellingen als 'het behoud van welvaart' zijn dan:

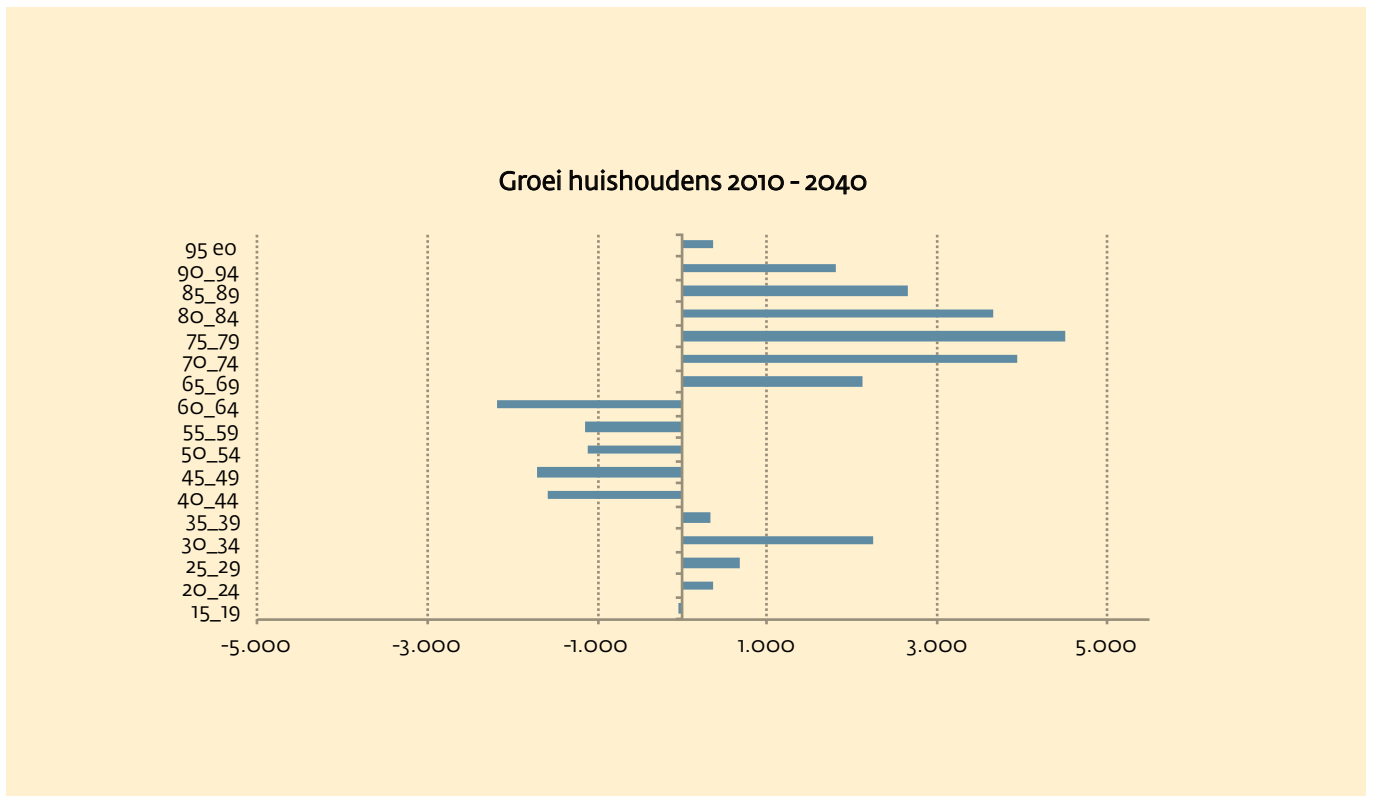
- De regio zit economisch gezien geklemd tussen drie grote steden. Dat biedt aanzienlijke economische kansen. We verwachten geen daling van de beroepsbevolking zoals nationaal en vooral in de perifeer gelegen regio's wel het geval is. Door de ligging in het grootstedelijke netwerk Amsterdam – Utrecht is er potentieel veel aanbod van gekwalificeerd personeel.
 - De verwachte groei in de vraag naar arbeid in de zorgsector is reëel, maar niet groter dan in andere regio's.
 - Gezien de ligging te midden van grote stedelijke centra is er een grote interactie mogelijk met die steden. De regio heeft nog een (licht) inkomende forensenbalans; dit is met name van belang voor de regionale arbeidsmarkt.
- Specifieke aandachtspunten voor de Gooi & Vechtstreek met het oog op de doelstelling 'het versterken van het welzijn' zijn dan:
- De groei van het aantal oudere huishoudens noopt tot een aantal strategische overwegingen voor de nieuwbouw. De opgave richt zich vooral op de vraag in hoeverre de bestaande woningvoorraad ook op termijn voldoende geschikt is voor mensen die vanwege hun leeftijd beperkingen krijgen. Ook rijst de vraag hoe in die context jongeren betaalbare woonruimte kunnen bemachtigen. Kan nieuwbouw hierbij een rol vervullen en zo ja, welke?
 - De regionale woningmarkt blijft in de invloedssfeer van grootstedelijke gebieden in de omgeving, waardoor altijd druk op de woningmarkt zal blijven. De woningmarkt van Gooi & Vechtstreek kan niet los worden gezien van deze externe druk.
 - Er is een aanzienlijke toename in het aantal jongere huishoudens. Dat biedt ruimte voor specifiek op deze groep gerichte projecten.
 - Er is sprake van een geringe ontgroening tot 2020. Dit zal nauwelijks tot problemen leiden, bijvoorbeeld wat betreft de onderwijsvoorziening, omdat in de Gooi & Vechtstreek de kleine kernenproblematiek gering is. Het overgrote deel van de kernen heeft meerdere (basis)onderwijsvoorzieningen.
 - De toename van het aantal ouderen is relatief gezien minder groot dan landelijk, maar zal wel specifieke aanpassingen vergen. Net als overal in Nederland betreft het ook een toename van het aantal 'oude' ouderen (boven 75 of 80 jaar) met een grotere zorgvraag.
 - In deze regio zijn geen ingrijpende veranderingen in de vraag naar voorzieningen te verwachten, uitgezonderd voorzieningen voor zorg.

	Leeftijd	Toe- / afname huishoudens 2010 - 2025
Alleenstaanden	<35	2.350
	35<70	700
	>70	4.550
Samenwonenden zonder kinderen	<35	-850
	35<70	-1.900
	>70	4.050
Samenwonenden met kinderen	< 60	-2.500
	> 60	2.100
Eenoudergezinnen		1.500
Overig		150
totaal huishoudens		10.150
Tehuizen		250

Tabel 2.2 Veranderingen in omvang en samenstelling van het aantal huishoudens Gooi & Vechtstreek, groei 2010 - 2025.

Figuur 3.9 Groei van het aantal huishoudens naar leeftijd in Gooi en Vechtstreek, 2005 - 2040

Figuur 3.10 Groei bevolking en huishoudens naar leeftijd in Gooi en Vechtstreek 2010 - 2040

Regio Alkmaar

Op 1 januari 2014 heeft de regio Alkmaar in totaal 274.000 inwoners. De figuur op pagina 42 geeft grafisch de bevolkingsontwikkeling weer in de regio Alkmaar over de afgelopen periode en voor de komende 25 jaar. Duidelijk zichtbaar zijn de natuurlijke aanwas (groen) en het vestigingsoverschot met vooral het zuiden van de provincie (rood).

Meer specifiek inzoomend kan hier het volgende over worden opgemerkt:

Tussen 1965 en 1985 groeit de bevolking in de regio Alkmaar sterk door suburbanisatie en het groeikernenbeleid, vooral in de gemeenten Alkmaar en Heerhugowaard. Dat houdt midden jaren '80 vrij abrupt op, waarna de binnenlandse migratie in absolute omvang redelijk in evenwicht blijft. Sinds 2006 heeft de regio echter een binnenlands vertrekoverschot. Dat overschot is voor iets meer dan de helft gericht op Amsterdam en bestaat grotendeels uit jongeren. In het verleden werd dit gecompenseerd door een vestigingsoverschot van gezinnen met kinderen. De regio heeft niet langer de opvangfunctie zoals in de jaren 1960–1985 het geval was. Dat is slechts in beperkte mate een gevolg van beleidskeuzes. Het heeft nu vooral te maken met een afnemende druk op dat woningmarktsegment: de groei van het aantal gezinnen met kinderen in het zuiden van de provincie is minimaal en de voorkeur voor groene woonomgevingen op grotere afstand van het werk is vanwege het tweeverdienereffect sterk afgenomen. Het patroon van buitenlandse migratie is relatief stabiel, met wat schommelingen in de afgelopen jaren door de opvang van asielzoekers in Alkmaar. Over de gehele periode tot 2000 is sprake van een licht dalend geboorteoverschot, vanaf 2000 daalt het geboorteoverschot echter in versterkte mate. Voor de komende 30 jaar verwachten we een verdergaande daling, met een omslag naar een sterfteoverschot rond 2025. De daling van het geboorteoverschot wordt dus volledig veroorzaakt door een toename van de sterfte, als gevolg van de vergrijzing. Het dalende geboorteoverschot en het lichte vertrekoverschot leiden uiteindelijk tot een sterk afnemende bevolkingsgroei van de regio Alkmaar.

De leeftijdsopbouw van de bevolking in de regio Alkmaar is grotendeels vergelijkbaar met de samenstelling van de Nederlandse bevolking. Opvallend is de oververtegenwoordiging van de leeftijdscategorie 60 tot 70 jaar, een gevolg van de periode van snelle groei in de jaren 1965–1985, waarin de geboortegolfgeneratie op de woningmarkt kwam. Vergeleken met Nederland zijn de jongeren (tot 35 jaar) wat ondervertegenwoordigd in de regio. Dat valt duidelijk waar te nemen in de figuur 3.12 op pagina 43: Bevolkingssamenstelling regio Alkmaar ten opzichte van Nederland, 2010.

In de afgelopen jaren heeft de gemeente Alkmaar te maken gekregen met een vertrekoverschot naar de rest van de regio. De druk op de woningmarkt vanuit de gemeente zelf wordt deels opgevangen in de regio. Het vertrekoverschot van de regio Alkmaar met de regio Amsterdam is aanzienlijk. Door vergrijzing ontstaat in de aantrekkelijke kustgemeenten Heiloo, Bergen en Castricum ruimte op de lokale woningmarkt. Omdat door die vergrijzing het aantal sterfgevallen toeneemt komen er woningen in de bestaande woningvoorraad vrij. Die ruimte zal deels vanuit de regio en deels vanuit het zuiden van de provincie opgevuld kunnen worden.

We verwachten daarom dat het huidige vertrekoverschot zal omslaan naar een vestigingsoverschot. Dat leidt tot een bevolkingsgroei van bijna 12.000 personen tot 2025. Deze groei betreft echter vooral ouderen. De werkzame bevolking van 35 tot 50 jaar zal gaan dalen. Het aantal leerlingen in basis en voortgezet onderwijs daalt eveneens. De veranderingen in de bevolkingssamenstelling in de komende jaren tot 2025 zijn zichtbaar in figuur 3.13 op pagina 43: Bevolkingssamenstelling regio Alkmaar.

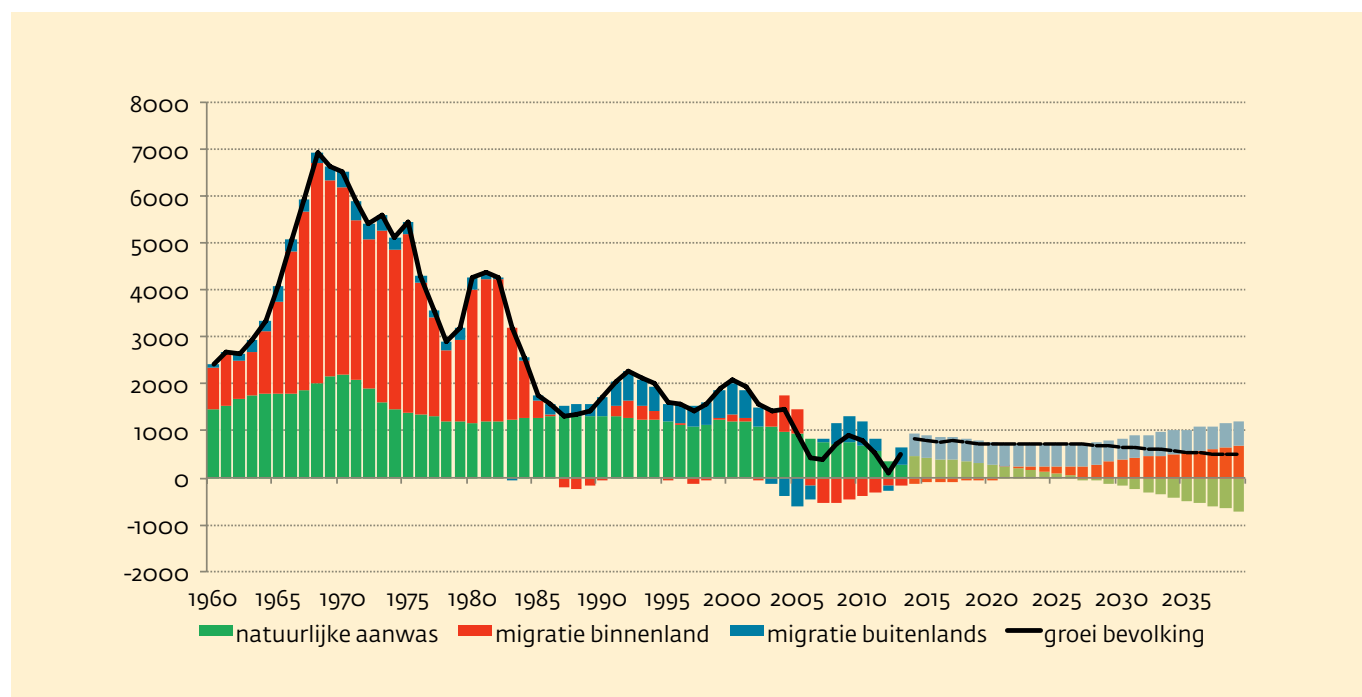
De beschreven ontwikkelingen hebben uiteraard effect op de ontwikkeling van de huishoudens en dus de woningbehoefte. Opvallend is de daling van de woningbehoefte van het 'traditionele' gezin, de samenwonenden met kinderen in de jongere leeftijdscategorieën. De toenemende woningbehoefte wordt de komende periode namelijk vooral bepaald door de groei van het aantal oudere huishoudens. In alle gemeenten stijgt het aantal alleenstaanden; het aantal gezinnen met kinderen daalt vooral in Bergen en Castricum (deels omdat de kinderen het ouderlijk huis verlaten en er weinig groei is van jonge gezinnen). De tabel 3.3 op pagina 44 geeft de ontwikkelingen van 2010–2025 cijfermatig weer, uitgesplitst naar huishoudencategorie en leeftijd.

De grafiek 3.14 op pagina 44 brengt de ontwikkelingen in de regio Alkmaar vanaf 2005 grafisch in beeld. Duidelijk zichtbaar is de sterke daling van de groei van jonge huishoudens in de afgelopen 10 jaar; na 2010 is zelfs sprake van een absolute daling. Deze zal ook in de komende decennia aanhouden, terwijl vooral het aantal oudere huishoudens sterk blijft groeien. De ontwikkelingen voor de komende decennia zijn in dat opzicht heel stabiel. Tot 2025 is sprake van een beperkte groei van het aantal jonge huishoudens.

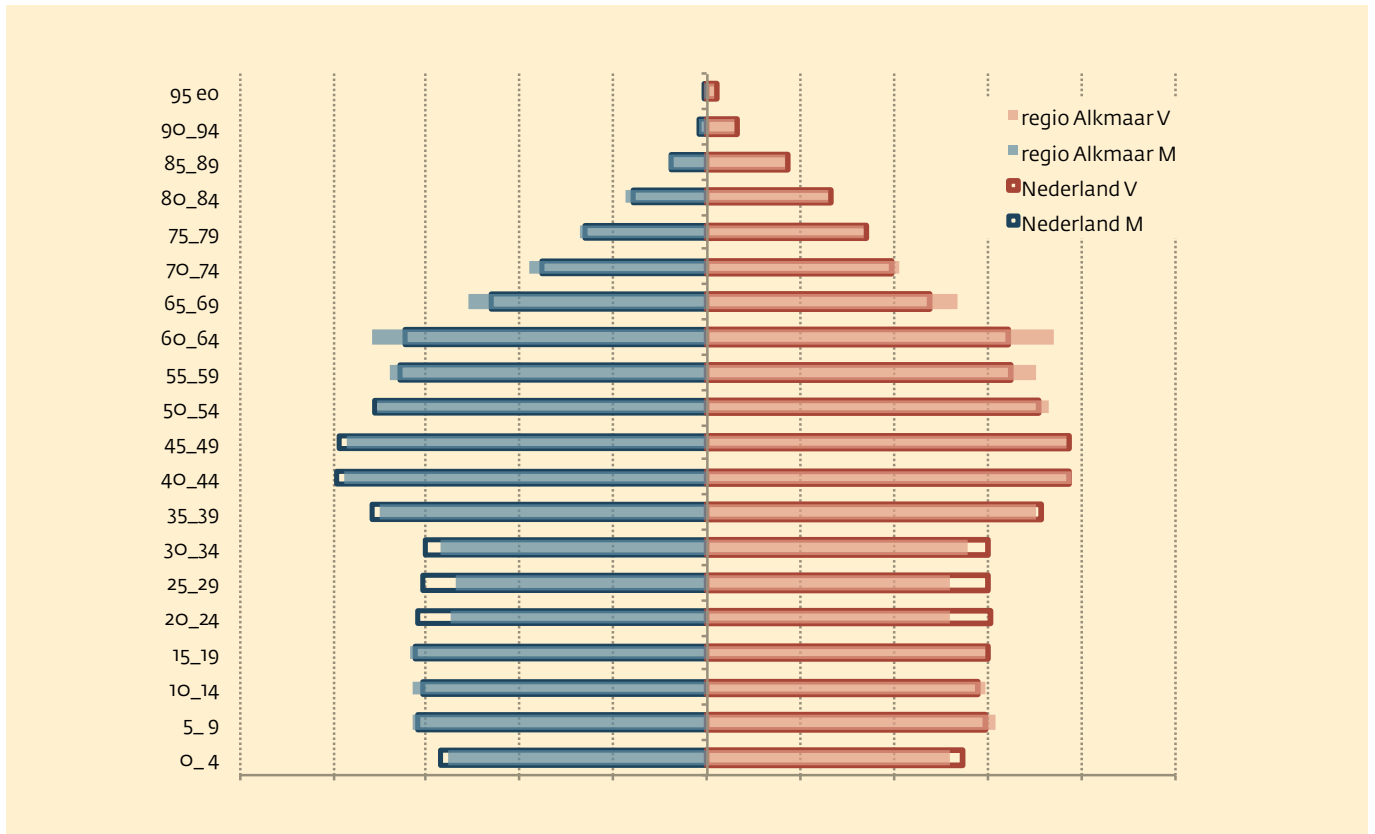
Het algemene beeld dat overheerst in de grafieken op pagina 45 (over de groei van de bevolking en de huishoudens naar leeftijd) is dat van een sterke vergrijzing en een afname van de beroepsbevolking, met name in de huishoudens in de leeftijd 35 tot 60 jaar.

Aandachtspunten voor beleid vanuit demografisch perspectief

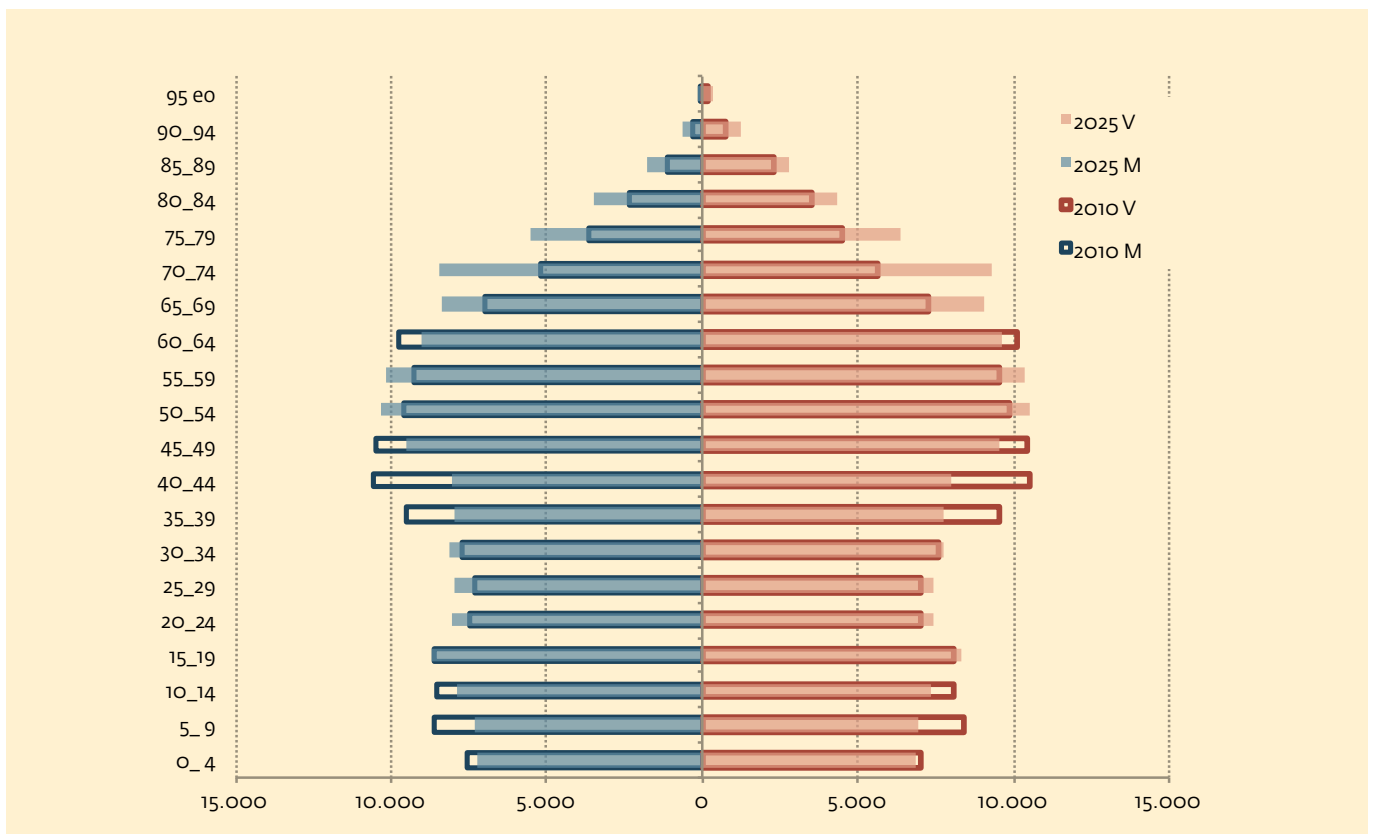
- De beroepsbevolking neemt sterk af. Dat is een belemmerende factor bij de beoogde economische groei. Een beleid gericht op het versterken van de regionale economie zal rekening moeten houden met de afnemende beschikbaarheid van de beroepsbevolking. De beschikbare beroepsbevolking zal optimaal moeten worden afgestemd op de regionale economie.
- Het aantal leerlingen neemt af. Dat heeft gevolgen voor het aantal scholen, vooral in het landelijk gebied, die mogelijk te klein worden om zelfstandig door te gaan.
- Er is een groot verschil in demografische structuur tussen de kustgemeenten en de gemeenten ten oosten van Alkmaar. De kustgemeenten zijn veel meer vergrijsd dan de andere gemeenten. Daardoor is in deze kustgemeenten al vrij snel ruimte voor vestiging vanuit de regio of elders. In de gemeenten Heerhugowaard en Langedijk is nog sprake van een relatief sterke groei van bevolking en huishoudens. De gemeente Alkmaar is in het verleden sterk gegroeid. Dat leidt tot een afgeleide groei, waarbij de kinderen uit de destijds jonge gezinnen nu op de woningmarkt komen. Deze groei wordt voor een deel in de regio zelf opgevangen.
- De toename van de woningbehoefte verandert sterk. De groei voor de komende decennia wordt vooral bepaald door de toename van het aantal oudere huishoudens en een stabilisering of afname van het aantal gezinnen met kinderen.
- De vergrijzing heeft een aanzienlijk effect op het voorzieningspatroon, vooral in de kleinere kernen.
- De regio Alkmaar heeft een beperkte woningmarktrelatie met de regio Amsterdam. In het verleden was die relatie groot (door toedoen van het groeikernenbeleid), maar vanaf midden jaren '80 is die woningmarktrelatie zwakker geworden. De regio verliest net als veel andere regio's in Nederland per saldo veel jongeren aan het zuiden van de provincie. Dat wordt niet langer gecompenseerd door de instroom van jonge gezinnen, zoals dat eerder wel het geval was.

Afbeelding 3.11 Bevolkingsgroei in de regio Alkmaar

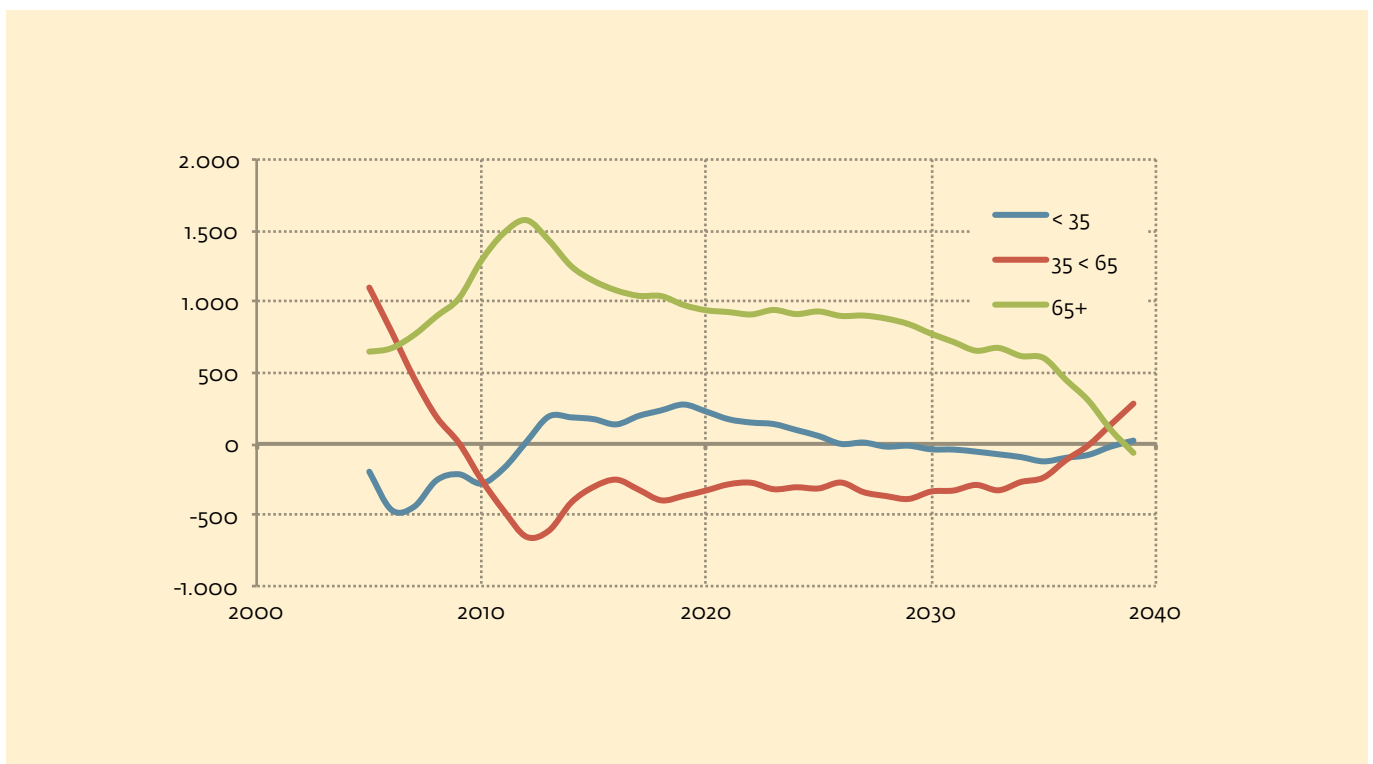
Figuur 3.12 Bevolkingssamenstelling regio Alkmaar ten opzichte van Nederland, 2010

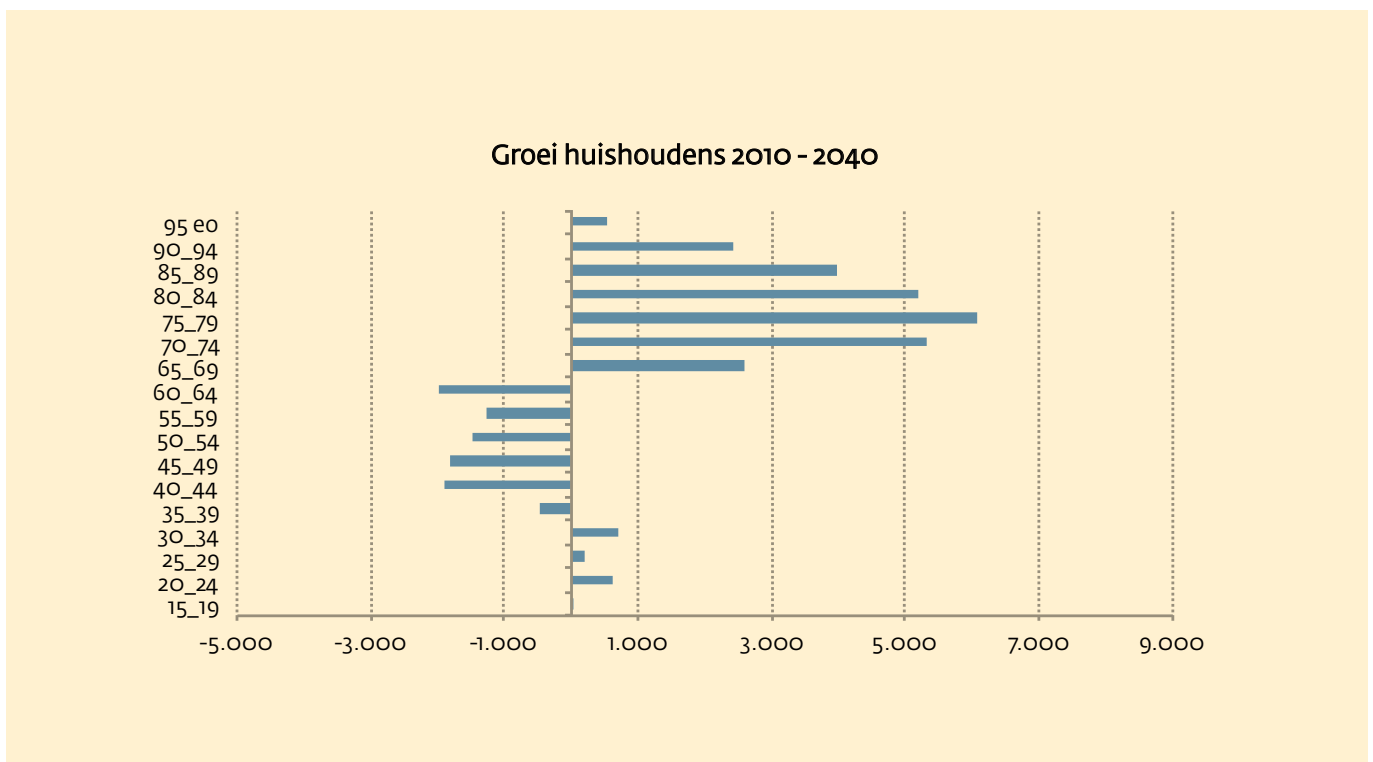
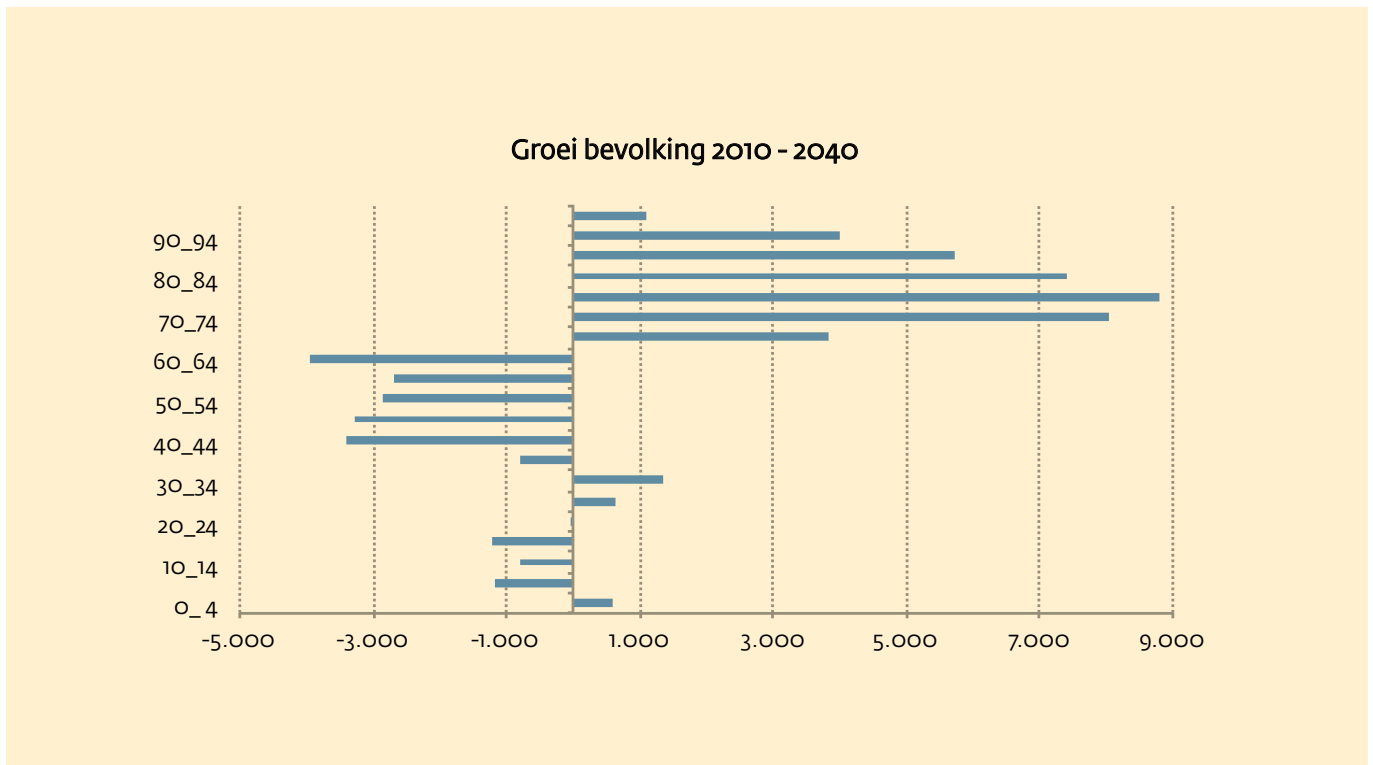
Figuur 3.13 Bevolkingssamenstelling regio Alkmaar, 2010 - 2025

	Leeftijd	Toe- / afname huishoudens 2010 - 2025
Alleenstaanden	<35	950
	35<70	1.550
	>70	6.950
Samenwonenden zonder kinderen	<35	-950
	35<70	-2.750
	>70	6.600
Samenwonenden met kinderen	< 60	-2.700
	> 60	2.300
Eenoudergezinnen		1.100
Overige		200
Totaal huishoudens		13.250

Tabel 3.3 Veranderingen in omvang en samenstelling van het aantal huishoudens regio Alkmaar, groei 2010 - 2025

Figuur 3.14 Groei van het aantal huishoudens naar leeftijd in de regio Alkmaar, 2005 - 2040

Figuur 3.15 Groei bevolking en huishoudens naar leeftijd in de regio Alkmaar, 2010 - 2040

Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vervult een specifieke rol in de demografische ontwikkeling van Noord-Holland.

Amsterdam kan eigenlijk niet los worden gezien van de regio. De Amsterdamse woningmarkt en arbeidsmarkt strekken zich uit tot ver buiten de provincie.

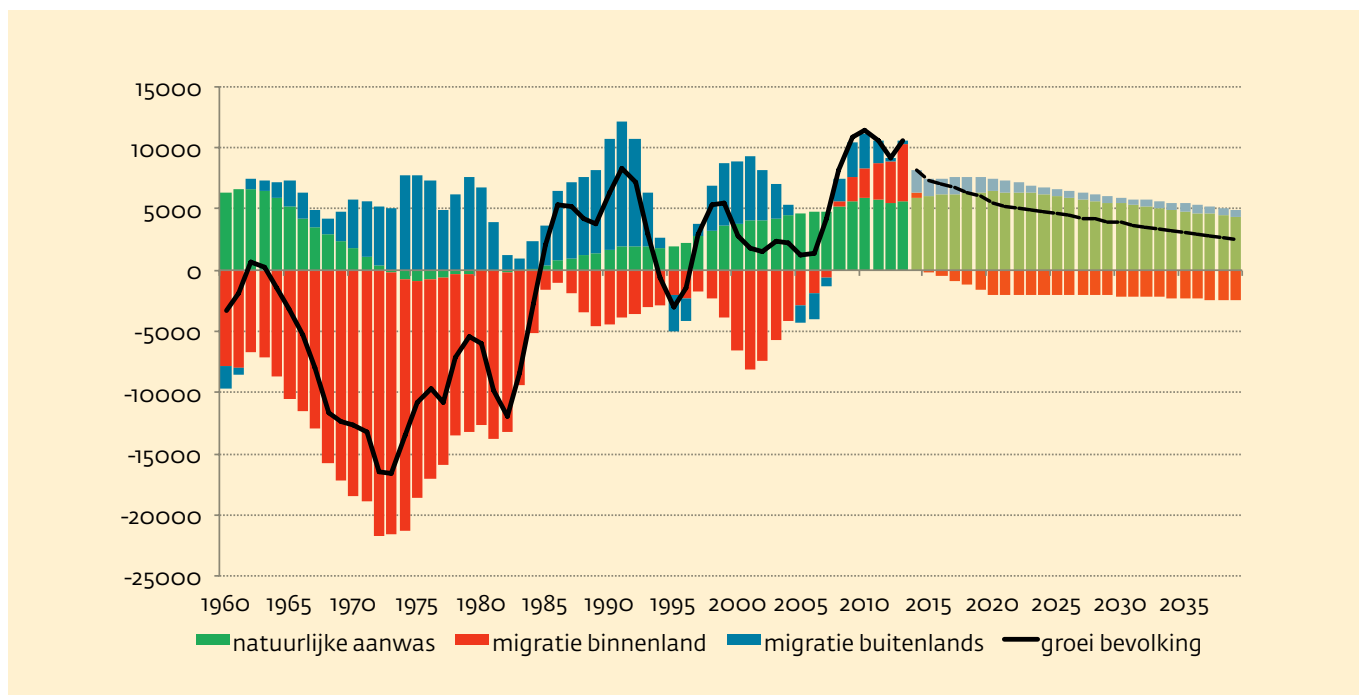
Op 1 januari 2014 heeft de gemeente Amsterdam 810.00 inwoners.

Figuur 3.16 laat grafisch de bevolkings-ontwikkeling zien over de afgelopen periode en voor de komende 25 jaar. Duidelijk zichtbaar zijn het grote vertrekoverschot in de jaren tot 1980 (rood) en de natuurlijke aanwas die weer toeneemt vanaf 1985 (groen). Het vestigingsoverschot vanuit het buitenland vertoont een meer grillig patroon (blauw).

Meer gedetailleerd laten de ontwikkelingen zich als volgt beschrijven. In de jaren '70 strekte de invloed van de Amsterdamse woning- en arbeidsmarkt zich uit tot en met de regio's Alkmaar, Westfriesland, Lelystad en tot in de provincie Utrecht. Deze regio's vingden vooral de druk op van de Amsterdamse woningmarkt van jonge gezinnen met kinderen. Los hiervan hadden deze gebieden op vergelijkbare wijze als stadsdelen binnen een willekeurige grote stad hun eigen specifieke kenmerken. De grote druk op de woningmarkt in Amsterdam en het groei-kernenbeleid zorgden voor een groot vertrekoverschot. In het topjaar 1973 verhuisden bijna 25.000 personen in 1 jaar naar de omliggende gebieden. De bevolking daalde in dat jaar met ruim 16.000 mensen. Door het vertrek van de jonge gezinnen had Amsterdam

in die periode ook een sterfteoverschot. In de jaren '70 daalde de bevolking in 10 jaar tijd met 115.000 personen.

Vanaf 1980 kantelt deze trend. Het vertrekoverschot naar de groeikernen neemt sterk af. Dit hangt deels samen met de afbouw van het groeikernenbeleid voor de gemeenten Alkmaar, Hoorn, Lelystad en Purmerend. Maar van grotere invloed is waarschijnlijk de economische ontwikkeling van de stad zelf en de toegenomen woningbouw in Amsterdam. De grote sloop- en nieuwbouwacties in het kader van de stadsvernieuwing waren voltooid. De stad werd geleidelijk aantrekkelijker, niet alleen voor jongeren, maar ook voor gezinnen en ouderen. Er is weer een licht stijgend geboorteoverschot. Amsterdam wordt voor steeds meer jongeren uit de rest van Nederland aantrekkelijk, in eerste instantie voor studerende jongeren, maar later ook steeds meer voor pas afgestudeerden van andere universiteitssteden. Bepalend daarin is de grote kans op werk en het specifieke grootstedelijke voorzieningen-niveau. In de jaren '90 van de vorige eeuw tot 2005 verhuizen nog steeds veel van de nieuwe bewoners opnieuw naar de omliggende regio's, samenhangend met stappen in gezinsfase en arbeids-carrière. In het begin vooral naar Almere, Purmerend en Amstel-Meerlanden (Haarlemmermeer en Amstelveen), vanaf 2000 steeds meer naar Zaanstad en Amstelveen en steeds minder naar Almere en Purmerend. Vanaf 2005 is echter sprake van een spectaculaire omslag. Amsterdam heeft voor het eerst een vestigingsoverschot met de rest van Nederland: de vestiging in Amsterdam stijgt, het vertrek uit Amsterdam stabiliseert. Het opvallende in deze ontwikkeling is dat

Figuur 3.16 Groei van de bevolking in Amsterdam

het niet verklaard kan worden door een toename van de woningbouw in Amsterdam, en maar zeer beperkt door een afname van de woningbouw in de regio.

De buitenlandse migratie vertoont –zoals hiervoor al opgemerkt- een meer grillig patroon. Vanaf de jaren '70 heeft Amsterdam een groot vestigingsoverschot uit het buitenland en dat is in die periode feitelijk de enige groeicomponent. Vanaf 2000 ligt het vestigingsoverschot uit het buitenland op een veel lager niveau. Dat komt vooral omdat het vertrek uit Amsterdam naar het buitenland sterk is toegenomen. Dat is conform het verwachtingspatroon dat de aanwezigheid van veel mensen van buitenlandse herkomst de kans op vertrek (retourmigratie) doet toenemen.

Het huidige vestigingsoverschot en daarmee de huidige grote bevolkingsgroei is waarschijnlijk tijdelijk. De woningbehoefte die daar het gevolg van is, kan moeilijk in de stad gerealiseerd worden. Waarschijnlijk zal daardoor opnieuw de uitstroom naar de regio toenemen. Ondanks deze uitstroom naar de regio en ondanks een veel lager vestigingsoverschot uit het buitenland zal de bevolking in Amsterdam toenemen tot mogelijk zelfs 1 miljoen inwoners rond 2040.

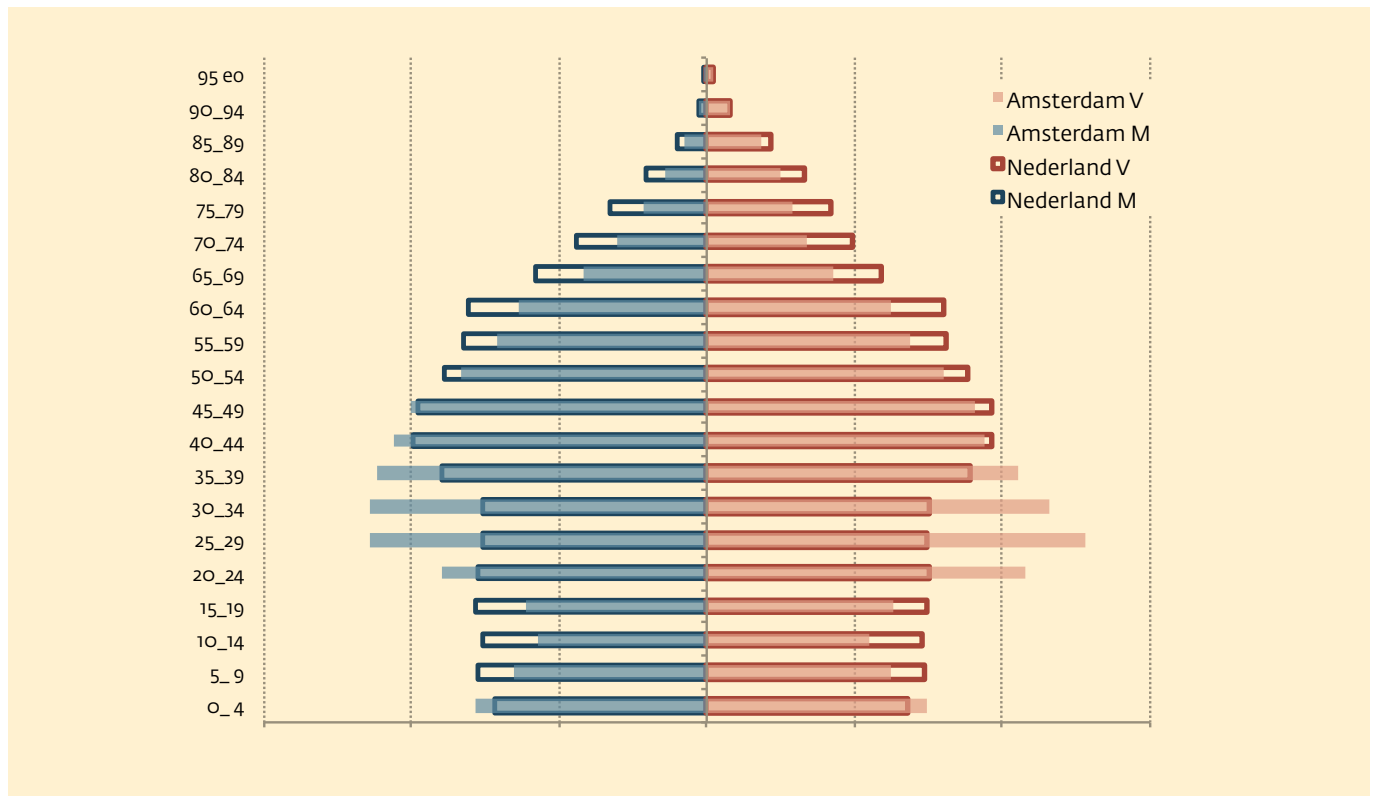
De laatste jaren neemt het vertrek uit de stad naar de regio af. Dat geldt het sterkst voor het vertrek vanuit Amsterdam naar Almere. De verhuisbewegingen naar

relatief aantrekkelijke regio's als Zuid Kennemerland, Gooi & Vecht en Amstelveen blijven stabiel.

De afgelopen jaren neemt het vestigingsoverschot in de leeftijd 20 tot 30 jaar sterk toe. Het vertrekoverschot van mensen boven de 30 jaar (en hun kinderen) neemt daarentegen sterk af. Door het zeer selectieve migratiepatroon heeft Amsterdam een betrekkelijk jonge bevolking: relatief weinig kinderen in de schoolgaande leeftijd, maar een sterke oververtegenwoordiging van mensen tussen 20 en 45 jaar en daardoor relatief weinig ouderen. Die oververtegenwoordiging is duidelijk te zien in figuur 3.17 op deze pagina.

De figuur 3.18 op pagina 49 toont de prognose van de bevolkingsontwikkeling naar leeftijd en geslacht voor de komende jaren tot 2025. In bijna alle leeftijds-categorieën zal de Amsterdamse bevolking in de komende 15 jaar groeien. Dat heeft tot gevolg dat ook het aantal huishoudens in bijna alle leeftijdscategorieën blijft toenemen. In Amsterdam zal daarom de beroepsbevolking ook in de komende decennia blijven groeien, al zal het tempo waarschijnlijk lager liggen dan in voorgaande jaren.

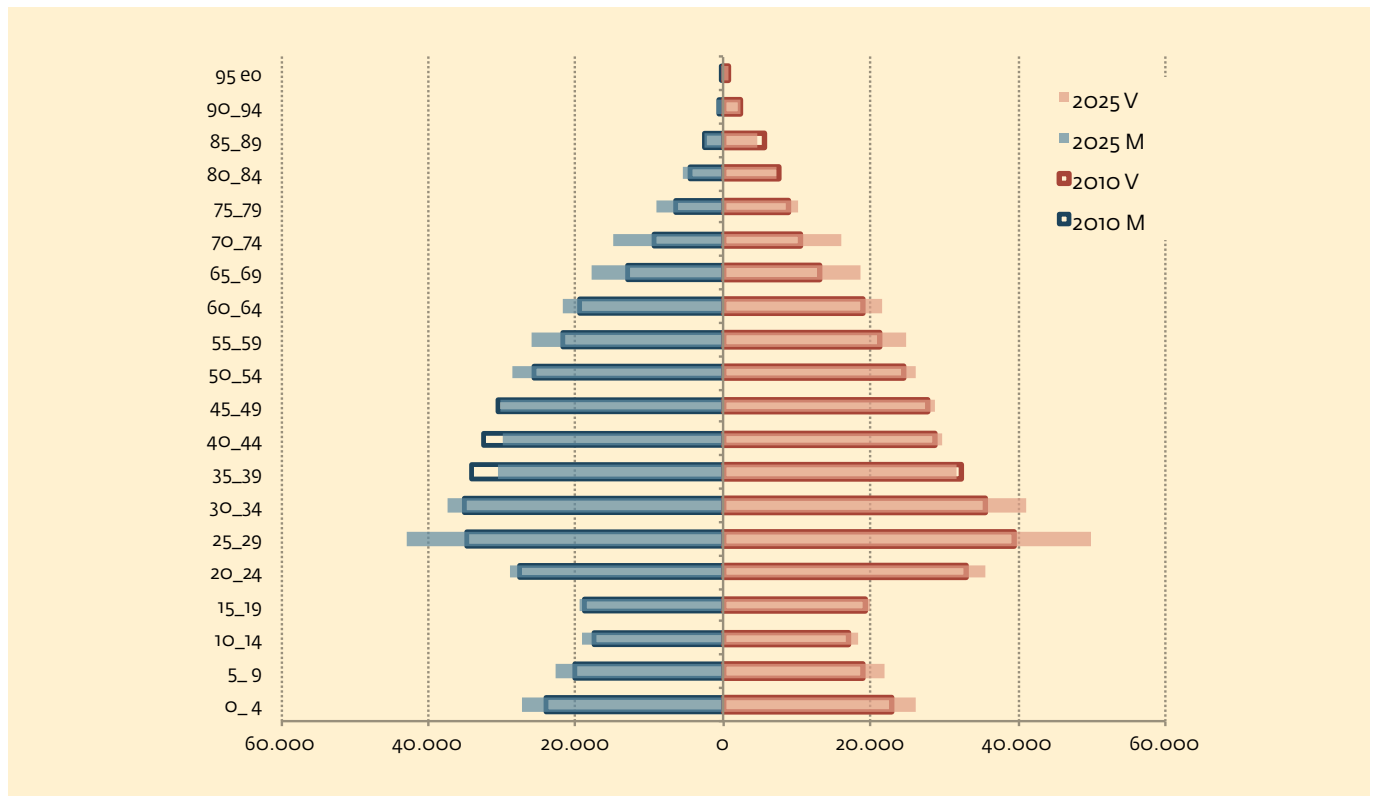
De recente sterke bevolkingsgroei in Amsterdam valt vooral toe te schrijven aan een sterke toename van het aantal jongere huishoudens. Figuur 3.19 op pagina 50 geeft de ontwikkelingen weer van het aantal huishoudens (en daarmee de woningbehoefte) in de

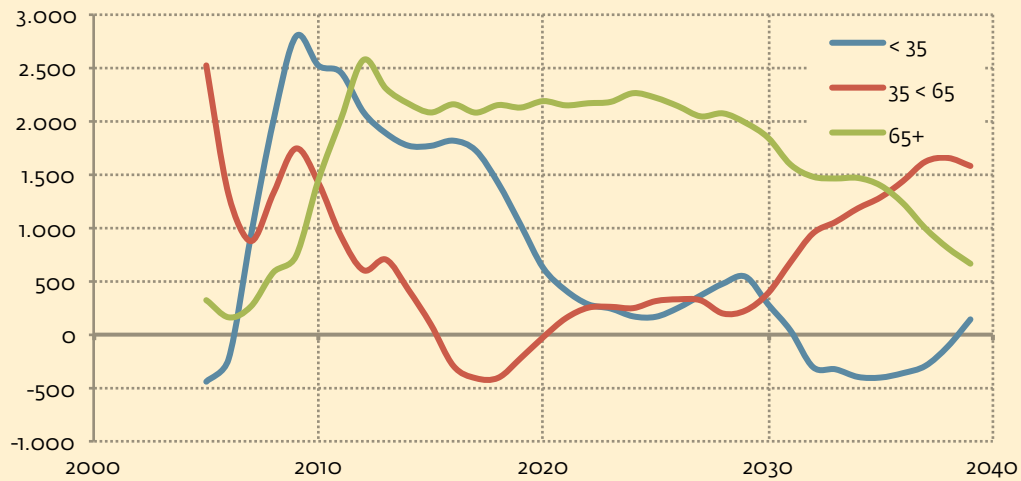
Figuur 3.17 Bevolkingssamenstelling Amsterdam in vergelijking met Nederland, 2010

komende jaren. Behalve de groei van jonge huishoudens zien we ook in Amsterdam het aantal oudere huishoudens sterk toenemen. Deze groei zal de komende decennia aanhouden. De sterke groei van het aantal jonge huishoudens zal daarentegen afnemen. De huishoudens tussen 35 en 65 jaar vertoonden tot voor kort de sterkste groei, maar zij zullen in de komende 20 jaar nauwelijks meer toenemen. Al met al wordt de groei van de woning-behoefte in Amsterdam dan ook vooral bepaald door de toename van het aantal alleenstaanden. Specifiek voor Amsterdam gaat het daarbij om zowel jonge als oudere alleenstaanden.

De tabel 3.4 op pagina 50 geeft de verwachte ontwikkelingen in de huishoudens naar type en leeftijd cijfermatig weer. De figuren op pagina 51 maken het tweetoppige karakter van de groei van bevolking en huishoudens in de periode 2010 – 2040 goed zichtbaar.

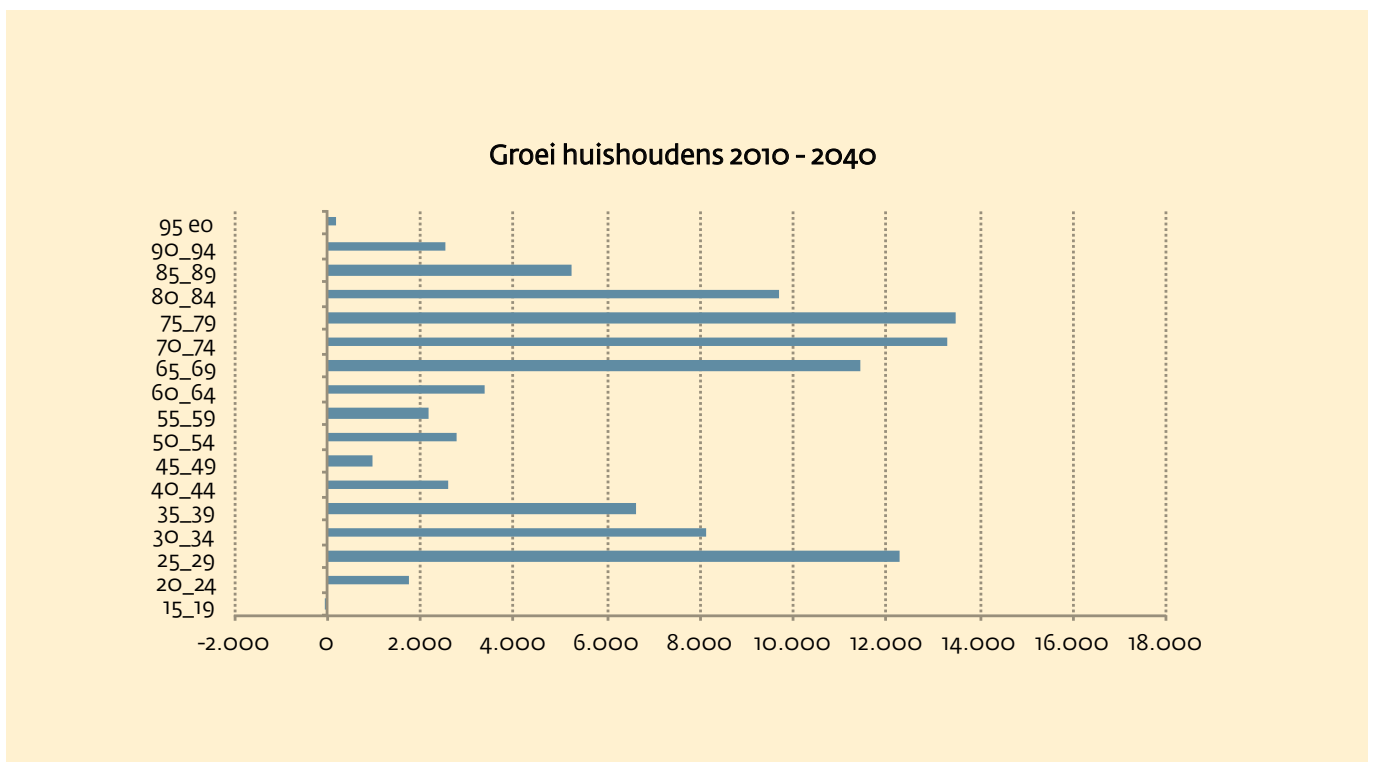
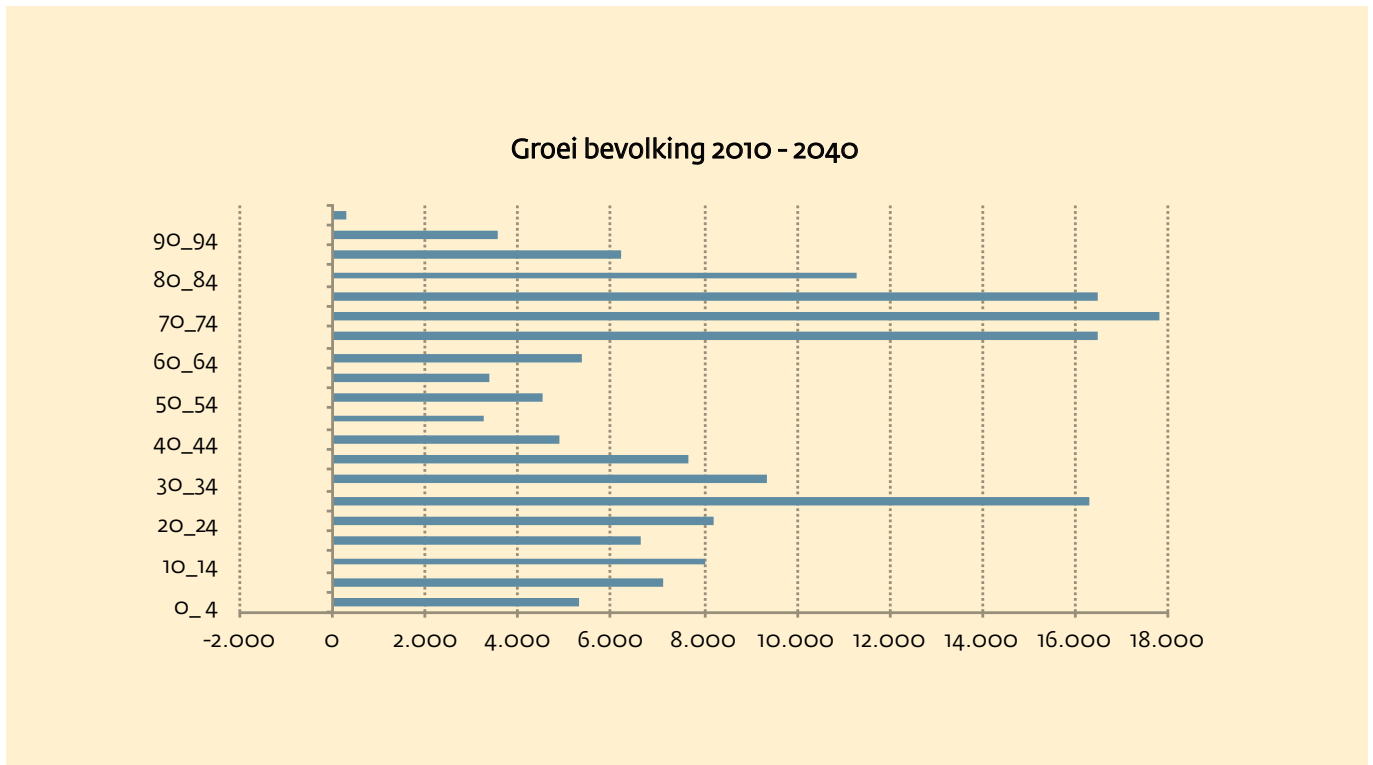
Figuur 3.18 Bevolkingssamenstelling Amsterdam 2010 - 2025

Figuur 3.19 Groei van het aantal huishoudens in /Amsterdam, 2005 - 2040

	Leeftijd	Toe- / afname huishoudens 2010 - 2025
Alleenstaanden	<35	16.050
	35<70	7.350
	>70	13.700
Samenwonenden zonder kinderen	<35	-2.000
	35<70	4.350
	>70	5.700
Samenwonenden met kinderen	< 60	6.900
	> 60	-700
Eenoudergezinnen		7.750
Overige		800
Totaal huishoudens		59.900

Tabel 3.4 Veranderingen in omvang en samenstelling van het aantal huishoudens gemeente Amsterdam, groei 2010 - 2025

Figuur 3.20 Groei bevolking en huishoudens naar leeftijd in Amsterdam, 2010 - 2040

Aandachtspunten voor beleid vanuit demografisch perspectief

- Amsterdam is een van de weinige gebieden waarbij de demografische ontwikkeling ook een sterke bevolkingsgroei betekent. Ook in Amsterdam is sprake van een sterke vergrijzing, maar die gaat niet gepaard met ontgroening en daling van de beroepsbevolking zoals veelal elders.
- De beroepsbevolking zal in Amsterdam de komende jaren nog blijven groeien, vooral door toedoen van hoog opgeleide jongeren. Een grootstedelijke regio als Amsterdam, met grote kansen op werk, is voor hen heel aantrekkelijk. De groei van de beroepsbevolking zal echter vanuit het demografische perspectief (de groei van de potentiële beroepsbevolking) waarschijnlijk wel lager zijn dan in de afgelopen jaren.
- Door de uitstraling van de ontwikkeling in Amsterdam op de regio (vooral de stadsregio Amsterdam, Zuid-Kennemerland en Gooi & Vechtstreek) zal ook daar de beroepsbevolking nog licht blijven groeien.
- Waar in meer perifere gelegen regio's de beroepsbevolking daalt en bedrijven moeite hebben of gaan krijgen om werknemers te krijgen, trekken veel jonge mensen uit heel Nederland juist naar Amsterdam vanwege de werkgelegenheid en sociaal culturele voorzieningen.
- In Amsterdam zal de vraag naar voorzieningen vooral voor de jeugd en voor ouderen groeien.
- De tweetoppige groei van huishoudens kan leiden tot specifieke problemen op de woningmarkt. Er is een sterke druk van jongeren. Zij zijn mobiel in een markt waarin het aantal huishoudens in de midden categorie slechts beperkt toeneemt. Juist deze categorie is van belang voor doorstroming. Tegelijk neemt het aantal ouderen sterk toe. Zij hebben echter al een woning en zijn niet erg geneigd tot verhuizen. De druk op de woningmarkt komt dus vooral van de jongeren.
- De vergrijzing van de bevolking is in vergelijking met de rest van Nederland dan wel geringer, maar in absolute zin wel groot. Omdat veel Amsterdamse woningen gestapeld zijn en niet zonder lift bereikbaar, vergt dit de nodige aandacht. Daarnaast ontstaan op wijk- of buurtniveau mogelijk discrepanties in de vraag en het aanbod van specifieke voorzieningen.

Afsluiting

Uit de beschrijving van de bevolkingsontwikkelingen in vier regio's van de provincie Noord-Holland wordt duidelijk dat de demografische ontwikkeling zeer verschillend kan zijn, zowel in haar aard als tussen de regio's onderling. De niet beschreven regio's vertonen vergelijkbare verschillen. Binnen de provincie Noord-Holland betekent demografische ontwikkeling zowel bevolkingsdaling als sterke bevolkingsgroei. Van de verschillende aspecten van de demografische ontwikkeling is de vergrijzing algemeen. Maar ten aanzien van de bevolkingsdaling, de ontgroening en de daling van de beroepsbevolking is sprake van grote verschillen tussen de regio's binnen de provincie. Ontgroening zien we vooral in het noorden van de provincie, terwijl in het zuiden het aantal jongeren in de meeste regio's nog licht zal toenemen. De beroepsbevolking daalt in het noorden van de provincie, maar niet in de regio Amsterdam. Die verschillen worden vooral, maar niet uitsluitend, bepaald door de ligging van de regio's ten opzichte van Amsterdam. Kenmerken als de kwaliteit van de woonomgeving spelen daarbij ook een rol. Een kwaliteit die steeds meer bepaald wordt door de nabijheid van een stedelijke omgeving en van voorzieningen op hoogwaardig niveau.

1.4 DE DOORWERKING VAN HET DEMOGRAFISCH PERSPECTIEF IN HET HUIDIGE BELEID VAN DE PROVINCIE NOORD-HOLLAND

Dit hoofdstuk beschrijft in hoeverre in het huidige beleid van de provincie Noord-Holland al specifiek rekening wordt gehouden met de komende veranderingen in de demografische ontwikkeling van de provincie. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de Structuurvisie Noord-Holland 2040, de Provinciale woonvisie, de Economische agenda, de Sociale agenda, het Regionaal programma 'De kop werkt!', het thema 'Vitaal platteland' en, tenslotte, het Interbestuurlijk Actieplan bevolkingsdaling, een gezamenlijk actieplan van het Rijk, het IPO en de VNG.

1. Structuurvisie Noord-Holland 2040, kwaliteit door veelzijdigheid (2010).

De Structuurvisie Noord-Holland 2040, vastgesteld in 2010, besteedt expliciet aandacht aan de verwachte demografische ontwikkelingen:

- De verschillen in ontwikkeling tussen Noord-Holland Noord en Noord-Holland Zuid worden belicht en ook gaat de Structuurvisie in op de omslag die recent in beide regio's heeft plaatsgevonden. Verder wordt een aantal keuzes in relatie tot de demografische ontwikkeling benoemd. Impliciet ligt de focus hierbij op de ontgroening en vergrijzing van de bevolking in het noordelijke deel van de provincie. De provincie blijft zich richten op een evenwichtige woon-werkbalans, mede om de gevolgen van de vergrijzing zoveel mogelijk te beperken. Blijvende aandacht is er ook voor de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt.
- Voorts wordt gesignaleerd dat de demografische ontwikkeling in Noord-Holland Noord van dien aard is, dat de groei van bevolking en woningbehoefte afnemen. Voor uitbreiding van het stedelijk gebied (wonen, maar ook bedrijventerreinen en voorzieningen) moeten nut en noodzaak worden aangetoond, zo stelt de Structuurvisie.

Belangrijk in dit verband zijn de regionale actieplannen wonen en de regiovisies voor bedrijfsterreinen en detailhandelsvoorzieningen. Daarin wordt op verschillende niveaus impliciet rekening gehouden met demografische ontwikkelingen. Kwantitatieve en kwalitatieve behoefteramingen voor woningbouw zijn expliciet gebaseerd op demografische prognoses. In de behoefteramingen voor bedrijventerreinen en kantoren wordt tot nu toe slechts zeer beperkt of niet rekening gehouden met de demografische ontwikkeling. De recente behoefteraming voor werklocaties in Noord-Holland Noord houdt inmiddels wel expliciet rekening met de groei van de beroepsbevolking.

Ook in de detailhandelsvisies wordt steeds meer rekening gehouden met de demografische ontwikkeling.

2. Provinciale woonvisie (2010)

De hoofddoelstelling van deze visie is het realiseren van voldoende woningaanbod met passende kwaliteit in een aantrekkelijk woonmilieu. Bij het bepalen van de vraag moet rekening worden gehouden met de toekomstige demografische ontwikkeling: een netto afname van de uitbreidingsbehoefte voor woningbouw in het noorden van de provincie en een blijvende druk op de woningmarkt in het zuiden van de provincie. Er is een grote noodzaak om op regionaal niveau woningbouwprogramma's af te stemmen, zo wordt in de provinciale woonvisie uit 2010 gesteld. In de bijlage van de provinciale woon-visie (2010) zijn diverse aspecten van de demografische transitie in hun regionale verscheidenheid uitgewerkt.

De hoofddoelstelling van de provinciale woonvisie is in het huidige coalitieakkoord aangescherpt tot 'Vraag-gestuurd bouwen'. Daarmee wordt bedoeld dat het aanbod van woningen en van de woonomgeving moet aansluiten bij de vraag van huidige en toekomstige bewoners. Via de Regionale ActieProgramma's (RAP's) maken de gemeenten afspraken met elkaar, binnen de context van de regionale opgave, over aantal en zo mogelijk kwaliteit van de nieuwbouw. Daarbij houden zij rekening met de al ingezette en toekomstige vergrijzing van de bevolking.

3. Economische agenda (2012)

De hoofddoelstelling van beleid in het kader van de Economische agenda is het verbeteren van de internationale concurrentiepositie van provincie Noord-Holland, door het versterken van de kennis-economie en innovatie en met een clusterbenadering van gelijksoortige bedrijven in Noord-Holland Zuid en Noord.

In de 'Economische agenda' staat dat de economische ontwikkeling mede wordt beïnvloed door trends als de vergrijzing, een af- of toename van de beroepsbevolking, de mate van verstedelijking en van globalisering. De demografische ontwikkeling noopt tot andere kijk op ontwikkeling: het behouden en versterken van regionaal sterke clusters van bedrijven staat nu voorop en niet langer de groei van werkgelegenheid. Door de demografische ontwikkeling ontstaat er krapte op de arbeidsmarkt, kwantitatief en kwalitatief. Dat is een belemmering voor een vitale economie. Wat de relatie arbeidsmarkt en onderwijs betreft richt de Economische agenda zich dan ook vooral op de beschikbaarheid van 'human capital'. Het is van cruciaal belang dat het onderwijs aansluit op de bestaande regionale clusters. Ook in de 'Economische agenda' wordt dus geanticipeerd op toekomstige bevolkingsontwikkelingen.

4. Sociale agenda (2012)

Het behoud van de leefbaarheid is een bijzonder aandachtspunt in het coalitieakkoord. In de Sociale Agenda 2012 -2015 (januari 2012) staat dat de provincie de leefbaarheid en de sociaal-economische vitalisering van (kleine kernen op) het platteland wil behouden en waar nodig vergroten en versterken. De volgende aspecten worden daarbij benoemd:

- Demografische veranderingen hebben gevolgen voor zorg, huisvesting, onderwijs, verenigingsleven, voorzieningen en dienstverlening.
- Woningbouw is geen oplossing voor de leefbaarheidsproblemen. De leefbaarheid moet worden verbeterd door de bewoners zelf. Het is dus belangrijk dat bewoners zelf actief zijn in het verbeteren van de leefbaarheid en daarin waar mogelijk ondersteund worden door de lokale overheden.
- De bereikbaarheid van zorg is belangrijk, maar het is onmogelijk om die in alle kleine kernen aan te bieden. Dat laatste wordt niet bepaald door de demografische ontwikkeling, maar meer door de schaalvergroting van de dienstverlening.
- Dorpen maken zeer verschillende ontwikkelingen door, er is niet één oplossing.
- Voor kleine kernen is het aanpassen van de woningvoorraad en leefomgeving van belang, niet nieuwbouw.

De provinciale sociale agenda benoemt daarmee een aantal algemene aspecten. De specifieke situatie moet worden geagendeerd via de regionale sociale agenda's, opgesteld door de gemeenten in de regio. De provincie zet in op wonen (RAP's, met een integrale benadering van wonen en woonomgeving/leefbaarheid), sociaal kapitaal, kennis, vitale coalities, en multifunctionele accommodaties (dorpshuizen).

5. Regionaal programma 'De Kop werkt!'

Het rapport van de commissie Dwarshuis, 'De Kop op de kaart!' uit 2011, heeft geleid tot een samenwerking tussen gemeenten en de provincie Noord-Holland in het meerjarenprogramma 'De Kop werkt!'. In dit programma spelen demografische ontwikkelingen impliciet mee. De projecten zijn vooral gericht op het herstellen van de economische vitaliteit en het realiseren van een aantrekkelijke woonomgeving in de Kop van Noord-Holland.

In 2013 is van één van de projecten uit deze agenda een 'foto' van de regio gemaakt, waarin het beleid van de regio tegen het licht is gehouden van de demografische ontwikkelingen. Daarbij worden vier knelpunten waargenomen, die sterk samenhangen met de problematiek van krimpregio's:

- een mismatch op de arbeidsmarkt: de verwachte en beoogde groei van de werkgelegenheid strookt niet met de verwachte daling van de beroepsbevolking;
- een mismatch op de woningmarkt: het beoogde woningbouwprogramma gaat boven de verwachte groei van de woningbehoefte uit en er is onvoldoende oog voor de kwalitatieve aspecten (het aanpassen van woningen in relatie tot de vergrijzing en de voorkeur voor bouwen in de centra van grotere kernen);
- een mismatch in het onderwijs: door de daling van het leerlingenaantal wordt een aantal kleine scholen met opheffing bedreigd. Vaak zijn dit de laatste scholen in een kern. Er is nog onvoldoende nagedacht over deze ontwikkeling;
- een mismatch in de zorg: de sterke vergrijzing leidt tot een toename van de vraag naar geschikte woningen voor ouderen en huisvesting gecombineerd met zorg. Dit wordt versterkt door het beleid dat is gericht op een groei van extramurale zorg. De ontwikkelingen op dit terrein zijn nog onvoldoende in beeld.

Het meerjarenprogramma moet leiden tot een effectief beleid gericht op de ruimtelijk economische ontwikkeling van de regio Kop van Noord-Holland, waarbij de demografische ontwikkeling een steeds centralere plaats krijgt. Het regionale programma 'De Kop werkt' schenkt hiermee expliciet aandacht aan de bevolkingsontwikkelingen in brede zin.

6. Investeringsprogramma Landelijk Gebied

Een 'vitaal platteland' is een van de hoofdthema's in het Investeringsprogramma Landelijk gebied (ILG) uit 2006. Als basisvoorwaarden voor vitaliteit worden genoemd: een bloeiende economie, goede woonomstandigheden, een levendige en levensvatbare sociale structuur, een sterke identiteit, een gezond functionerend ecosysteem en een aantrekkelijk landschap. Het demografisch perspectief van vergrijzing en ontgroening, met als risico krapte op de arbeidsmarkt en op het afremmen van de economische dynamiek, worden wel genoemd. Als opgaven voor de toekomst worden onderkend: voldoende woningbouw en basisvoorzieningen in de dorpen. De afnemende werkgelegenheid in de agrarische sector wordt voldoende opgevangen door de instroom van stedelingen in de dorpen, die forensen naar de steden. Lokaal zijn er knelpunten in relatie tot leegloop en het verdwijnen van basisvoorzieningen. Het versterken van de leefbaarheid en sociale kwaliteit via burgerparticipatie en een slimme combinatie van voorzieningen worden als oplossingen aangedragen. Kortom, al in het ILG was sprake van aandacht voor de demografische ontwikkelingen op de langere termijn.

7. Interbestuurlijk Actieplan bevolkingsdaling (Rijk, IPO en VNG; 2009)

Het Interbestuurlijke Actieplan bevolkingsdaling is geen plan van de provincie Noord-Holland, maar een resultante van interbestuurlijke samenwerking rond de beleidsproblematiek van bevolkingsdaling van vooral het rijk, de provincies en de gemeenten. Eind 2009 werd het Interbestuurlijke Actieplan bevolkingsdaling 'Krimpen met kwaliteit'¹¹ gepubliceerd. Het actieplan is in eerste instantie vooral gericht op het verkennen van de problemen en mogelijke beleidsmaatregelen, uiteindelijk gericht op een goede leefbaarheid, ook in regio's met een dalende bevolking. De Kop van Noord-Holland wordt hierin aangeduid als een 'anticipeer krimpregio', een regio waarin krimp (in de zin van dalende woningbehoefte) nog niet direct aan de orde is, waar wel in de toekomst. Daarop zou beleidsmatig geanticipeerd moeten worden. Speerpunten in dit actieplan zijn: wonen, voorzieningen en een vitale economie. Dit actieplan loopt tot 2014. Het programma wordt gecoördineerd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Het actieplan heeft geleid tot een analyse en aanpassing van verschillende regelingen op 'krimpbestendigheid', een instrumentarium om de discussie over de demografische ontwikkeling in de regio op gang te brengen, en verschillende pilot projecten.

Naast deze initiatieven of programma's zijn er vanuit de problematiek van de demografische ontwikkeling in het noorden van de provincie initiatieven als 'Alliantie Noord-Holland Noord, Leefbaarheid en voorzieningen'¹² en 'kracht door verbinding'¹³, waar de provincie wisselend actief in participeert. Met de publieke uitvoeringsagenda in de Kop van Noord-Holland en het onlangs vastgestelde pact van West-Friesland geven de gemeenten in deze regio's aan dat zij regionaal met elkaar willen samenwerken, mede onder de druk van de demografische ontwikkeling. Ook hieruit blijkt dat het besef van opmerkelijke veranderingen in de bevolkingssamenstelling langzaam doorwerkt in beleidsinitiatieven op alle niveaus.

Tussenbalans

In de verschillende beleidskaders van de provincie wordt steeds explicieter rekening gehouden met de demografische ontwikkelingen. Ook in het sectorale beleid komen de verschillende aspecten van de demografische ontwikkeling steeds meer aan de orde. Dat geldt voor de veranderende druk op de woningmarkt,

de optredende differentiatie op de arbeidsmarkt, maar ook voor de gevolgen voor de leefbaarheid op het platteland, de toename van de vraag naar voor ouderen geschikte woningen in combinatie met zorg. De beleidskaders zijn echter vooral per sector geformuleerd, al krijgt deze sectorale benadering vanwege de demografische ontwikkeling een steeds breder karakter. Het actieprogramma 'De Kop werkt!' is het eerste programma dat vooral vanuit regionaal perspectief een integraal programma opstelt, waarbij de gewenste beleidsacties in onderlinge samenhang worden ontwikkeld met steeds meer oog voor het demografisch perspectief.

In het ruimtelijk economisch beleid wordt de verschillende ontwikkeling van het noordelijk en het zuidelijk deel van de regio wel als uitgangspunt gehanteerd. Voor de ontwikkeling van het zuiden van de provincie is de doelstelling vooral het versterken van de economische concurrentiepositie van de regio en daarmee van Nederland. Het beleid in het noorden van de provincie richt zich vooral op het versterken van de economische structuur (de clusterbenadering) en het aanpassen van de ruimtelijke ontwikkeling, het woningaanbod, de voorzieningen aan de veranderende demografische ontwikkeling. De demografische ontwikkelingen worden dus als een autonome ontwikkeling gezien, en het beleid wordt daarop aangepast.

Omdat de demografische ontwikkelingen per regio uiteenlopen zal het beleid voor die regio's dus steeds meer onderling gaan verschillen. Die verscheidenheid in ontwikkeling en in toekomstig beleid zijn de belangrijkste constatering van dit rapport.

¹¹ Rijk, VNG IPO, 'Krimpen met kwaliteit', Interbestuurlijke Actieplan bevolkingsdaling, nov. 2009

¹² <http://www.noord-holland.nl/web/Actueel/Nieuws/Artikel/Pilot-Alliantie-NoordHolland-Noord-Leefbaarheid-en-voorzieningen-afgerond.htm>

¹³ Kracht door verbinding, een samenwerking tussen verschillende woningbouwcorporaties in het noorden van de provincie. <http://www.krachtdoorverbinding.nl/>

DRIE WETENSCHAPPELIJKE REFLECTIES

1. VOORSORTEREN OP ONVOORSPELBAARHEID: EEN REFLECTIE OP “DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELING IN NOORD-HOLLAND”

Dorien Manting & Jan Ritsema van Eck

April 2014

Vier demografische trendbreuken?

De provincie Noord-Holland heeft een demografische verkenning opgesteld waarin zij vier trendbreuken signaleren die volgens de provincie grote gevolgen hebben voor het sociaal-economische en ruimtelijke beleid: Van explosieve bevolkingsgroei naar een lager groeitempo, de daling potentiële beroepsbevolking, de groei woningbehoefte wordt bepaald door oudere huishoudens en een omslag van suburbanisatie naar voortgaande verstedelijking. Deze trendbreuken sluiten aan bij langlopende demografische processen en recent waargenomen ontwikkelingen. Maar hoe voorspelbaar ze ook lijken; het zijn trendbreuken die voor een deel ook het gevolg zijn van aannames die prognosemakers gemaakt hebben. Prognosemakers zijn altijd bewust bezig met de inschatting van onzekerheden en onvoorspelbaarheden. Op dit moment zijn die – vanwege de crisis – groter dan ooit.

‘There are things we know that we know. There are known unknowns. That is to say there are things that we know we don’t know. But there are also unknown unknowns. These are things we don’t know we don’t know. So when we do the best we can and we pull all this information together, and we then say well that’s basically what we see as the situation, that is really only the known knowns and the known unknowns. And each year, we discover a few more of those unknown unknowns.’ (D. Rumsfeld, aangehaald in PBL/CPB 2013).

De eerste drie trendbreuken kunnen we rekenen tot de *known knowns*, al staat natuurlijk niet precies vast hoe snel ze zich zullen voordoen of hoe sterk. De grootste onzekerheden, of *known unknowns*, liggen op dit moment bij de voorspelling van de binnenlandse en de buitenlandse migratie én de ontwikkelingen op de woningmarkt. In onze reactie hierna zullen we vooral op de voorspelbare onzekerheden ingaan en wat dat betekent voor de interpretatie van de uitkomsten van de provinciale prognose.

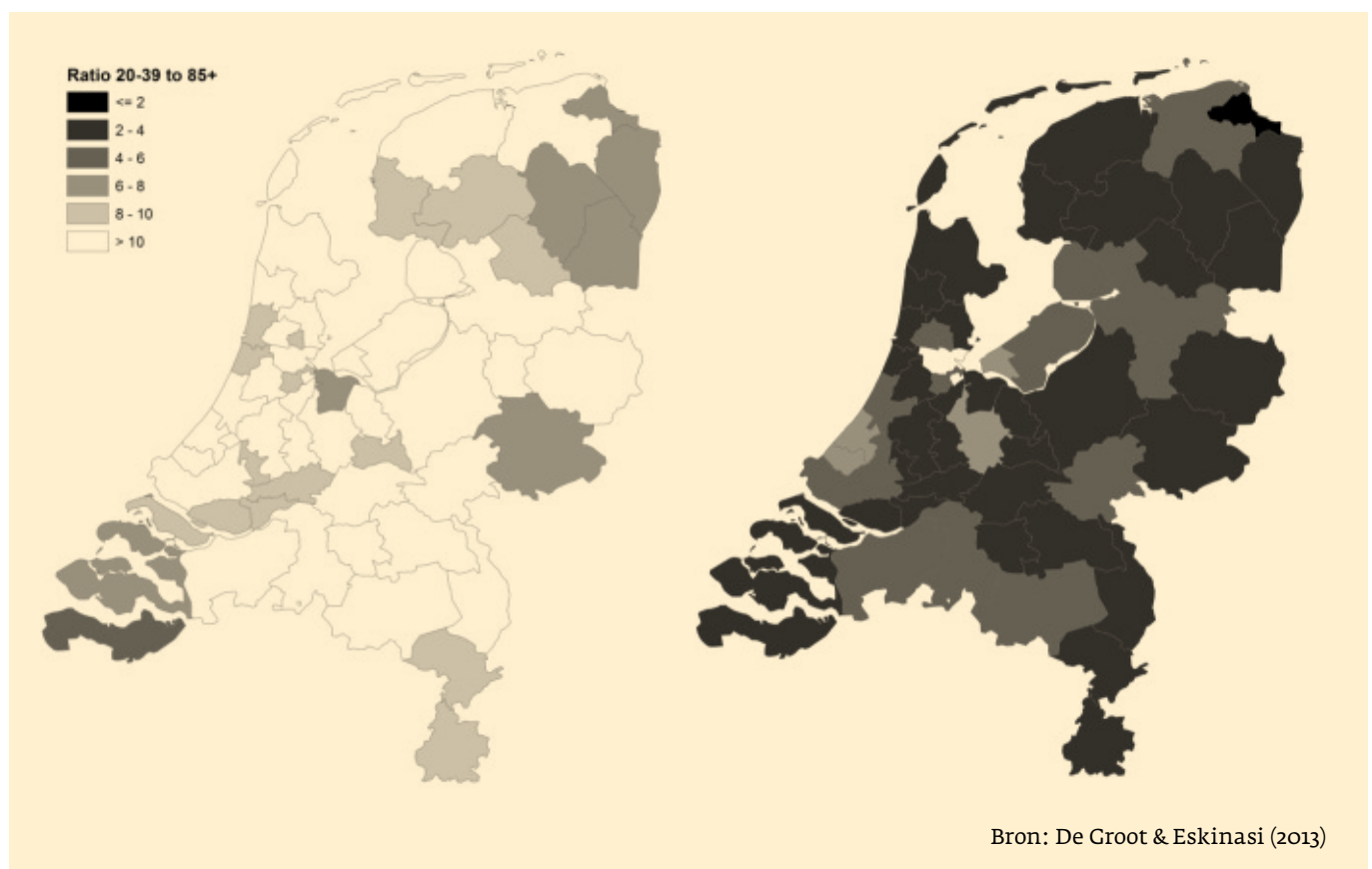
Known knowns: voorspelbare trendbreuken

Dat Noord Holland, net als andere provincies, met afvlakkende bevolkingsgroei en krimp te maken krijgt, is een conclusie die inmiddels geen fronsende wenkbrauwen meer oplevert. Dat was een jaar of acht geleden wel anders, want toen waren velen zich nog niet zo bewust van het feit dat krimp er aan zat te komen en wilde men dat niet geloven noch er over nadenken (Manting 2013; van Dam e.a. 2006, Verwest e.a., 2008). Ook de daling van de potentiële beroepsbevolking is inmiddels zo’n bekend en geaccepteerd gegeven. Bij de meest recente prognose van het CBS doet die zich echter veel later voor dan bij eerdere prognoses. Dat komt omdat het CBS nu rekening houdt met de koerswijziging in het beleid en dus met een opschuivende AOW-leeftijd in plaats van met de harde grens van 65 jaar. Als de provincie Noord Holland de toekomstige ontwikkelingen in de potentiële beroepsbevolking nog eens nader bekijkt aan de hand van de verschuivende AOW-leeftijd in plaats van via de harde leeftijdsgrens van 65 jaar, zal men constateren dat de krimp in de potentiële beroepsbevolking zich ook in Noord Holland later zal voordoen dan nu wordt geschetst in de publicatie (zie www.pbl.nl).

Dat Noord Holland sterk zal vergrijzen is ook een tamelijk voorspelbare zekerheid. In relatieve zin doet die zich het scherpst voor in de krimpende regio’s, maar in absolute zin hebben ook Amsterdam en andere grote steden te maken met een forse groei van het aantal ouderen. De versnelling in de vergrijzing komt enerzijds doordat de omvangrijke babyboomgeneratie de AOW-leeftijd passeert en anderzijds omdat Nederlanders steeds langer leven. Omdat de meeste ouderen behoorlijk honkvast zijn (Manting & Vernooij, 2007), mag een forse groei in het aantal oudere huishoudens zeker niet automatisch vertaald worden in een forse groei van de woningbehoefte onder oudere huishoudens. Er is eerder sprake van een forse aanpassingsopgave dan van een nieuwbouwopgave (PBL, 2013). Doordat ouderen honkvast

zijn, zal de woningbehoefte zich bovendien vooral uiten bij de jonge huishoudens; ondanks het feit dat het aantal jonge huishoudens in de loop der jaren gaat dalen. Dat lijkt tegenstrijdig, maar heeft te maken met het feit dat zich onderop nieuwe jonge huishoudens blijven vormen die zich geconfronteerd zien met een stokkend aanbod uit oudbouw vanwege de vergrijzing. Op de langere termijn neemt het aanbod uit oudbouw echter fors toe omdat de omvangrijke babyboomgeneratie dan de woningmarkt verlaat (Eskinasi en De Groot, 2013). In groeikernen als Alkmaar waar de babyboom zich indertijd vestigde, toen zij zich in de gezinsvormende fase bevond, zullen kopers en verkopers straks te maken krijgen met een forse vergroting van het aanbod uit oudbouw. Kortom; wij menen dat de conclusie van de provincie dat vergrijzing gepaard gaat met een forse stijging van de woningbehoefte onder oudere huishoudens genuanceerd moet worden; vergrijzing gaat gepaard met een geringe stijging van de woningbehoefte onder ouderen maar vooral met een forse doch tijdelijke stijging van de woningbehoefte onder jonge huishoudens.

Met een continue daling van jonge huishoudens hebben we tot nu toe vrij weinig ervaring, met uitzondering van de ervaring die opgedaan wordt in krimpregio's. Die ontwikkeling is niet uniek voor de provincie Noord Holland maar de provincie is wel een van de eerste provincies die zich daar heel bewust op aan het voorbereiden is. Bij het PBL hebben we voor verschillende terreinen bekeken wat de gevolgen zijn van meer oudere én minder jonge huishoudens. Wat dat bijvoorbeeld betekent voor de vraag en aanbod van woningen op de lange termijn, is door De Groot en Eskinasi van het PBL berekend (2013).

Figuur 1. Verhouding 20-39 jarige huishoudens per 85-plus huishouden, per regio nu en 2040

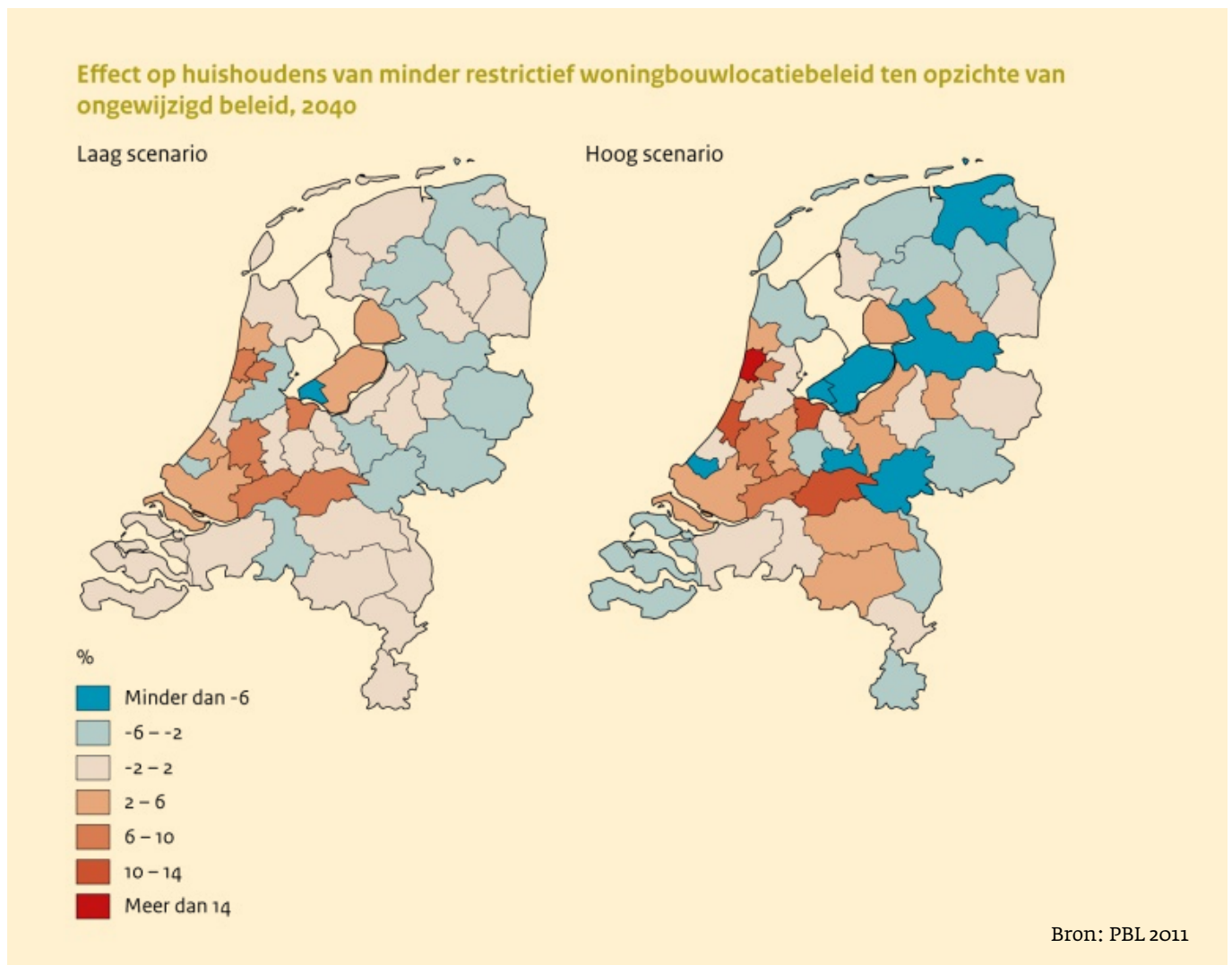
Onder de veronderstelling dat het verhuisgedrag van leeftijdsgroepen in de toekomst hetzelfde is als in de afgelopen decennia, zijn huishoudens in de leeftijd van 20 tot en met 39 jaar straks ook de meest mobiele groep op de woningmarkt. En daarmee zijn deze huishoudens potentiële klanten voor de woningen die ouderen straks achterlaten op moment dat ze overlijden of verhuizen naar een verzorgingstehuis. Die kans neemt vooral onder 85-plussers snel toe. Op dit moment hebben sterk vergrijsde regio's in Noord Holland al te maken met veel oudere én weinig jonge huishoudens. Zo wonen er in Het Gooi en de Vechtstreek nu 7 jonge huishoudens in de leeftijd van 20-39 jaar ten opzichte van een 85+ huishouden. In 2040 zijn er nog maar 3 jonge huishoudens in het Gooi en Vechtstreek tegenover een 85+ huishouden. Ter vergelijking; in Amsterdam verschuift die verhouding van 20 naar 12 jonge huishoudens op 1 ouder huishouden tussen nu en 2040. Groeikernen krijgen hier ook mee te maken. Nu staan tegenover 1 potentiële verlater van de woningmarkt in Alkmaar (een 85+ huishouden) nog 12 jonge potentiële verhuisgeneigde huishoudens. In 2040 zijn dat er nog maar 3. Dat betekent dat veel oudere Noord-Hollanders over een jaar of dertig al te maken krijgen met het feit dat het moeilijk wordt een nieuwe koper te vinden. Omdat hetzelfde zich bij de burens over de provinciegrenzen voordoet, heeft het weinig zin beleid te ontwikkelen op het aantrekken van jonge huishoudens uit andere delen van het land. Het voorgaande zal overigens alleen gebeuren als het gedrag van ouderen niet noemenswaardig zal gaan veranderen. Vooralsnog zijn er geen tekenen dat dat gedrag gaat veranderen (PBL, 2013), maar als ouderen hun gedrag toch aanpassen, zal dat veel effect hebben. Simpelweg vanwege de omvang van deze leeftijdsgroep. Dat is een van de *known unknowns*; de veranderingen in het gedrag van mensen.

Known unknowns: Groeit de stad dankzij of ondanks de crisis?

De vierde trendbreuk die de provincie Noord Holland signaleert is de overgang van suburbanisatie naar urbanisatie. Utrecht is met Leidsche Rijn al sinds de eeuwwisseling fors aan het groeien, maar de andere drie grote steden – dus ook Amsterdam – groeien pas sinds 2007 sterker dan het landelijke gemiddelde. En dat hadden we niet echt zien aankomen: het was tot die tijd een *unknown unknown* en het begint nog maar net duidelijk te worden welke processen hier achter zitten. Daarbij lijkt het wel of we vergeten zijn dat we ons kort geleden nog grote zorgen maakten over de massale uitstroom uit steden. Zo spreekt Glaeser over de triomf van de steden (2011). “Vergeten schijnt ook dat tussen 1965 en 1985 de vier grote steden een bevolkingsverlies van 536.000 inwoners boekten: een vijfde grote stad’ verzuchtte Len de Klerk in zijn afscheidsrede (2010). Hoe zeker mag men zijn over toekomstige binnenlandse en buitenlandse verhuisstromen en over woningbouwprogrammering? Veronderstellingen ten aanzien van woningbouwprogrammering maken onderdeel uit van het maken van bevolkingsprognoses en hebben grote gevolgen voor de verhuisstromen tussen regio's waar de woningmarkt onder druk staat. Op dit moment is het heel onzeker hoe en wanneer de woningbouwproductie weer op gang komt. Door de crisis zijn veel bouwplannen afgeblazen. Amsterdam had grote plannen met de Vinex, maar IJburg-2 zit nu in de ijskast. Het kabinet heeft plannen om 60 duizend woningen te bouwen in Almere, maar de afgelopen jaren worden er minder dan 1000 woningen per jaar opgeleverd. Als de bouw aantrekt en die woningen er komen, en als jonge huishoudens – al dan niet noodgedwongen – naar Almere verhuizen, dan heeft dat grote gevolgen voor Amsterdam. Huishoudens kunnen ook besluiten uit te wijken naar de omliggende gemeentes en dan groeien zowel Amsterdam als Almere minder hard. Op dit moment neemt de uitstroom naar randgemeentes toe, terwijl de uitstroom naar groeikernen als Almere al ruim voor de crisis is gaan dalen (Manting, 2013). Mocht Amsterdam besluiten de Vinex plannen weer uit de ijskast te halen, dan is het ook goed mogelijk dat Amsterdam nog harder groeit dan waar we nu in prognoses van uit gaan. Mocht Almere minder fors gaan bouwen, wat gebeurt er dan? De intenties zijn er, maar of het ooit in de mate waarin het beleid zich dat heeft voorgenomen zal gebeuren, is nog maar de vraag. Uit een analyse van de prognosemakers van het PBL blijkt de groei van Amsterdam gevoelig is voor de bouwplannen in de randgemeentes en in de groeikernen rondom en buiten de provinciegrenzen. Als de randgemeentes bijvoorbeeld meer gaan bouwen dan nu in de prognoses van het CBS en het PBL is verondersteld, dan heeft dat een aanzuigende werking op Amsterdammers. Dat randgemeentes meer woningen zullen bouwen in de toekomst in vergelijking met het verleden, is voorstelbaar. Het PBL heeft een aantal jaren geleden verkend wat op langere termijn de gevolgen zouden kunnen zijn van het loslaten van het rijksbeleid op

het gebied van woningbouwlocaties, in het kader van decentralisatie en liberalisatie. Dat gaat gepaard met meer woningbouw in kleinere gemeentes. Volgens die berekeningen zal dat leiden tot een sterkere groei van de Randstad en daarbinnen in gebieden rondom de grote steden. Die groei gaat volgens die berekeningen vooral ten koste van de groei in de rest van Nederland, en binnen de Randstad van ten koste van Amsterdam en de voormalige groeikernen in Noord-Holland en andere provincies. In figuur 2 ziet u de effecten van het loslaten van het rijksbeleid op woningbouwrestricties op aantallen huishoudens voor Nederlandse regio's in vergelijking met een laag en hoog scenario (zie voor de scenario's figuur 3 op pagina 60).

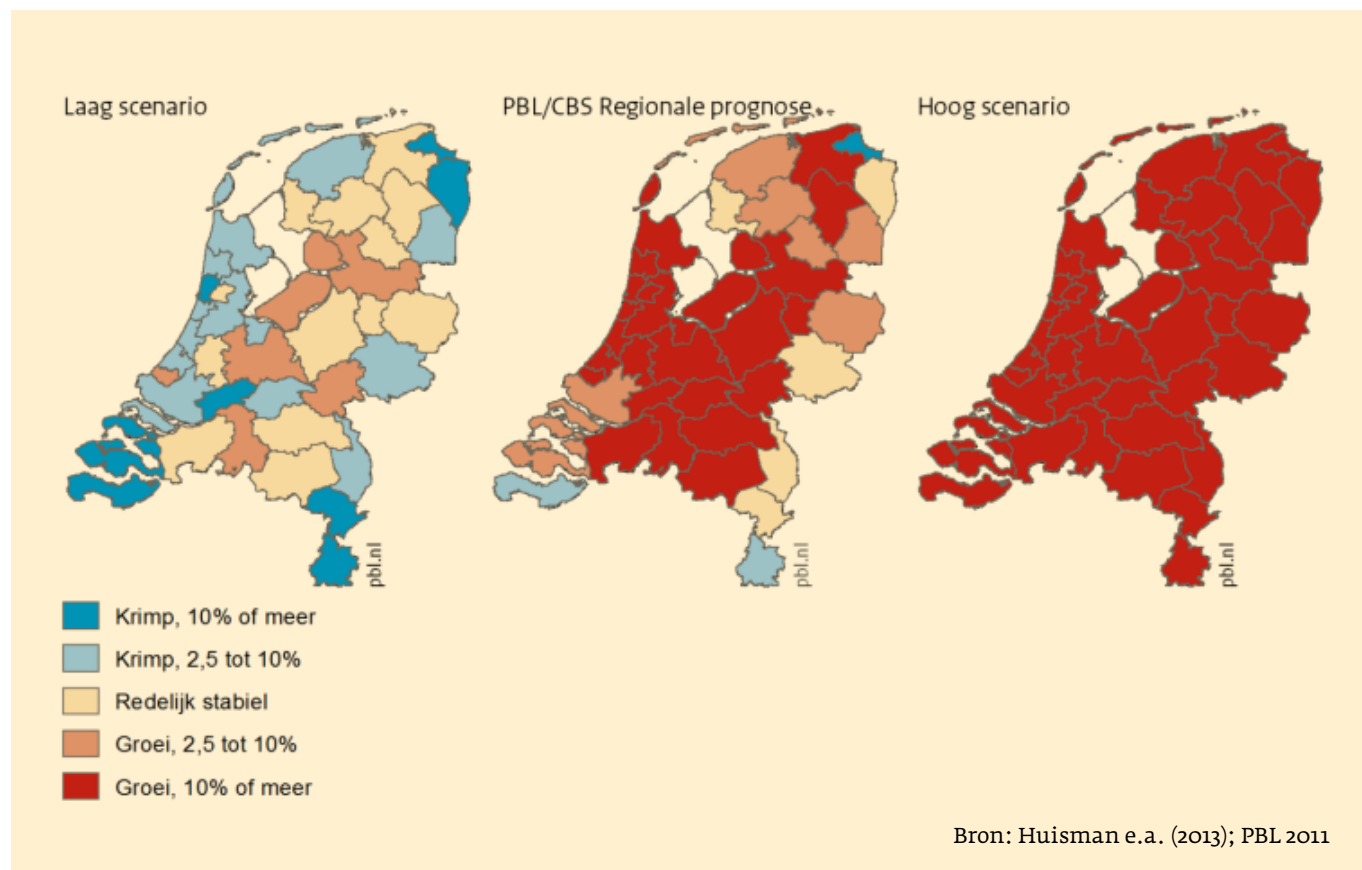
Maar het is niet alleen lastig te voorspellen hoe de bouwprogramma's zich na de crisis zullen ontwikkelen, ook verhuisgedrag laat zich soms lastig voorspellen. Zo waren we decennia lang gewend aan "stabiele" regionale verhuispatronen - die zich decennia lang lieten samen vatten als het roltrapmechanisme. Maar dat mechanisme hapert nu. Het haperen van het roltrapmechanisme heeft de groei van Amsterdam de afgelopen jaren fors versneld. Simpelweg omdat tijdens de crisis veel minder jonge huishoudens en gezinnen de stad verlieten dan men voor de crisis gewend was. Maar hoe robuust is die ontwikkeling? Op dit moment verwacht het CBS en het PBL dat die uitstroom straks weer op gang komt. Daarnaast spelen ook andere ontwikkelingen die al lang voor de crisis speelden. Zo is Amsterdam de laatste jaren niet alleen gegroeid doordat de crisis de uitstroom heeft geremd, maar ook doordat jonge huishoudens andere woonvoorkeuren ontwikkelden. Steeds meer jonge huishoudens willen in de stad blijven wonen; ook als er kinderen komen of als men jonge

Figuur 2. Effect op huishoudens van minder restrictief woningbouwlocatiebeleid ten opzichte van ongewijzigd beleid, 2040

kinderen heeft (Boterman 2012). De forse groei van Vinx-woningen heeft deze vraag bovendien gefaciliteerd. Daarnaast blijven veel jonge huishoudens ook veel langer in de steden wonen dan vroeger, simpelweg omdat men steeds later aan het stichten van een gezin begint (Manting, 2013). Betekent dat nu dat steden ook in de toekomst zo fors blijven groeien? Dat is op dit moment behoorlijk onzeker. Enerzijds is er sprake van een duidelijk crisis effect in de grote steden; de verhuisstromen uit de stad waren beduidend minder fors tijdens de crisis dan voor de crisis. Vooral de doorstroming op de koopwoningmarkt is juist tijdens de crisis gestokt. Ook zal er de komende jaren sprake zijn van naijl-effecten van de crisis. Jonge gezinnen die hun woning net op het hoogtepunt van de huizenbubbel gekocht hebben, zullen - noodgedwongen - honkvaster zijn dan in het verleden. Pas als de huizenprijzen weer fors gaan stijgen, zal dit tot fors meer verhuismobiliteit onder deze groepen kunnen leiden. Juist de bewoners van de Noord Hollandse Vinx-lokaties die rond de eeuwwisseling gebouwd zijn, zullen vermoedelijk vaker met dit probleem te maken krijgen. En dan hebben we het nog niet eens gehad over buitenlandse migratie. Want deze groeimotor van grote steden is moeilijk voorspelbaar. Niet alleen in aantal dat naar Nederland komt, maar ook in de plekken waar men zich vestigt. Zo is bijvoorbeeld - tamelijk onverwachts - de buitenlandse migratie naar Almere de afgelopen jaren toegenomen en is het een belangrijke groeimotor van Almere geworden. Een nieuwe ontwikkeling waarvan op dit moment nog niet duidelijk is of dit een structurele ontwikkeling zal blijken te zijn.

Kortom, er zijn veel veranderingen die maken dat we niet precies weten hoe zeker deze trendbreuk van suburbanisatie naar urbanisatie in Noord Holland is. We kunnen niet stellen dat steden niet langer zullen groeien, maar aan de andere kant kunnen we wel stellen dat het nog echt niet zo vanzelf spreekt dat de steden altijd en zo fors blijven groeien; de woningbouwprogrammering, de woonvoorkeuren en de daaruit volgende binnenlandse migratiepatronen zijn behoorlijk onzeker.

Figuur 3. Huishoudensontwikkeling 2012-2040, prognose en twee scenario's

Voorsorteren op onzekerheid

Daarom is het verstandig rekening te houden met grote onzekerheden; juist waar het de positie van de grote steden en het ommeland betreft. Voor lange termijn investeringen is het beter om ook rekening te houden met voorspelbare onzekerheden. Bij het PBL worden juist om die reden niet alleen prognoses, maar ook regionale scenario's ontwikkeld (PBL, 2011).

In een hoog scenario, bij hoge economische groei en sterke immigratie, een wat hogere vruchtbaarheid en een verder oplopende de levensverwachting, zullen bijna alle Noord Hollandse regio's in Nederland tot 2040 te maken hebben met groei van het aantal huishoudens; maar in een laag scenario, met lage economische groei waar immigratie en emigratie elkaar in evenwicht houden, de vruchtbaarheid weer iets afneemt en de toename van de levensverwachting stopt, zullen grote delen van Noord Holland eerder met huishoudensrimp te maken krijgen (PBL 2011).

De provincie Noord Holland heeft met haar prognose de toekomst van haar provincie verkend. De eerste drie bevolkingstrendbreuken die de provincie heeft benoemd zijn tamelijk zeker, de laatste wat minder. De voortschrijdende verstedelijking is immers niet alleen afhankelijk van economische of demografische veranderingen, maar ook van wat er bij de naastgelegen provincies of in het buitenland gebeurt. Voor lange termijn investeringen – wegen, woningen, vastgoed – is ruim aandacht voor onzekerheid, bijvoorbeeld door het gebruik maken van scenario's, verstandig. Scenario's maken beleidsmakers en bestuurders bewust van een speelveld waarbinnen de plausibele toekomstpaden zich bewegen op basis van de *known knowns* en de *known unknowns*. Onzekerheid over groei of krimp in huishoudens, het verhuisgedrag van ouderen of de ontwikkelingen bij de burens vraagt om flexibele, gefaseerde planning en voortdurende actualisatie van toekomstverkenningen naast monitoring van ontwikkelingen. En door dat laatste zullen we dan ongetwijfeld weer nieuwe *unknown unknowns* ontdekken.

Literatuur

Boterman, W.R. (2012), *Residential Practices of Middle Classes in the Field of Parenthood*. Amsterdam: UvA.

Dam, F. van, C. de Groot & F. Verwest (2006), *Krimp en Ruimte; bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid*. Den Haag/Rotterdam: RPB/NAi.

Eskinasi, M. & C. de Groot (2013), Nu al voorsorteren op uitstroom oudere huishoudens. *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* 2013 nr 1, pp 26-29.

Groot, C. de & Eskinasi, M. (2013) 'Increasing homeownership in an ageing society: The traces of elderly homeowners in declining and tensed housing markets in the Netherlands', *paper voor het ENHR congress in Tarragona*, 19-22 juni 2013

Glaeser, E. (2011), *Triumph of the City: how our greatest invention makes us richer, greener, healthier and happier*. London etc: Penguin.

Klerk, L. de (2010), Verstedelijking 5.0; bespiegelingen over groei, stagnatie en contractie. *Rooilijn* jaargang 43 nr 5, pp. 316-329.

Manting, D. & F. Vernooij (2007), Anticipeer op honkvastheid ouderen, in: *Rooilijn*, jaargang 40 nr 2, pp. 120-127

Manting, D. (2013), *Ruimtelijk beleid kan niet zonder demografische analyse*. Amsterdam: UvA (oratiereeks 488)

PBL (2011), *Nederland in 2040: een land van regio's; Ruimtelijke Verkenning 2011*. Den Haag: PBL.

PBL (2013), *Vergrijzing en ruimte; gevolgen voor de woningmarkt, vrijetijdsbesteding, mobiliteit en regionale economie*. Den Haag: PBL

Huisman, C., A. de Jong, C. van Duin & L. Stoeldraijer (2013), *Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2013-2040*. Den Haag: PBL/CBS.

PBL/CPB (2013), *Welvaart en Leefomgeving; Horizonscan*. Den Haag: PBL/CPB.

Verwest, F., N. Sorel & E. Buitelaar (2008), *Regionale krimp en woningbouw; omgaan met een transformatieopgave*. Den Haag/Rotterdam: PBL/NAi.

2. EEN REFLECTIE OP: DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELINGEN IN NOORD-HOLLAND. EEN VERKENNING VAN EEN MOGELIJKE BELEIDSVISIE

Leo van Wissen, directeur Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut NIDI, Den Haag NIDI is een instituut van de KNAW en geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen

Inleiding

Ter voorbereiding op het symposium over de toekomst van Noord-Holland heeft Wim Konter een belangrijke achtergrondstudie geproduceerd over de demografische toekomst van de provincie. In dit stuk geef ik een reactie op die notitie vanuit een demografisch perspectief. Mijn bijdrage bestaat voornamelijk uit een aantal aanvullingen. De invalshoek van de vier trendbreuken in de nationale demografische ontwikkelingen is goed gekozen en de gevolgen voor de diverse regio's in Noord-Holland zijn inzichtelijk weergegeven. De in het rapport gesignaleerde trendbreuken in de demografie zijn vooral van belang omdat zij gevolgen hebben voor de toekomstige ruimtelijke inrichting van de provincie. Ik wil in deze bijdrage vooral de nadruk leggen op een aantal zaken die hier in aanvulling nog van belang kunnen zijn. Ik ga eerst nog wat verder in op de (ruimtelijke) gevolgen van vergrijzing en de relatie met de decentralisatie van de zorg. Een andere belangrijke trendbreuk door Wim Konter aangegeven is het veranderende patroon van verstedelijking en suburbanisatie. Ik beschouw Amsterdam als de motor van de dynamiek in de noordelijke Randstad. Tegenover die groei staat elders in de provincie ook krimp, de volgende paragraaf. De stad heeft ook een grote aantrekkingskracht voor migranten, zowel uit westerse als niet-westerse landen, en ik wil daarom ook de aandacht vestigen op de demografische dynamiek van de migrantenpopulatie. Hier zou je ook van een trendbreuk kunnen spreken: terwijl de omvang van de niet-westerse bevolking in Amsterdam de afgelopen 20 jaar stabiliseert of zelfs iets terugloopt, groeit die in veel steden in de omgeving van Amsterdam. Tenslotte trek ik een aantal conclusies en doe ik een aantal aanbevelingen.

Vergrijzing, zorg en toenemende ruimtelijke ongelijkheid

Als er een toekomstvoorspelling zeker is dan is het die over de vergrijzing. Om die reden wordt demografie vaak wel als een 'makkelijk' vak gezien: de relatieve omvang van de oudere bevolking in de toekomst ligt al besloten in de huidige leeftijdsopbouw. De naoorlogse geboortegolf is in de afgelopen 60 jaar door de opeenvolgende levensfasen heen gestroomd en heeft daar op allerlei manieren als een tsunami huisgehouden. De babyboom generatie had les in veel te grote klassen en vaak in tijdelijke schoolbarakken, bevolkte snel uit de grond gestampte massale woonwijken in de groeikernen, en ziet nu, op het punt van pensionering, dat de deuren van de verzorgingshuizen haastig gesloten worden omdat de samenleving vreest voor de kosten. Er zal een groter beroep op zelfredzaamheid en de samenleving gedaan worden om de zorgvraag van deze groep op te vangen. De aanstaande decentralisatieoperatie van de zorg naar de gemeenten is een belangrijke stap in deze richting. Het grote probleem hierbij is natuurlijk-naast de generieke bezuiniging die hiermee gepaard gaat- dat er grote verschillen zijn in de samenleving in de mate waarin men een beroep moet doen op zorg en de mate waarin men zelfredzaam is. De maatschappelijke scheidslijnen lijken des te groter binnen de groep ouderen, met enerzijds een grote groep ouderen die door goed pensioen en een gunstige ontwikkeling van hun financieel vermogen zichzelf redelijk goed kan redden, en anderzijds een groep waarbij dat ontbreekt. Overigens moet wel gesteld worden dat gemiddeld genomen de senior van de toekomst gezonder, mobieler, welvarender en zelfredzamer is vergeleken met een senior in het verleden, en dat sommige problemen rond veroudering in de toekomst minder problematisch zullen blijken te zijn. Maar toch, een belangrijke groep ouderen bevindt zich op de onderste sporten van de maatschappelijke ladder. In deze laatste groep vallen ook de grootste klappen met gezondheid: het verschil in levensverwachting tussen de hoogst- en laagstopgeleiden is al ongeveer 10 jaar. Het verschil in het aantal gezonde jaren te leven is nog groter. Dat betekent dat de minst draagkrachtige bevolking het meeste te vrezen zal hebben van ziekte en afhankelijkheid in de laatste levensfase. Nu blijkt dat de minst draagkrachtige gemeenten vaak het meest vergrijsd zijn en dat daarom de zwaksten de zwaarste lasten zullen moeten dragen. In de Kop van Noord-Holland is in 2040 30% van de bevolking 65+.

In Groot-Amsterdam bedraagt dat percentage dan slechts 21 %. De gemeenten in deze regio kampen ook met krimp, met een stagnerende economie en hebben ook niet het gemeentelijke apparaat om dit zelfstandig te doen. Vergrijzing verscherpt dus ruimtelijke verschillen tussen regio's.

Is hier een rol voor de provincie? Uitgangspunt moet blijven dat iedereen in gelijke mate toegang tot zorg zou moeten hebben, maar zoals gezegd staat de ontwikkeling naar grotere ruimtelijke ongelijkheid hier haaks op. De trek naar het verzorgingshuis leidde in het verleden tot een ruimtelijke clustering van ouderen in de grotere kernen. Als de thuiszorg belangrijker wordt betekent dit nu dat ouderen blijven wonen waar ze wonen? Of stemmen ouderen met de voeten door te verhuizen naar die gemeenten waar de zorg goed geregeld is en zien we daardoor toch weer een ruimtelijke concentratie optreden? Is ruimtelijke schaalvergroting door samenwerking tussen gemeenten het antwoord op de grote bezuinigingen die eraan staan te komen? Dit zijn vele vragen waarop het antwoord op dit moment niet te geven is omdat niemand nog weet wat er eigenlijk gaat gebeuren vanaf 2015. Hoe dan ook zal samenwerking met en coördinatie tussen gemeenten heel belangrijk zijn.

Amsterdam als motor van de regionale ontwikkeling

Een van de belangrijkste trendbreuken die gesignaleerd worden is de hernieuwde belangstelling voor de centrale stad als woon- en werkmilieu. Verstedelijking in ruime zin is natuurlijk nooit 'uit' geweest. De suburbanisatie uit de jaren 70 was natuurlijk ook een vorm van verstedelijking. Een groeikern is altijd betrokken op een stad, al ligt de groeikern op een zekere afstand van die centrale stad. Economische ontwikkeling is verstedelijking, en dat is een wereldwijd fenomeen sinds de oudste beschreven tijden. Nu hebben we in Nederland, behalve als het om voetbal gaat, de neiging om onze betekenis internationaal wat te bagatelliseren, maar uit onderzoek van Richard Florida uit 2008 wordt geconcludeerd dat het gebied dat zich uitstrekt van Lille in Noord-Frankrijk, via Antwerpen, de Randstad, tot in Hamburg-Bremen tot de grootste megacities ter wereld behoort. En hoewel deze megastad lang niet zo snel groeit als bijvoorbeeld Sjanghai, Jakarta of Bangkok, is het wel een belangrijke omgeving voor de economische groei. Zo is de economische groei in de Randstad gemiddeld hoger dan in de rest van het land (al zijn er ook sterke groeipolen buiten de Randstad te vinden, zoals Eindhoven), en binnen de Randstad kent de Noordvleugel hogere groeicijfers dan de rest van de Randstad. Dat laatste lijkt alleen maar versterkt te zijn door de economische crisis. Amsterdam is, samen met Den Haag, de enige regio waar de huizenprijzen recentelijk weer stijgen.

Sinds de jaren 90 van de vorige eeuw heeft de verstedelijking een nieuwe dimensie gekregen. De kentering kwam al in de jaren 80 toen de 3e nota Ruimtelijke Ordening het belang van verdichting en inbreiding in de centrale steden benadrukte. Het groeikernenbeleid vormde namelijk een directe bedreiging voor de leefbaarheid en concurrentiekracht van de centrale steden van waaruit mensen massaal vertrokken in de jaren 70. Maar belangrijker dan dat was dat de woonvoorkeuren ook veranderden. Door toegenomen welvaart werd het ook mogelijk om kwalitatief hoogwaardige stedelijke woonmilieu's te creëren waar velen willen en kunnen wonen. De stedelijke woning en woonomgeving is daardoor een expressie van de leefstijl geworden met als gevolg een sterke ruimtelijke differentiatie en uitsortering. Hoger opgeleiden zijn dus steeds meer geneigd in andere woonmilieu's te wonen dan armere. Dat wordt bijvoorbeeld goed verbeeld in een kaart van Nederland waarop het stemgedrag per gemeente staat ingekleurd. Uit de laatste Gemeenteraadsverkiezingen blijkt bijvoorbeeld dat de noordelijke Randstad, met inbegrip van de regio Leiden, gedomineerd wordt door D66 kiezers.

Als derde factor kan genoemd worden het toegenomen belang van informatie. Dit uit zich niet alleen in ICT ontwikkelingen, maar paradoxaal genoeg ook door het vergrote belang van face to face contacten als het echt om belangrijke zaken gaat. Daardoor is de rol van afstand, ondanks internet en skype, eigenlijk steeds belangrijker geworden. Dit betekent ook dat het belang van de centrale steden als knoop- en ontmoetingspunt vergroot is.

Wat betekent dat nu voor Noord-Holland? Noord-Holland kent zowel stedelijke groei in en rond Amsterdam alsook krimp in het noorden, met daartussenin gemeenten die blijven groeien, gemeenten die stabiliseren, en gemeenten die krimpen (ik baseer me hier op de prognose van de provincie Noord-Holland). De sterkste groeiers liggen ten zuiden en zuidoosten van de hoofdstad: Diemen, Weesp, Muiden, Haarlemmermeer, terwijl Amsterdam zelf tot 2025 ook nog met ruim 7 procent blijft groeien. Anders dan in de rest van Nederland verandert het beeld voor en na 2025 niet heel sterk. Met andere woorden, groeiers blijven groeiers, krimpers blijven krimpers en grosso modo blijven de stabielen de stabielen. In veel andere provincies zullen veel gemeenten die de komende 10 jaar nog stabiel zijn of groeien daarna structureel in bevolking gaan dalen; die toename van krimpgemeenten blijft in de toekomst dus grotendeels in Noord-Holland achterwege. Dat past natuurlijk wel in het hiervoor geschetste beeld van het structurele verschil tussen stad en platteland.

Amsterdam is de belangrijkste vestigingsplaats van jongeren (studenten en pas afgestudeerden) in Nederland. In 2012 ontving de hoofdstad per saldo 5500 binnenlandse migranten van buiten Noord-Holland, Utrecht of Flevoland. In een samenleving met een steeds grotere rol voor kennis wordt de positie van de stad dus sterker. In toenemende mate blijven deze jonge vestigers ook in het vervolg van hun arbeidscarrière in Amsterdam wonen, mits er voldoende en betaalbaar aanbod aanwezig is. Als dat aanbod niet binnen de stad te vinden is dan zoekt men in de buurt naar een vergelijkbaar hoogwaardig stedelijk woonmilieu. Vooral Haarlem en Hilversum zijn voor deze groepen interessant. Beide gemeenten waren krimpende gemeenten maar zijn sinds 2006 respectievelijk 2001 weer groeiers geworden. Purmerend, het voorbeeld van een Amsterdamse overloopgemeenten in de jaren 70 groeit nauwelijks meer, en zal op termijn zelfs licht gaan krimpen. Almere is ook niet meer op de eerste plaats de opvanggemeente voor Amsterdam. In 2012 vertrokken per saldo meer Amsterdammers naar ROA-zuid (1100), Zaanstad (750), Waterland (600) en de regio Haarlem (550) dan naar Almere (350).

We zien dus dat groei en stabilisering/krimp in Noord-Holland op redelijk korte afstand van elkaar kunnen voorkomen. De vraag komt dan ook op bij gemeenten die niet of nauwelijks groeien of zij toch een groter deel van de koek toebedeeld kunnen krijgen. Het antwoord zal in veel gevallen toch negatief moeten zijn. Het groeipotentieel buiten Amsterdam komt door de uitstraling van de stad naar specifieke woonmilieu's in de omgeving van Amsterdam die een vergelijkbaar karakter hebben.

Omgaan met bevolkingskrimp

Bevolkingskrimp heeft zich in de afgelopen jaren voornamelijk voorgedaan in de periferie van Nederland. Het heeft inmiddels ook het noorden van Noord-Holland bereikt. Krimp en groei kunnen dus heel goed in een regio naast elkaar voorkomen. Zoals hiervoor al opgemerkt ziet het er toch uit dat de ontwikkeling in Noord-Holland iets anders zal verlopen dan in een groot deel van Nederland. Terwijl krimp in een groot deel van de Nederlandse gemeenten zal gaan voorkomen, zal het in Noord-Holland beperkt blijven tot een klein aantal gemeenten. Het grootste deel van de provincie blijft onder de invloed van de groei van Amsterdam. Niettemin is krimp de realiteit voor een aantal gemeenten in Noord-Noord-Holland. De lessen die inmiddels geleerd zijn in andere krimpregio's moeten ook hier toegepast kunnen worden, al is de lokale context natuurlijk telkens anders. Maar wellicht de belangrijkste les die ook hier geldt is dat krimp bevechten geen optie is. Krimp moet je niet bestrijden maar begeleiden. Verstandig omgaan met krimp is de manier om verder te komen. Een goed woon- en leefklimaat moet ook mogelijk zijn in een regio die niet langer groeit. Zolang het aantal huishoudens niet daalt (en daar lijkt voorlopig nog geen sprake van te zijn) is leegstand op de woningmarkt nog geen probleem en zijn de problemen op de woningmarkt hanteerbaar. Natuurlijk zullen diverse voorzieningen onder druk komen te staan, en dit wordt nog versterkt door de decentralisatie van de zorg die in deze regio voor extra problemen zal zorgen. Het is zaak om daar creatief mee om te gaan, en nieuwe oplossingen te bedenken. Dat houdt niet altijd behoud van het bestaande in. Zo blijkt dat de ontgroening bijna uitsluitend plaats vindt in het landelijke gebied. Dit betekent voor het landelijke gebied in West-Nederland een afname van de bevolking in de leeftijdscategorie 4-12 jaar van ruim 20%. Hoe eerder men begint met het denken aan oplossingen, hoe meer opties er open zijn.

Migratie en migranten

Hierboven is het perspectief geschetst van de economisch sterke stad die hoogopgeleiden aantrekt en hoogwaardige woonomgevingen aanbiedt. Er is natuurlijk ook een ander stedelijk perspectief: de stad als vestigingsplaats van kansarme migranten met inbegrip van alle problemen rond integratie en emancipatie van etnische groepen in de samenleving. Hoewel Amsterdam minder problemen kent in vergelijking met Rotterdam en Den Haag is dit ook een belangrijke dimensie voor de toekomst van de regio en Noord-Holland. Van alle jongeren (0-25 jr) in de hoofdstad is bijna de helft (ongeveer 100.000, oftewel 45%) van niet-westerse afkomst. De toekomstige bevolkingsomvang van Amsterdam is voor een niet onbelangrijk deel afhankelijk van de demografische keuzes rond gezinsvorming en mobiliteit die deze groep zal gaan maken. Wat gezinsvorming betreft is het vooral van belang te constateren dat het aantal kinderen per vrouw voor de meeste migrantengroepen niet veel hoger is dan het Nederlandse niveau, behalve voor migranten van Afrikaanse afkomst, dat met 2.8 beduidend boven het autochtone niveau uitstijgt. In de prognoses convergeren de verschillende niveaus naar het Nederlandse niveau.

Opmerkelijk genoeg is het percentage niet-westerse allochtone jongeren in Amsterdam in de afgelopen 20 jaar iets gedaald (van 47 naar 45 procent). De hoogste groeicijfers in de periode 1996-2013 vinden we juist in gemeenten in de omgeving van Amsterdam: Almere (van 17 naar 36 procent) Amstelveen (van 11 naar 22), Beverwijk (van 11 naar 19), Diemen (van 26 naar 33) en Haarlemmermeer (van 10 naar 18). De helft van de groei van Almere in deze periode bestaat uit eerste en tweede generatie niet-westerse allochtonen. De vestiging van migranten in de traditionele suburbs van Amsterdam kan opgevat worden als een teken van emancipatie. De meer succesvollen worden deel van de middenklasse en maken dezelfde woonomgevingskeuzes als de autochtone middenklasse in de jaren 70. Per saldo vindt er dus een ruimtelijke spreiding rond Amsterdam plaats van de niet-westerse allochtone bevolking, waarbij het vestigingspatroon niet overeenkomt met dat van de autochtone vertrekkers uit Amsterdam.

Dit kan ook gezien worden als een trendbreuk met het verleden, en ook dit past in het patroon van de grotere ruimtelijke segmentatie als onderdeel van het huidige verstedelijkingspatroon.

Een paar conclusies en aanbevelingen

Vergrijzing vergroot de ruimtelijke verschillen tussen gemeenten. De meest vergrijsde gemeenten zijn vaak ook de minst draagkrachtige gemeenten. Door de overheveling van zorgtaken naar de gemeenten worden zij het hardst getroffen

Samenwerking met en coördinatie tussen gemeenten in verband met de decentralisatie van de zorg zal hoe dan ook cruciaal zijn. Hier ligt mogelijk een rol voor de provincie om ook in de meest kwetsbare regio's een voldoende zorgaanbod te bevorderen.

De economische positie van Amsterdam ten opzichte van de rest van de provincie zal in de toekomst nog versterkt worden. De regio profiteert hier in belangrijke mate van. Geef de stad als motor van de regionale ontwikkeling van de provincie de ruimte om optimaal te functioneren en op die manier ook de regio optimaal te ontwikkelen.

Door de grotere nadruk op verstedelijking worden de ruimtelijke verschillen tussen stad en landelijk gebied groter. Dit houdt onder meer verband met de vergrote welvaart en de invloed van leefstijl op de keuze van de woonomgeving

De groeikernen van het verleden zijn niet noodzakelijkerwijze de winnaars bij voortgaande stedelijke groei. Hoger opgeleiden zullen bij gebrek aan aanbod in Amsterdam een vergelijkbaar woonmilieu in de buurt zoeken.

Ook Noord-Holland krijgt te maken met bevolkingskrimp, in het noorden van de provincie. Analoog aan de lessen die inmiddels zijn geleerd in de eerdere krimpregio's moet het beleid niet gericht zijn op bestrijden van krimp, maar op begeleiden. Investerings moeten erop gericht zijn het woon- en leefklimaat te optimaliseren, ook in een regio die niet langer groeit.

Accepteer dat krimp en groei naast elkaar kunnen voorkomen en dat de groei van de ene niet noodzakelijkerwijze gebruikt kan worden als oplossing voor de krimp van de ander.

Net als in de zorg zal de redding voor diverse problemen die met bevolkingskrimp te maken hebben niet van de overheid komen. Veel zal overgelaten (moeten) worden aan de bewoners van de krimpgebieden, die dan wel de ruimte moeten krijgen en gefaciliteerd moeten worden door de lokale, provinciale en landelijke overheid. Dit is een opgave zowel voor bewoners maar zeker ook voor de overheid.

De terugloop van leerlingen zal de komende 10 jaar plaatsvinden en dan voornamelijk in het landelijk gebied. Hier wordt een terugloop van ruim 20% van het aantal leerlingen in de leeftijd 4-12 jaar voorzien.

In de ontwikkeling van de omvang van de niet-westerse migrantenpopulatie is ook sprake van een trendbreuk. Op dit moment vindt de toename van de niet-westerse allochtone bevolking nog uitsluitend plaats in gemeenten buiten Amsterdam. De meer succesvolle allochtone bewoners uit de omvangrijke populatie in Amsterdam zullen voor een deel een nieuwe woning in een van de groeikernen gaan vinden. Zij volgen dus eigenlijk de woonvoorkeuren van de autochtonen van enkele decennia geleden.

3. REFLECTIE OP VERKENNING 'DEMOGRAFISCHE ONTWIKKELING IN NOORD-HOLLAND'

Hugo Priemus, Leiden-Delft, april 2014

Inleiding

Deze reflectie op de verkenning 'Demografische ontwikkeling in Noord-Holland' gaat vooral in op de effecten daarvan op de woningbehoefteaspecten. Een dominant aspect daarbij is de ruimtelijke spreiding van de woningbehoefte. De eerste 2 paragrafen gaan hierop in.. Veel aandacht wordt besteed aan verschillende aspecten van de relatie tussen demografie en woningbouw. De volgende paragraaf staat stil bij de relatie tussen woningbehoefte, demografie en vergrijzing. Daarna staat het begrip 'beroepsbevolking' centraal. De laatste paragraaf tenslotte benadrukt de vele onzekerheden en risico's en de noodzaak om daarop in te spelen door het hanteren van scenario's en varianten het nemen van *no-regret* besluiten en het toepassen van adaptieve planningstechnieken.

Ruimtelijke spreiding woningbehoefte: toenemende populariteit van de stad als productie-, consumptie- en woonmilieu

In het industriële tijdperk (negentiende en een deel van de twintigste eeuw) fungeerde de stad als magneet voor bedrijvigheid en werkgelegenheid. De trek van het platteland naar de stad heeft zich decennialang voltrokken. Toen bedrijven in de stad zich wilden uitbreiden, bleek steeds vaker dat de stad voor industriële bedrijven niet altijd een geschikt productiemilieu vormt. Bedrijventerreinen ontwikkelden zich buiten de stad, meestal niet ver van de stad, zodat bedrijven zich konden ontplooiën.

Door bewoners, met name huishoudens met kinderen, werd de stad niet als een ideaal woonmilieu ervaren. De meeste huishoudens gaven de voorkeur aan een groene, rustige woonomgeving en aan een eengezinshuis. Ook de nieuwbouw van woningen vond sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw vooral buiten de grote stad plaats: in groeikernen, kleinere suburbane stadjes en dorpen en op VINEX-locaties.

Het industriële tijdperk werkte een gereguleerde suburbanisatie van het wonen in de hand, stimuleerde zowel autobezit als autogebruik en droeg in aanzienlijke mate bij aan congestie op de weg.

Het postindustriële tijdperk, dat zich in de laatste decennia van de twintigste eeuw ontrolde, introduceerde een minder scherpe ruimtelijke en temporele scheiding tussen wonen, werken en recreatie. De mobiliteit werd meer gespreid over het etmaal en de files werden in de 21ste eeuw niet langer. Steeds meer mensen kozen ervoor om *full-time of part-time* thuis te werken. De nieuwe ICT-technieken boden daartoe de gelegenheid. Het 'nieuwe werken' kwam in zwang, met grote gevolgen voor zowel traditionele kantoren als woningen. De explosieve ontwikkeling van zzp'ers versnelde de veranderingen in de functie van de woning. Meer en meer is er ook sprake van het 'nieuwe wonen' (Priemus en Veltman, 2013).

De werkgelegenheid in de stad wordt meer en meer gedomineerd door zakelijke en persoonlijke dienstverlening. Daarvoor blijkt de grote stad een zeer geschikt productiemilieu (Ter Weel *et al.*, z.j.). ICT-technieken stellen bedrijven in staat om vanuit de stad nationale en internationale contacten te onderhouden. Voorts blijkt de stad het ideale milieu voor *face-to-face* contacten. Dankzij decennialange stadsvernieuwings- en stedelijke vernieuwingsinvesteringen is de kwaliteit van de stad als woonmilieu in de loop van de tijd aanzienlijk verbeterd. Niet alleen de woningvoorkeuren van het huishouden zijn van belang, maar ook (en in toenemende mate) de woonmilieuvorkeuren (zie Woon 2012 in: Blijie *et al.*, 2013). Meer en meer werkt de stad als magneet voor jongeren: hier zijn universiteiten en HBO-instellingen gesitueerd. Ook voor immigranten zonder en met verblijfsstatus is de grote stad een attractief milieu. Voor ouderen is de stad in toenemende mate aantrekkelijk door de aanwezigheid van een gedifferentieerd zorgaanbod.

Het gaat hier om een wereldwijde trend. Raspe (2014: 4) citeert *McKinsey's Global Institute*: “Urbanization will be one of this century's biggest drivers of global economic growth”. Deze quote is illustratief voor de trend dat steden meer en meer in trek zijn als vestigingsplaats voor mensen en bedrijven. Meer dan de helft van de totale bevolking in de OECD-landen leeft in stedelijke regio's en de verwachting is dat dit aantal tot 80 procent zal groeien. McKinsey spreekt van een *Urban World*, de *London School of Economics* van een *Urban Age* en *Brookings Institution* van een *Metropolitan Revolution*. Glaeser (2011) vat deze trend samen als de *Triumph of the City*. Kortom: steden zijn de motoren van economische groei, *hotspots* van innovatie, broedplaatsen van ondernemerschap en trekken talenten en investeringen van over de hele wereld aan”. Er is sprake van een ‘*New Geography of Jobs*’ (Moretti, 2013).

Agglomeratiekracht en *borrowed size* vormen de drijvende krachten achter de ‘*urban age*’. Raspe (2014: 5): “Aan de trend van de ‘*urban age*’ ligt ten grondslag dat bedrijven profiteren van elkaars nabijheid. Door economen worden dit *agglomeratievoordelen* genoemd. Voor deze voordelen zijn stedelijke *omvang* en *dichtheid* cruciaal. Diverse studies laten zien dat stedelijke dichtheid gunstig is voor meer innovatie en hogere productiviteit en economische groei, ook in Nederland”. Nederlandse regio's hebben overigens slechts in beperkte mate agglomeratiekracht: ze zijn ten opzichte van hun belangrijkste concurrenten in het buitenland relatief klein en hebben minder dichtheid. Nederlandse bedrijven missen daarmee een concurrentievoordeel ten opzichte van hun belangrijkste concurrenten elders (Raspe, 2012). Onderkennen van het belang van agglomeratiekracht en het gebrek daaraan in Nederlandse regio's is belangrijk. Hier past een investeringsagenda gericht op stedelijke verdichting, aansluitend op de bedrijvendynamiek en de interactiemilieus die de drager zijn van agglomeratievoordelen. Maar het is niet reëel om te verwachten dat een stedelijke investeringsagenda op korte termijn zal leiden tot meer massa en dichtheid. Het is dus een legitieme vraag of deze voordelen niet ook kunnen worden gegenereerd door over de grenzen van de eigen regio te kijken.

Kan agglomeratiekracht bij ‘de burens worden geleend’? Dit wordt ook wel *borrowed size* genoemd. Het belang van agglomeratiekracht, maar ook het denken over de vraag hoe nabijgelegen steden en agglomeraties elkaar kunnen versterken is een belangrijke trend (Weterings *et al.*, 2013). Daarvoor moeten wél de verbindingen tussen die regio's heel goed zijn. Hoe sneller de verplaatsing van de ene naar de andere stad, hoe makkelijker het is om van elkaars kwaliteiten (in dit geval agglomeratievoordelen) te profiteren. Dit verwijst naar de situatie dat nabijgelegen en goed met elkaar verbonden steden één stedelijk functioneel geheel vormen en gezamenlijk één hoog niveau aan voorzieningen huisvesten (Raspe en Van Dongen, 2013).

Om agglomeratiekracht en *borrowed size*-strategieën uit te werken is het belangrijk te kijken naar de economische structuur (type bedrijven, clusters) en dynamiek (groei van bedrijven, nieuwe bedrijven). Daarvoor zijn diverse bronnen voorhanden (zie bijvoorbeeld Raspe, 2012). Wanneer we primair uitgaan van massa en dichtheid, is het aantal banen dat binnen 30 of 45 minuten kan worden bereikt vanuit elke postcode relevant (zie Visser en Van Dam, 2006). Figuur 1 geeft ter illustratie de gebieden weer die gunstige voorwaarden kennen vanuit het idee van agglomeratiekracht en *borrowed size*-strategieën (Raspe, 2014; Moretti, 2013; Weterings *et al.*, 2013).

Volgens Raspe (2014) worden naast de zogenoemde agglomeratievoordelen ook de kracht van consumptie, het belang van *amenities* (voorzieningen) en een goede kwaliteit van de leefomgeving steeds nadrukkelijker onderkend als *driver* voor regionale ontwikkeling. Raspe (2014): “Juist stedelijke massa en dichtheid bieden agglomeratievoordelen aan de consumentkant. Veel, diverse en hoogwaardige consumentendiensten bestaan bij de gratie van massa en dichtheid (schaalvoordelen), en dezelfde *amenities* maken de stad aantrekkelijk voor mensen en bedrijven om er zich te vestigen: ze voorzien in een hoge kwaliteit van de leefomgeving. Het *consumer city*-concept” (zie ook: Ter Weel *et al.*, z.j.).

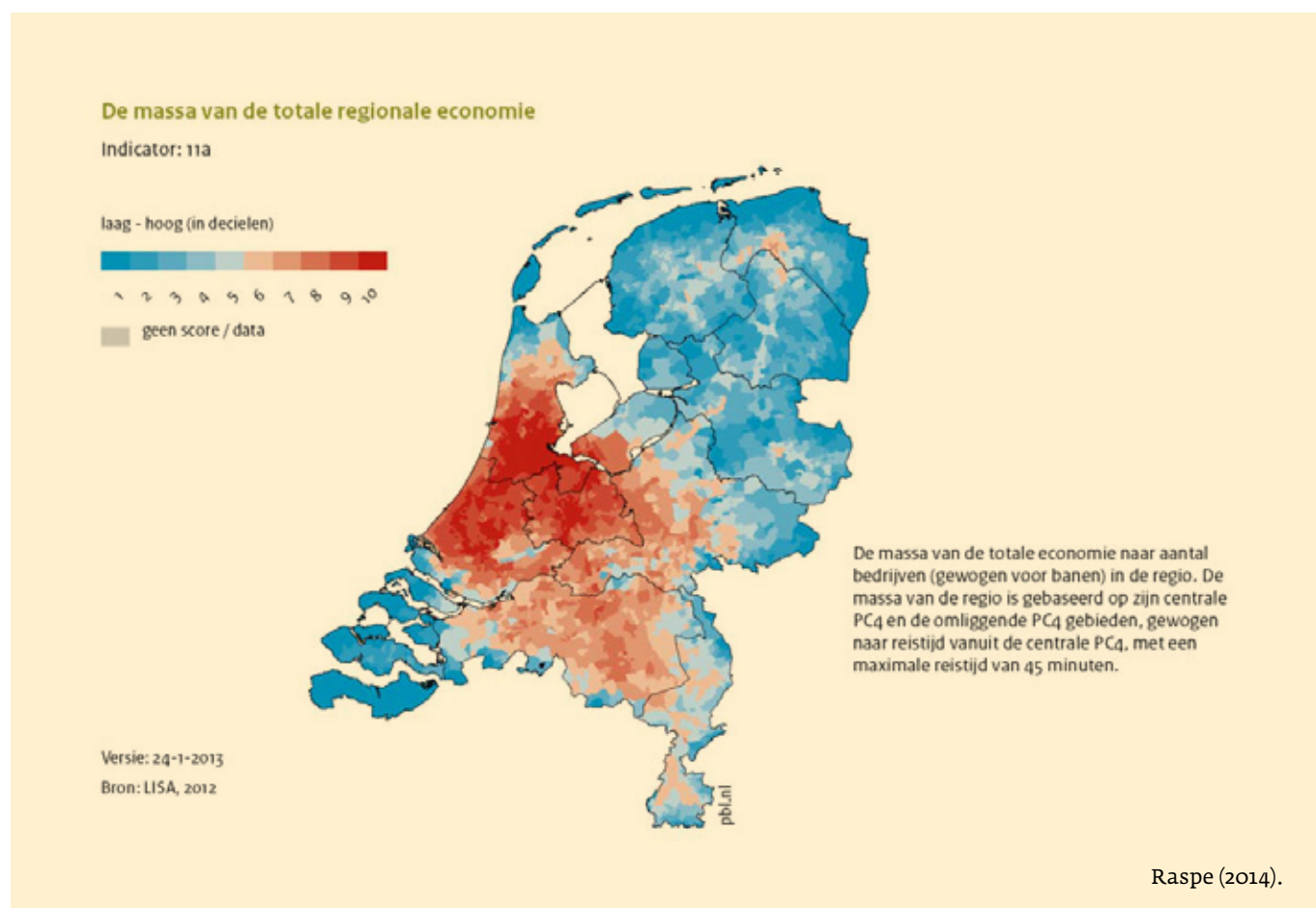
“Onderzoek van de Atlas voor Gemeenten (Marlet, 2009) laat zien dat verschillen in huizenprijzen (de prijs die men bereid is te betalen voor een woning, gecorrigeerd voor pandkenmerken), een indicator zijn voor de aantrekkelijkheid van een locatie.

Deze prijzen worden voor ongeveer de helft bepaald door de nabijheid van banen én voor de andere helft door nabijheid van allerlei voorzieningen. Mensen willen dus graag wonen daar waar ze in potentie veel banen kunnen bereiken én daar waar ze makkelijk van allerlei voorzieningen gebruik kunnen maken (Marlet, 2009; zie ook CPB, 2010).

Een belangrijke trend is dat mensen in toenemende mate gaan of blijven wonen waar de kwaliteit van de woonomgeving hoog is. Mensen kiezen een woonstad die ze aantrekkelijk vinden. Veelal zijn dat veilige steden, met veel historie en stedelijke voorzieningen (Marlet en Ponds, 2012; Marlet *et al.*, 2013). Daarbij geldt dat steden met een groot en gevarieerd aanbod aan cultuur vooral een grote aantrekkingskracht hebben op hogeropgeleiden en mensen uit de hogere inkomensgroepen. Opvallend is dat juist die steden het economisch beter doen (figuur 2 en 3). Met andere woorden: waar hoogopgeleide werknemers graag willen wonen, groeien bedrijven en vestigen zich nieuwe bedrijven.

Voor steden is deze groep hoogopgeleide creatievelingen interessant, want mensen met meer kennis en vaardigheden zijn productiever, geven meer geld uit in plaatselijke horeca, detailhandel en cultuur en zijn meer geneigd om een eigen bedrijf te starten. Steden met veel hoogopgeleiden passen zich ook beter aan aan nieuwe economische omstandigheden". De toenemende aantrekkingskracht van steden heeft ook in de toekomst naar verwachting gevolgen voor de ruimtelijke dimensie van demografische ontwikkelingen.

Ook in Noord-Holland manifesteren zich deze algemene ontwikkelingen in een herwaardering van de stad als productie-, consumptie- en woonmilieu. Dit blijkt allereerst uit de dynamiek van de stad Amsterdam, maar vermoedelijk plukken ook steden als Haarlem, Hilversum, Zaanstad en Alkmaar hiervan de vruchten. De Randstad als internationaal georiënteerd

Figuur 1. Aantal banen dat vanuit een postcode kan worden bereikt binnen 45 minuten reistijd

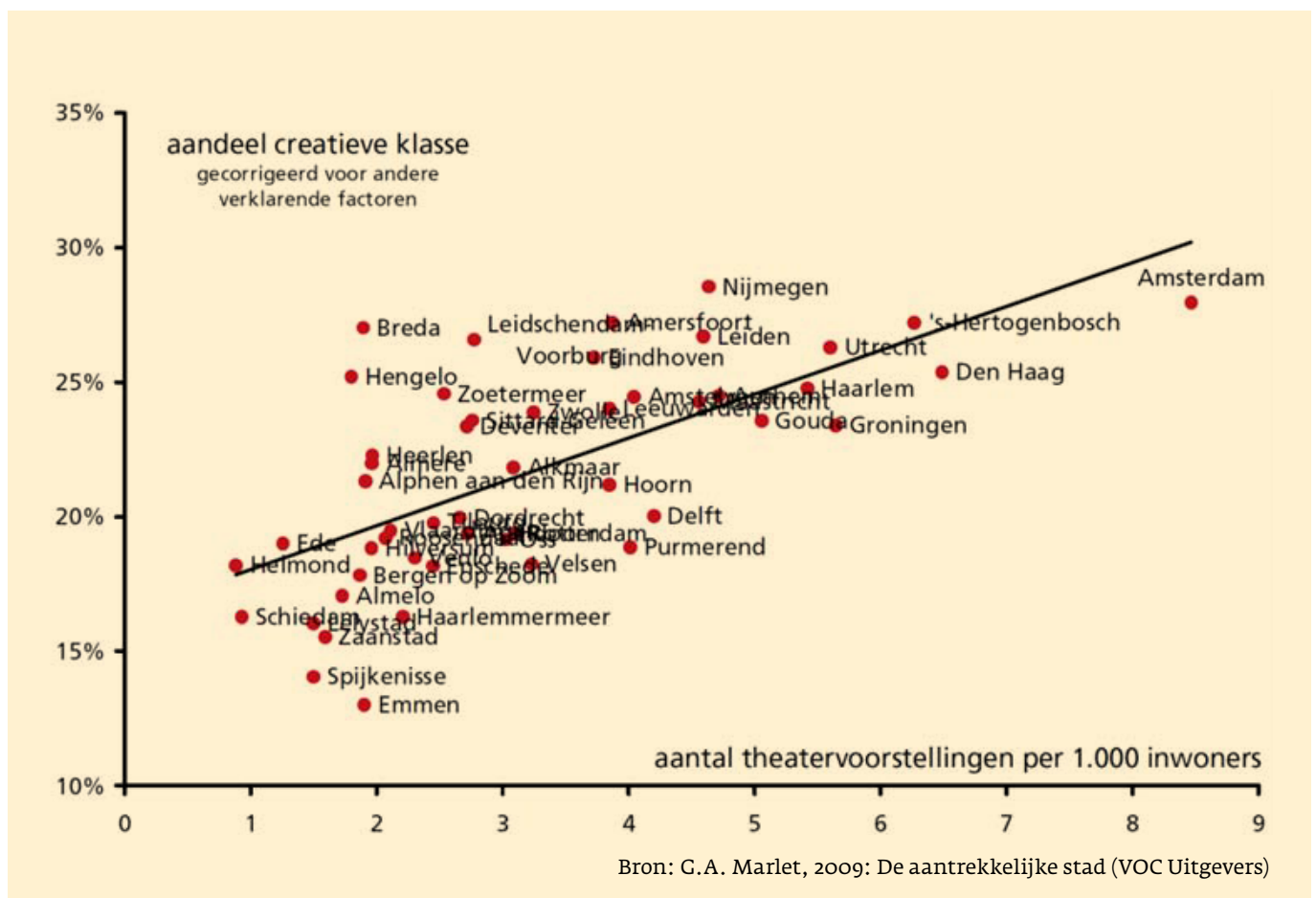
stedelijk netwerk blijkt een zeer functionele polycentrische *urban region* te zijn, met essentiële *mainports* als luchthaven Schiphol, de Rotterdamse haven en de internationale ICT-*hub* Watergraafsmeer.

Ook de *Greenport Holland* krijgt door zijn binding aan de Randstad (uitzondering: Venlo) de wind in de zeilen. Daarbij zijn Westland, Boskoop en Bollenstreek vooral op Zuid-Holland gericht, terwijl Aalsmeer (in Noord-Holland) profijt trekt uit de ligging vlakbij Schiphol, de wereldomspannende handels- en veilingfunctie en de ligging bij Amsterdam.

Het is duidelijk dat de Kop van Noord-Holland in veel mindere mate in de invloedssfeer van de Randstad ligt, waardoor bijvoorbeeld Den Helder met demografische krimp wordt geconfronteerd. Waar de grens tussen groei en krimp in Noord-Holland ligt en in hoeverre deze grens in de komende decennia zal verschuiven (in Noordelijke of Zuidelijke richting), valt niet met zekerheid te voorspellen.

Ruimtelijke spreiding van de woningbehoefte: substitutie tussen residentiële mobiliteit en pendel

Een deel van verhuizingen vloeit voort uit werkfactoren: verandering van werk, overplaatsing. In de afgelopen decennia is het aandeel tweeverdieners aanzienlijk toegenomen. Voor tweeverdienershuishoudens is het moeilijk, vaak zelfs onmogelijk, om te verhuizen als het werk van een van de partners daarom vraagt, omdat een verhuizing zou kunnen leiden tot een vergroting van de afstand tussen woning en werk voor de andere partner. Er is al een tijdlang een ontwikkeling gaande waarbij veranderingen in werklocatie niet worden opgevangen door een verhuizing, maar worden geabsorbeerd door veranderingen in het pendelgedrag. Juist voor tweeverdieners is een woonlocatie van belang die toegang verschaft tot een rijk gedifferentieerde arbeidsmarkt.

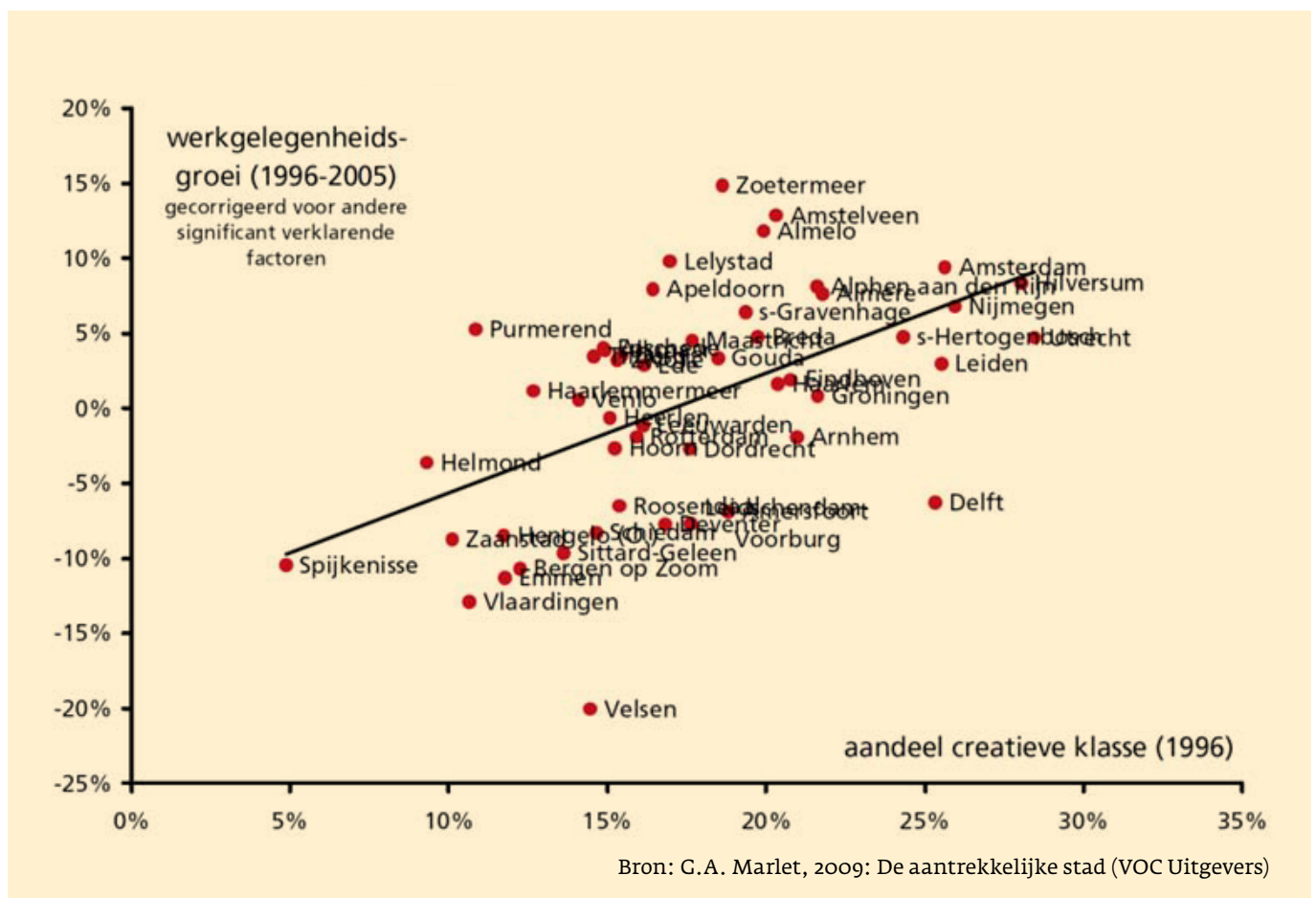

Figuur 2. Creatieve hoogopgeleide mensen wonen over het algemeen in steden met veel cultuur ...

Uit Visser en Van Dam (2006) blijkt dat het aantal banen in een cirkel van een half uur reizen, de belangrijkste variabele is die de hoogte van de woningprijs bepaalt. Dit maakt de Randstad tot een aantrekkelijk woonmilieu. Binnen de provincie Noord-Holland vergroot dit de aantrekkelijkheid van Amsterdam als woonlocatie. Locaties ten Zuiden van Amsterdam zijn in dit opzicht aantrekkelijker dan locaties ten Noorden van Amsterdam (en vooral: ten Noorden van Purmerend en Zaanstad), omdat vanuit locaties ten Zuiden van Amsterdam ook de arbeidsmarkten van Hilversum, Haarlem en Utrecht, inclusief Schiphol redelijk goed bereikbaar zijn.

Terzijde zij opgemerkt dat het criterium 'reistijd' ertoe leidt dat verbeteringen in de infrastructuur en transport (autowegen, rails, *light rail*, elektrische fiets) die de reistijd bekorten, de aantrekkelijkheid van een gebied als woon- en werklocatie kunnen vergroten. Een lagere residentiële mobiliteit kan deels worden gesubstitueerd door een toenemende pendel. Een andere substitutie-relatie is die tussen verhuismobiliteit en woningaanpassing door een verbouwing en/of een verandering van de woninginrichting. Deze laatste substitutie zien we relatief vaak bij oudere bewoners, die langer zelfstandig blijven wonen.

Een consequentie van de groei van het aantal zzp'ers is dat voor steeds meer mensen de woonplek en de werkplek samenvallen. Op huishoudenniveau gaat het steeds vaker om situaties waarbij een of meer huishoudenleden tenminste een deel van hun tijd in de woning werken. Door de hier aangestipte substitutieprocessen wordt de invloed van de op korte termijn gegeven ruimtelijke spreiding van de woningvoorraad steeds belangrijker als determinant van de ruimtelijke spreiding van toekomstige demografische ontwikkelingen: *path dependency*. Mede door het dalend nieuwbouwwolume wordt het steeds moeilijker om door nieuwbouw strategische veranderingen in het ruimtelijk patroon van de woningvoorraad te realiseren.

Wisselwerking tussen economie, demografie en woningbouw

Analytisch kunnen demografie en economie worden onderscheiden, maar in de praktijk zijn beide nauw met elkaar verweven. Deze samenhang is al decennia geleden belicht door onder meer Ermisch (1983) en Van Fulpen (1985). Op grond hiervan zou een herstel van de economie kunnen leiden tot een extra groei van het aantal huishoudens

De methodiek van woningbehoefteramingen gaat uit van een sterke *wisselwerking* tussen demografische dynamiek en het verloop van de woningbouw. Enerzijds bepalen woningbouw- en slooptactiviteiten in en om de beschouwde gemeente de toekomstige demografische ontwikkelingen van de desbetreffende gemeente. Anderzijds worden woningbouwprogramma's gebaseerd op de verwachte demografische dynamiek. Als initiële vuistregel zou kunnen worden gehanteerd dat *binnen* een woningmarktregio de omvang en de spreiding van woningbouwactiviteiten de bevolkingsontwikkeling mede bepalen. Bij een interregionale beschouwingwijze zullen de demografische ontwikkelingen vooral de gewenste woningbouwontwikkelingen bepalen.

Volgens Raspe (2014: 10) volgt werken steeds vaker het wonen: "Onderzoek van het Ruimtelijk Planbureau (Graaff, Van Oort en Boschman, 2008) bevestigde een paar jaar geleden al dat in het algemeen in Nederland in de periode tussen 1996 en 2005 het adagium overheerst dat werkgelegenheid zich vestigt op die plaatsen waar een groot aanbod is aan arbeidspotentieel: werken volgt dus wonen. Maar, en niet onbelangrijk, deze conclusie verdient nuancering (...). De patronen voor woon-werkdynamiek in Nederland verschillen naar werkgelegenheidssector, naar gemeenten met en zonder Vinexbouwopgave en per landsdeel (...)"

Graaff *et al.* (2008) constateren dat in de eerste plaats niet alle soorten werkgelegenheid de bevolking volgen. Het is vooral de verzorgende werkgelegenheid (overheid, scholen en detailhandel) die de bevolking volgt. "Verder geven de onderzoekers aan dat Vinexgemeenten de trend dat werkgelegenheid het wonen volgt domineren. In niet-Vinexgemeenten wordt de bevolking juist aangetrokken door de toename van werkgelegenheid in de verzorgende en de zakelijke dienstverlening. Hier geldt dus dat wonen werken volgt. En in de derde plaats geldt het adagium 'werken volgt wonen' op landsdeelniveau eigenlijk alleen voor de Randstad. Vooral bij gemeenten in de Randstad leidt de aanleg van woningbouwlocaties tot extra werkgelegenheid".

Overigens wordt de woningvraag door tal van exogene factoren beïnvloed (Priemus *et al.*, 1994; Priemus en Hoekstra, 2009).

Als algemene conclusie kan gelden dat de wisselwerking tussen demografische ontwikkeling en woningbouw ook in de toekomst aandacht verdient, maar dat een algemeen geldende uitspraak over de causaliteit moeilijk kan worden gedaan.

Vooral in tijden van een omvangrijke woningschaarste kan de locatie van woningniewbouw invloed hebben op de demografische ontwikkeling. Zo hebben groeikernenbeleid en VINEX-beleid hun sporen nagelaten in de demografische patronen. Dat geldt in hoge mate voor de provincie Noord-Holland.

Voor Noord-Holland betekent dit dat de demografische ontwikkelingen per regio grotendeels de gewenste woningbouwprogramma's per regio bepalen. Binnen elke regio kunnen de feitelijke woningbouwactiviteiten invloed hebben op de demografische ontwikkeling per gemeente of woonkern.

Woningbehoefte en woningvraag

Zoals we in het begin van deze paragraaf zagen, heeft economische groei invloed op de huishoudenvorming: hoe sterker de economische groei, des te eerder leden van huishoudens zich afsplitsen van het huishouden en zelf – alleen of met anderen – een huishouden stichten. In dit verband is ook het onderscheid tussen woningbehoefte en woningvraag van belang. Woningbehoefte is een normatief begrip en geeft aan wie er ‘recht’ op woonruimte hebben, ongeacht de inkomens- of vermogenssituatie van het huishouden. Woningvraag is een economisch begrip: dit geeft de vraag naar woningen aan, gegeven de prijs van woning of woondiensten, gegeven het huidig of verwacht inkomen en gegeven de vermogenspositie van het huishouden. Voor de integrale kosten van het wonen zijn ook de te verwachten energiekosten van belang, die voor een deel worden bepaald door het energielabel van de woning. Vooral als de economie stagneert, kan er vraaguitval optreden waardoor de effectieve woningvraag achterblijft bij de woningbehoefte. In de woningvraag zijn vigerende beleidsregelingen als het ware ‘ingebakken’, zoals de huurtoeslag, de hypotheekrenteaftrek, de verhuurderheffing, het huurbeleid, maar ook de studiefinanciering (voor in- en uitwonenden verschillend), de AOW- en bijstandswetgeving (waarbij de hoogte van uitkeringen naar huishoudengrootte differentieert) en het topsectorenbeleid (PBL, 2012). Als er grote veranderingen in de regelgeving optreden c.q. worden verwacht, kan dit gevolgen hebben voor de woningvraag. Denk bijvoorbeeld aan de decentralisatie van jeugdzorg en (vooral) de extramuralisering van de ouderenzorg met potentiële grote demografische gevolgen en gevolgen voor de woningvraag.

Onderscheid tussen woningen en recreatiewoningen: meerhuizigheid¹

Het juridisch onderscheid tussen recreatiewoningen en ‘gewone’ woningen leidt niet alleen tot een verstarring in het gebruik van het desbetreffende gebouw, maar roept ook de moeilijke te beantwoorden vraag op wanneer het recreatief gebruik eindigt en het gebruik als woning begint (Priemus, 2008). Geldt een bepaalde gebruiksfrequentie als criterium? Hoe kan dit worden gehandhaafd? Is de gemeente bepalend waar het desbetreffende huishouden in de GBA is ingeschreven? Duidt inschrijving in de GBA op bewoning als woning en verraadt niet-inschrijving in de GBA een recreatief gebruik? Valt dit administratief te controleren, ook als het huishouden in het bevolkingsregister in het buitenland is ingeschreven? Als een administratieve controle niet toereikend is, zijn dan fysieke controles ter plaatse mogelijk, zinvol en effectief of raakt de betrokken autoriteit dan verstrikt in essentiële waarden als huisvrede en privacy?

De flexibiliteit op de woningmarkt en de recreatiemarkt, alsmede het streven naar beperking van administratieve lasten, is gebaat met een dubbelbestemming, waarbij zowel ‘wonen’ als ‘recreatie’ zijn toegestaan². Een dubbelbestemming betekent ook een eenvoudige oplossing voor de omstandigheid dat er steeds vaker tussencategorieën blijken te ontstaan van woningen die niet permanent worden bewoond, maar ook geen recreatiewoning zijn. Het deeltijd wonen (Latten, 2010) kan zich voordoen in woningen die tijdelijk worden verhuurd (gewoonlijk tegen marktconforme huurprijzen) aan huishoudens die tijdelijk in Nederland wonen of woningen waar huishoudens een deel van het jaar wonen (bijvoorbeeld in lente en zomer), die in de rest van het jaar (bijvoorbeeld herfst en winter) in een huis in Spanje, Italië, Zuid-Frankrijk of elders verblijven. Daarbij kunnen klimaat, welbevinden en gezondheid een belangrijke rol spelen, maar er kunnen ook zakelijke redenen zijn om een deel van het jaar in bijvoorbeeld Noord-Holland en een deel van het jaar elders binnen of buiten Nederland te wonen. Tenslotte is er een toenemende groep Nederlanders die een deel van de week (bijvoorbeeld: doordeweeks) in de stad wonen en een ander deel van de week (bijvoorbeeld: in een lang of kort weekend) in een landelijke omgeving. Op dit patroon bestaan weer vele varianten, zoals het patroon van een alleenstaande, het patroon van een compleet huishouden of het patroon waarbij één

¹ Het volgende is ontleend aan paragraaf 3.5 van Priemus en Veltman (2013: 449-450).

² Priemus en Veltman (2013) volgen hier het spraakgebruik en wijken zodoende af van de Standaard Vergelijkbare Bestemmingsplannen 2008 (SVBP 2008), die het begrip dubbelbestemming uitsluitend reserveert voor situaties waarin de aanwezigheid van leidingen, waterstaatkundige belangen en bijzondere gebiedswaarden als het ware een overlap vertonen met de hoofdbestemming. Dit laat onverlet dat de SVBP 2008 wel in de mogelijkheid voorziet om een gebied dat is bestemd voor verblijfsrecreatie ook voor bewoning te laten gebruiken.

partner (eventueel met een of meer kinderen) permanent in een recreatiepark woont en één partner alleen in het weekend. Dergelijke patronen passen zeer goed bij het flexibiliseren van arbeidsmarkten, de ontwikkeling van meer verdiemers per huishouden, de groei van het aantal zzp'ers, het nieuwe werken en het vermijden van verkeerscongestie. Als een deel van de woningvoorraad al deze formules mogelijk maakt en ook kan meebewegen in verschuivingen binnen deze formules, is dat voor bewoner en gemeente aantrekkelijk. Naast het 'Nieuwe Werken' (en deels in samenhang met het 'Nieuwe Werken') neemt het 'Nieuwe Wonen' in velerlei gedaanten in populariteit toe (Verwest *et al.*, 2010).

Het is duidelijk dat er geen absolute criteria gelden ten aanzien van de afbakening tussen recreatiewoning en reguliere woning. Hoe lang mag een bewoner in een recreatiewoning wonen, zonder dat het gebouw als reguliere woning wordt beschouwd? Is dat 2, 3, 4 5, 6 nachten per week? Hoe lang mag de zelfde bewoner achtereenvolgend in de recreatiewoning verblijven, zonder dat de status van reguliere woning intreedt? Vier weken, zes weken, drie maanden, zes maanden? Hoe kunnen dit soort patronen, die in de tijd kunnen veranderen, het object van wetshandhaving zijn? Juist de hier aangeduide tussencategorie maakt de introductie van een dubbelbestemming zeer gewenst.

Gezien het voorgaande zijn er dus goede redenen om waar dat mogelijk en wenselijk is, de permanente bewoning van recreatiewoningen in het bestemmingsplan toe te staan. De vraag is vervolgens in hoeverre een dergelijke keuze, als die eenmaal is gemaakt, op juridische belemmeringen stuit.

VROM-Raad (2009: 7) signaleert drie trends op de woningmarkt die ogenschijnlijk verschillen, maar ook de uitdrukking vormen van dezelfde sociaal-culturele ontwikkelingen:

- “1. een toenemende behoefte om te wonen met gelijkgestemden, al dan niet in privaat beheerde woondomeinen;
 2. de opkomst van transnationaal wonen (permanent of tijdelijk in het buitenland wonen) en verschillende vormen van ‘meerhuizigheid’ (het beschikken over meer dan één woning);
 3. een toenemende vraag naar comfort en gemak, waarbij wonen samen gaat met zorg- en dienstverlening. De raad duidt deze trend aan met de term ‘verdienstelijking van het wonen’.”
- In relatie tot het onderscheid tussen woningen en recreatiewoningen is met name het begrip ‘meerhuizigheid’ van belang. VROM-Raad (2009: 11-12): “Waar werken, wonen en recreëren in de praktijk steeds meer in elkaar overlopen, wordt in de regelgeving nog steeds uitgegaan van vaste bestemmingen of sectoren. Vast is de regel, tijdelijk de afwijking. Het burgerschap, met alle daarbij horende rechten en plichten, wordt in Nederland georganiseerd rondom het hoofdverblijf. Dit verhoudt zich slecht met de trend van tijdelijk wonen en meerhuizigheid.”

“Ook de toenemende transnationale bewegingen van mensen (hetgeen onder meer leidt tot permanent bewonen van recreatiewoningen) vragen volgens de raad om het nadenken over nieuwe mogelijkheden om dit in goede banen te leiden. Dit kan zowel door het ontwikkelen van nieuwe gebouwtypologieën, als op het vlak van de regelgeving. Afhankelijk van de lokale omstandigheden zou besloten moeten worden of het onderscheid tussen permanent wonen en recreatiewoningen al dan niet kan vervallen. Soms kan regelgeving nodig zijn om tijdelijkheid te waarborgen.”

Voor de omvang en ruimtelijke spreiding van de toekomstige woningvraag is de actuele spreiding van recreatiewoningen mogelijk van belang. Het aanbod van deze potentiële woningen kan invloed hebben op de ruimtelijke spreiding van de woningvraag. Het lijkt nuttig om de aantallen en de spreiding van recreatiewoningen in Noord-Holland te bepalen, met name de woningen die niet deel uitmaken van professioneel beheerde recreatie- en vakantieparken.

Stagnerende woningbouw en verhuurderheffing reduceren woningvraag: overprogrammering en grondafwaardering

Sinds 2008 verkeert de vastgoedmarkt van Nederland in de greep van de financieel-economische crisis. Sindsdien zijn het volume en het prijsniveau van de woningbouwactiviteiten aanzienlijk gereduceerd. Jongeren blijven langer bij hun ouders wonen. De verhuismobiliteit op de woningmarkt daalt en de vraag naar woonruimte verschuift van duur naar goedkoop en van koop naar huur. Door deze omslag, die nog steeds diepe sporen nalaat op de woningmarkt, komen de oorspronkelijke woningbouwprogramma's en -ambities op losse schroeven te staan. Dit heeft gevolgen voor grondposities van gemeenten,

marktpartijen en woningcorporaties waarvan de waarde meer en meer blijkt te zijn afgestemd op irrealistische woningbouwprogramma's. Ook programma's voor de bouw van kantoren en winkels, en de aanleg van bedrijventerreinen zijn in toenemende mate irrealistisch geworden. Inmiddels is al voor miljarden euro's afgeboekt op grondposities van gemeenten, marktpartijen en woningcorporaties. De komende jaren moeten nog miljarden euro's aan afwaarderingen volgen (Deloitte Real Estate, 2013). Gemeenten moeten tot een *evidence-based* beleid zien te komen, gekenmerkt door een realistische bouwprogrammering. Actuele overprogrammering dient plaats te maken voor een realistische programmering en dat betekent in veel gevallen: een (verdere) afwaardering van grond. Met name binnen stedelijke regio's zijn soms patstellingen ontstaan, waarbij afzonderlijke gemeenten woningbouwprogramma's hanteren die, opgeteld, een realistisch regionaal woningbouwprogramma overstijgen. Afzonderlijke gemeenten hopen dat buurgemeenten een stap terug doen en gronden afwaarderen en dat zij zelf de dans ontspringen. Dit vergt een nadrukkelijke provinciale afstemming van regionale woningbouw- en demografische prognoses binnen het provinciale kader, en binnen elke regio: een consistente afstemming van gemeentelijke woningbouw- en demografische prognoses binnen het regionale kader (PBL en CBS; Ritsema van Eck *et al.*, 2013). De provincie Overijssel profileert zich op dit gebied thans het meest duidelijk. Op elk moment moeten gemeentelijke bevolkingsprognoses naadloos passen binnen regionale prognoses en regionale bevolkingsprognoses binnen de provinciale bevolkingsprognose. Binnen de provinciale demografische prognoses is er geen ruimte voor inconsistenties en een dubbele moraal. Uit de informatie van W. Konter blijkt dat ook de provincie Noord-Holland dit uitgangspunt hanteert.

Het voorgaande laat onverlet dat de Provincie – meer dan in het verleden – tot taak heeft om, daar waar overprogrammering dreigt, gemeenten, woningcorporaties en marktpartijen te stimuleren om grondpercelen en vastgoed af te waarderen (zie het recente advies 'Kwaliteit zonder groei' van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (2014)).

Vergrijzing, demografie en woningbehoefte

Raspe (2014: 4): "Het aandeel ouderen (65+) in de bevolking neemt naar verwachting toe van 16 procent in 2012 tot 22 procent in 2025 en 25 procent in 2040. Hierbij is sprake van een 'dubbele' vergrijzing: het aandeel oudere ouderen (75+) neemt toe van 7 procent nu tot 14 procent in 2040. Op het platteland zijn en blijven de aandelen ouderen het hoogst: soms tot meer dan 30 procent van de lokale bevolking (PBL, 2013)". De sterke toename van het aantal ouderen is deels een gevolg van de geboortegolf: van de mensen die toen geboren zijn worden er veel oud. Maar ook de levensverwachting stijgt. Recente demografische inzichten geven aan dat mogelijk de helft van de meisjes die nu worden geboren 100 jaar of ouder zal worden. Voor jongens geldt een aandeel van circa een derde. (De Beer, 2013)

Raspe (2014: 14): "De toekomstige ouderen zijn gemiddeld welvarender, vitaler en actiever (...) dan de ouderen van vroeger. Dit biedt ook kansen voor de lokale en regionale economie. Daar staat tegenover dat ouderdom uiteindelijk met gebreken komt. Deze kwetsbare ouderen raken meer afhankelijk van de directe woonomgeving om in de eigen behoeften te voorzien. Met een verouderende bevolking zal de vraag naar lokale en regionale voorzieningen veranderen".

"Het valt op dat vooral de plattelandsgemeenten een relatief hoog aandeel ouderen hebben. Stedelijke gemeenten kennen in de toekomst relatief juist een jonge(re) bevolking. Echter, volgens de regionale bevolkingsprognose van het PBL (Ritsema van Eck *et al.*, 2013) krijgen praktisch alle gemeenten de komende jaren te maken met vergrijzing. Ook in de stad leidt dat tot een specifieke opgave. Sterker nog, getalsmatig is de vergrijzing in steden en in de Randstad het sterkst. Dit betekent dat vooral in de Randstedelijke gebieden een grotere behoefte aan aangepaste woningen en woonomgeving valt te verwachten".

Het langer zelfstandig wonen van bewoners in de voorraad introduceert een toenemende renovatievraag. In de woningvoorraad zullen door sterfte per jaar steeds meer woningen vrijkomen. Het aanbod dat hierdoor ontstaat zal steeds meer gevolgen hebben voor de wenselijke omvang en differentiatie van de nieuwbouw.

De woningbehoefte neemt met 1 af als de laatste bewoner van een woning komt te overlijden, of verhuist naar een verzorgingstehuis of verpleeghuis. Het actuele regeringsbeleid staat in het teken, nog meer dan in het recente verleden, van de extramuralisering van de zorg. Het zelfstandig blijven wonen in een woning wordt bevorderd door het dichterbij de woning brengen van zorg en andere diensten. Naarmate dit beleid beter lukt, neemt de druk op de woningvoorraad toe en neemt ook de woningbehoefte toe.

Op korte termijn kan leegstand in verzorgingstehuizen ontstaan, doordat er te weinig gegadigden zijn met een voldoende zwaar zorgzwaartepakket. Door de voortgaande vergrijzing zal de behoefte aan plaatsen in een verzorgingstehuis uiteindelijk weer toenemen. Er zal een passend beleid moeten worden gevoerd om de leegstand van verzorgings- en verpleeghuizen tegen te gaan in de periode tussen korte en lange termijn.

Beroepsbevolking: definities op drift

Over de definitie van de beroepsbevolking wordt al vele jaren lang gedebatteerd. Discussiepunt is de mate waarin *part-time* banen in de definitie worden meegeteld. Een complicatie is voorts de explosieve groei van het aantal zzp'ers. Binnen deze categorie, inmiddels bijna een miljoen personen groot, vervaagt de grens tussen werkend, werkzoekend en inactief. Een betrekkelijk nieuw fenomeen is het verhogen van de pensioenleeftijd.

Recentelijk is de AOW-grens van 65 jaar verhoogd en het ligt in de lijn van de verwachting dat verdere verhogingen zullen volgen. Daarmee verandert in een tijdreeks de definitie van de beroepsbevolking substantieel. De overgang van 'beroepsbevolking' naar 'gepensioneerd' zal de komende jaren via een veelheid van strategieën op een gedifferentieerde manier plaatsvinden. Rondom de traditionele standaardformule waarbij iemand die volledig in het arbeidsproces is opgenomen, vanaf de datum waarop zijn/haar AOW-leeftijd is bereikt en met pensioen gaat, doen zich verschillende alternatieve strategieën voor: eerder met pensioen, deeltijdpensioen, demotie, een vertrekregeling of langer doorwerken (Van Weerdt, 2014). Dit laatste kan in bepaalde gevallen worden vormgegeven via de zzp-status. De overwegende trend nu en in de komende jaren is een voortschrijdende verhoging van de AOW-leeftijd (deels parallel aan de toenemende levensverwachting). Als gevolg van de verhoogde AOW-leeftijd neemt de potentiële beroepsbevolking toe. Toch zal de feitelijke beroepsbevolking in Nederland naar verwachting slechts een beperkte groei doormaken of zelfs een krimp, afhankelijk van het optredende ontwikkelingsscenario per regio.

Onzekerheden en risico's: scenario's, varianten, no-regretbeslissingen, adaptief plannen

De toekomst is onzeker. Dat geldt zeker voor demografische prognoses. Voor de woningmarkt gaat het primair om het proces van huishoudenvorming en -ontwikkeling. Veranderingen in natuurlijke bevolkingsontwikkeling (geboorte, sterfte) verlopen geleidelijk en worden consequent door het CBS gemonitord. Men zou denken dat hier niet snel verrassingen kunnen optreden. Toch is niet bekend of en in hoeverre vrijwillige euthanasie demografische gevolgen zal hebben. Ook is niet bekend of veranderingen in het nationale en internationale adoptiebeleid zullen leiden tot nieuwe demografische tendensen.

Het proces van huishoudenvorming en scheiding is al moeilijker vooruit te berekenen en wordt meer bepaald door economische en sociaal-culturele factoren. Bovendien zijn er steeds vaker tussenvormen in het geding zoals *Living Apart Together* (LAT-relaties) en meerhuizigheid (een huishouden woont in een verschillende samenstelling op meer dan één adres, bijvoorbeeld in het weekend op het platteland en door de week in een *pied à terre* in de stad).

Het meest ongewis is het voorspellen van verhuisbewegingen en met name de internationale migratie. Hierbij gaat het om zowel legale verhuisbewegingen als illegale c.q. informele verhuizingen. Dergelijke bewegingen worden bepaald door economische factoren (zoals welvaartsverschillen), natuurrampen en politieke gebeurtenissen.

Het is belangrijk dat betrokkenen beseffen dat in elke demografische prognose niet alleen menselijk gedrag is ingebakken, maar ook vele aspecten van vigerend en/of toekomstig overheidsbeleid. Men denke aan kinderbijslagregelingen, huurtoeslag, studiefinanciering, voordeurdelersregeling, AOW- en bijstandsvoorwaarden en het beleid inzake anticonceptie, abortus en euthanasie. Veranderingen in dit beleid kunnen direct of op termijn gevolgen hebben voor de demografische ontwikkeling van de bevolking.

De cumulatie van onzekerheden leidt tot de conclusie dat het zinvol is om bij bevolkingsprognoses scenario's en varianten te hanteren, gebaseerd op alternatieve veronderstellingen. Dat gebeurt reeds enige tijd in prognoses van CPB, CBS en PBL. De veronderstellingen per scenario zijn niet bij alle betrokkenen bekend, waardoor scenario's veelal een *black box* karakter hebben. De feitelijke ontwikkelingen dienen periodiek te worden gemonitord, zodat duidelijk is welk ontwikkelingspad feitelijk wordt afgelegd. Van tijd tot tijd dienen de scenario's te worden bijgesteld en aangepast aan de feitelijke omstandigheden. Beslissingen over woningbouwinitiatieven zullen in het algemeen niet op zekerheden kunnen worden gebaseerd, maar zullen moeten inspelen op de onzekerheden en in toenemende mate het karakter dragen van *no-regret*-beslissingen.

Literatuur

- Beer, J de (NIDI), Een levensduur van meer dan honderd jaar: van uitzondering naar regel? <http://www.nidi.nl/nl/publications/webart/nidi-webart-2013-02>
- Blijie, B., L. Groenemeijer, K. Gopal en R. van Hulle, 2013, *Wonen in ongewone tijden. De resultaten van het Woononderzoek Nederland 2012*, Delft (ABF Research).
- Brookings Institution, *The metropolitan revolution*, <http://metrorevolution.org/>
- Campbell, B.O., 1963, Long swings in residential construction: the postwar experience, *The American Economic Review*, 53: 508-518.
- Centraal Planbureau (CPB), 2010, *Stad en land*, Den Haag (CPB), <http://www.cpb.nl/publicatie/stad-en-land>
- Deloitte Real Estate, 2013, *Financiële situatie bij gemeentelijke grondbedrijven 2013*, Rotterdam (Deloitte), december.
- Ermisch, J., 1983, *The political economy of demographic change*, London (Heinemann).
- Fulpen, Hans van, 1985, *Volkshuisvesting in demografisch en economisch perspectief*, Den Haag (Staatsuitgeverij).
- Glaeser, E.L., 2011, *Triumph of the city: how our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier and happier*, New York (MacMillan).
- Graaff, Th., F. van Oort en S. Boschman, 2008, *Woonwerkdynamiek in Nederlandse gemeenten*, Den Haag (Ruimtelijk Planbureau), <http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/Woon-werkdynamiek.pdf>
- Hickman, B.G., 1974, What became of the building cycle?, in: P. David and M. Reder (eds.), *Nations and households in economic growth: essays in honor of Moses Abramovitz*, New York (Academic Press).
- Latten, J., 2010, Deeltijdwonen biedt kansen voor krimpgebieden, *NVM Magazine*, 4 (3): 18-19.
- London School of Economics, *Urban Age*, <http://lsecities.net/ua/>
- Marlet, G., 2009, *De aantrekkelijke stad*, Utrecht (Atlas voor Gemeenten).
- Marlet, G. en R. Ponds (2012) *De waarde van kunst en cultuur in Amsterdam*, Utrecht (Atlas voor Gemeenten), http://www.atlasvoorgemeenten.nl/images/pdf/De_waarde_van_kunst_en_cultuur_in_Amsterdam.pdf
- Marlet, G., R. Ponds en C. van Woerkens, 2013, *De toekomst van de Gelderse stad*, Utrecht (Atlas voor Gemeenten), http://www.atlasvoorgemeenten.nl/images/pdf/De_toekomst_van_de_Gelderse_stad.pdf
- McKinsey's Global Institute, http://www.mckinsey.com/insights/urbanization/urban_world
- Moretti, E., 2013, *The New Geography of Jobs*, Boston/New York (Mariner Books, Houghton Mifflin Harcourt).
- PBL en CBS, *Regionale bevolkingsprognose*, <http://www.pbl.nl/themasites/regionalebevolkingsprognose/prognoses-in-beeld/bevolkingsprognoses-2013-2040>
- Planbureau voor de Leefomgeving (2012) *De internationale concurrentiepositie van de topsectoren*, Den Haag (PBL), <http://www.pbl.nl/publicaties/2012/de-internationaleconcurrentiepositie-van-de-topsectoren>

Planbureau voor de Leefomgeving, 2013, *Vergrijzing en Ruimte*, Den Haag (PBL), http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/PBL_2013_Vergrijzing%20en%20ruimte_450.pdf

Priemus, H., 2008, Naar meer flexibiliteit op de woningmarkt, het opheffen van het onderscheid tussen woning en recreatiewoning, *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*, 14 (1): 22-26.

Priemus, Hugo en Joris Hoekstra, 2009, *Drijvende krachten achter woningvraag en ruimtegebruik wonen*. Achtergrondstudie in opdracht van het Planbureau voor de Leefomgeving, Delft (OTB).

Priemus, H., M. de Jong en F.A.G. Wassenberg, 1994, *Exogene invloeden volkshuisvesting. Grondslagen voor strategische beleidsvorming*, Delft (Delftse Universitaire Pers).

Priemus, H. en J. Veltman, 2013, Recreatiewoningen en het nieuwe wonen, *de Gemeentestem*, 163, nr. 13, 12 september: 446-453.

Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur, 2014, *Kwaliteit zonder groei*, Den Haag (RLI).

Raspe, O., 2012, *De economie van de stad in de mondiale concurrentie*, Den Haag (Planbureau voor de Leefomgeving), <http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/PBL-2012-essays-toekomst-van-destad-de-economie-van-de-stad-in-de-mondiale-concurrentie.pdf>

Raspe, O., 2014, *Trends in de regionale economie*, Input voor de VNG-Commissie Stedelijk Perspectief, Den Haag (Planbureau voor de Leefomgeving).

Demografische ontwikkeling in Noord-Holland

Een verkenning ten behoeve van een
mogelijke beleidsvisie

Colofon

Uitgave

Provincie Noord-Holland
Postbus 123 | 2000 MD Haarlem
Tel.: 023 514 31 43 | Fax: 023 514 40 40
www.noord-holland.nl
post@noord-holland.nl

Eindredactie

Provincie Noord-Holland
Directie Beleid | Sector Bestuurlijke ontwikkeling, Strategie en Europa

Fotografie

Dirk Jan van Dijk

Grafische verzorging

FUNCKE Communications & Design

Haarlem, mei 2014

E ONTWIKKELING